OPVSCVLA

DE VOLVPTATE

ET DOLORE

De Risu, & Fletu; de Somno, & Vigilia; De Fame, & Siti

NICANDRI IOSSII VENAFRANI.

ROMÆ

Apud Franciscum Zanettum. M D LXXX.

Cum Licentia Superiorum.

ADMODVM

ILLVSTRI AC REVEREND.

D. IOANNI BAPTISTÆ BILLIO

Saronis Comiti a Cubiculo Sanctiſsimi

D. Noſtri Gregorii XIII.

NICANDER IOSSIVS S. P. D.

ABET laudandarum artium procreatrix philoſophia, Illuſtris, & præſtantiſſime Comes, vt cum ipſa per ſe res obſcuras, & a communi hominum intelligentia remotas explicet, & in lucem proferat, tum proſit ſtudioſis, tum incredibili etiam eorum animos, qui res a natura occultatas ſagaciter venãtur, vbi ad alicuius implicitæ quæſtionis enodationem venerunt voluptate perfundat, ita cum duabus potiſſimũ rationibus mens, quæ nunquam expleri poteſt in hoc ſtatu ad vnu aliquid cupide perſequendum rapiatur, ſiue cum vtilitatis, ſiue cum voluptatis lux aliqua oſtenditur (vtilitatem namque cum honeſtate coniungo) mirum dictu eſt, quantopere in earum rerum,

de quibus doctrina est quædam subtilior pulchri tudine, ac fructu conquiescat. Hinc ab ipso ferme constituto orbe, excellentissimi viri, omnibusque omnino bonis instructissimi fuerunt, qui illud ingenij acumen, quo assequi quiduis facile potuissent, in hoc vnum opus a quo cætera splen dore, & gloria vincerētur, contulerunt, nimirum ab hoc fonte deriuari credebant (neque eos fallebat opinio) omnia quæ tum ad rerum perreconditarū, causarumque, quibus ea continentur naturalem cognitionem, tum etiā ad prudentem ne gotiorum susceptionem, accuratam administrationem, celeremque confectionem pertinerent, vt vix satis laudari possit ea vox plena grauitatis, qua vir ille vnus Greciæ sapientissimus, longeq; doctissimus Plato rerum publicarum fœlicitatem in philosophorum hominum virtute collocauit: Qua etiā causa adductos non paucos existimem, vt quamquam magno rerum gerendarum onere premerentur, quicquid tamen otij superesset, id totum in eorum, qui de Philosophia aliquid scripserunt, lectione consumerent, non solum vt in ea animus, deposita prope curarum mole, interquiesceret, ac propemodum interspiraret, sed etiam vt ad alia, quæ instarent negotia paratior, ac doctior fieret. Quippe sæpe etiam naturam magistram, qua duce errari haud potest, secuti, quan

tum hominibus datum est, ita effecerũt, vt eius solertiam non admirati minus quam imitati fuisse videantur. Ad quam summam Principum virorum laudem, tu generis claritate, studio, & ingenij splendore quam proxime accedis, virtutem namque & sapientiã cũ nobilitate fœliciter coniunxisti, vt inter viros omnes vtraq; ratione splen deres, & antiquam illam maiorum tuorum digni tatem conseruares; hinc ego, & illo etiam quo teneor tibi aliqua in re inseruiendi desiderio rem non indignam facturus existimaui, si hosce labores qualescunq; de rebus ad philosophiam pertinentibus, meos, tibi vni, cui nihil neq; a natura denegatum, neque a fortuna non delatum est, offerrem, quod etiam vehementer optabat Illustris Cæsar Marius, ratus fore, vt in ista tua fructuosa hominum vita, tuisque occupationibus, cum relaxare animum voles, recreare illum, ac reficere paululũ possis, si ad nostrarũ disputationũ quasi suburbanos quosdam hortos diuerteris nõ magni ficos quidẽ illos, atq; vberes, sed salubres, vt puto, & amenos, ac forsitan eo iucundiores quod eius manu culti sunt, cui nihil optatius est, quam vt possit, nihil antiquius, quam vt cupiat ex se extare aliquid, quo eius insignem erga amplitudinem tuam obseruantiam omnes non modo, qui nunc sunt, sed qui futuri sunt etiam homines, ætatesq;

cogno-

cognoſcant. Quod tu, ſi munuſculum tua illa, qua rebus etiam minimis magnum pondus affers humanitate, vt ſpero, complecteris, non vereor, ne quemadmodum tu animum, ſic cæteri omnes munus, eiusque offerendi cauſam vehementer non probent. Vale.

A DE VOLVPTATE ET DOLORE

OPVSCVLVM PRIMVM.

Explicatur quæ ſit differentia inter dolorem, diſplicentiam, triſtitiam, ſiue mœſtitiam, atque etiam inter voluptatem, & lætitiam. Caput I.

B

VONIAM vitæ noſtræ plurimam ferè partem circa dolorem & voluptates abſumimus, atque videntur primæ affectiones ſenſuũ & intellectus, vt cenſet Ariſt. in lib. Ethicorum, propterea nõ erat conſentaneum, vt earum nullam habẽtes ſollicitudinẽ, C tractationẽ hanc animaſtico neceſſariã perperam dimitteremus, à noſtro illo iampridem ſuſcepto munere deflectentes: Cum vero affectus animæ, aut animati corporis viderẽtur, nemini obſcurũ eſſe arbitror, quòd vegetatiuæ parti non cõueniant, niſi fortaſſis placeat per quandam translationem ſumere voluptatem pro conſueta & familiari operatione rerum naturaliter operantium, à qua ſcilicet perficiantur, quemadmodum videtur latio calidorum corporũ, frigidorum autem quies, vnde con- D ſueuerunt dicere naturam ignis, & cognata illius gaudere motu, terram autem quiete, ſiue immobilitate in centro vniuerſi, atque ita videntur gaudere, quoniam ſic bene ipſorũ naturæ ſeſe habeant, & conſeruentur; ex oppoſitis autem triſtari nempe ignem quiete, terram vero motu ſecus locum, quoniam contrario modo, ac naturæ illorum poſtulant, afficiuntur, itaq; vt gaudet ignis mo-

tu

tu secūdū illā analogiā, ita propter quietem tristatur, & A
emarcescit, sed vere neq; voluptas est, neq; etiā dolor: de
illo igitur dolore atque voluptate habendus est sermo,
qui sentienti, aut omnino intelligenti animæ parti, vel
ipsi cognoscenti ascribatur corpori, ac primū volumus
explicare quandam differentiam nominum, ne illis for
tasse neglectis cuncta reddantur obscura, deinde per
quam potissimum animæ partem obtingant, quæ sit eo-
rum natura, quæ deinceps necessaria esse videantur ad
voluptatis & doloris generationē, & quibus modis con- B
tingere possit aliquem gaudere vel tristari, quid tum fiat
in ipsa anima, ex quibus postremo explicabitur finis &
obiectū vtriusque. Primum itaque sciendum est placuis
se Arist. decimo libro Ethicorum omnes tristitias appel
lare dolores, & gaudia voluptates, tametsi perausta &
multiplicata sint nomina, hoc enim factum est ab alijs
cuiusdā distinctionis gratia, itaque vsitato more loquen
di consueuerunt omnes illū dūtaxat appellare dolorem
qui fit in sensu tactus per tristem videlicet ipsius sensa- C
tionem corruptiuam organi, siue qualitatum eius con-
uenientium, quæ sunt vitæ propriæque saluti necessariæ,
alios vero nequaquam illi appellant dolores, sed tristi-
tias quasdam, & eorum opposita voluptates & gaudia,
quasdā insuper tristes & iniucundas cognitiones, admo
tionesque aliorum sensuum nempe visus & auditus, gu-
stus, & olfactus appellant displicētias, & iniucundas cō-
gnitiones, vtpote si visiua facultate, quædam turpia &
fœda suspiciamus, si forsitan asperas quasdam voces, D
illasque in musicis dissonantes, seu prauos odores, sapo-
resque ingratos quomodolibet sentiamus siue inepte
aliquem dicentem auscultemus, ac certe videntur dolo-
res non esse neq; mœstitiæ, quoniam eo tempore posse-
mus esse in lætitia cōstituti, absurdum autem est, mini-
meq; possibile vt idem tempore eodem possit esse lætus
& mœ-

A & mœstus. Lætitia vero videtur esse effectus voluptatis mentis, aut potentiæ cuiuspiam interioris tanquam effectus ab ipsa cognitione, doloreue proficiscens, seu tāquam finis, non secus, atque mœstitia cuiusdam doloris soboles, & finis, sunt enim è regione opposita: itaque videtur lætitia non esse mentis gaudium, sed animi tranquillitas aut alacritas, & vacuitas curarum cum existimatione, aut saltē præsuppositione status optimi, quasi videatur huic homini se esse cunctis solutum curis, &
B nullius mali opinio, memoriaue suppetat, aut tāquam euicta exstinctaq; despiciatur, ita vt expeditum ipsum faciat ad omnes voluptates facillime suscipiēdas, ac fermè gestiat, atque hinc sequitur curarum solutos vt plurimum esse lætos, atque illos etiam qui ad pauca respiciunt, & propter desipientię notam nulla premūtur sollicitudine, atq; illos qui propter celerem sensus motū, & caloris vbertatem spiritus habent alacriores, & principium minus compressum, vnde etiam vinum lætos ef
C ficit potatores, quoniam calefacit, motum auget, & cōfidentiam parit, spiritus facit alacriores, soluit compressiones, & suspensiones dolorum, & vim addit principio: quapropter frequentes huiusmodi lætitiæ potissimum sine causa obortæ desipientiā referunt, & animum auertentem seria & honestiores curas, atque cogitationes, & studia melioris vitæ: At contraria mœstitia, quam alij etiam tristitiam appellant, videtur esse remissio quædā, & tristis animi suspensio referens dolorem & angores,
D tanquam effectus doloris proprius, qui partem internam animę occupauit, aut intrinsecus ipsum principiū: sic enim spontanei quidam mœrores efficiuntur, & quādoque tum propter principij occupationē & molestias, tum etiā confusas quasdam alioqui tristes existimationes exoriuntur potissimum natura, & temperamēto melancolicis: sed mihi videretur, eam ad voluptatem aptis-

ſime referri: hanc autem ad ipſum dolorem, dico autē A
intrinſecū, quem alijs viſum eſt appellare triſtitiā propter diſtinctionem: per ſe enim lætitia eſt ſicut habitus quidā voluptatis perſeuerans propter exiſtimationē aut præſuppoſitionē optimi ſtatus vacuitatis inquam curarum & malorum omniū; vnde ſimul fit animi tranquillitas & alacritas quædam, ac nos ſubinde id ſolum ſolemus appellare lætitiam, quod eſt diminutum: mœſtitia vero eſt ſicut habitus quidā doloris perſeuerās propter exiſtimationem ſaltem confuſam, aut præſuppoſitionē B
mali ſtatus à cauſa nimirum extrinſeca, vel intrinſecus officiente, vt onus quoddam nimis moleſtum videatur animo impendere propter illam exiſtimationem, quòd ſit in miſera fortuna, & ſtatu admodum remiſſo, idque perſeuerat quouſque non ſoluatur, ſedeturque exiſtimatio, aut alia quæpiam recens inducta opinio priorē eiciat & obruat, vel bonum aliquid ſiue oblectamentū animū auertat ab illa exiſtimatione, & ſoluat compreſſionem, ſuſpenſionemque illam dolorificam. C

In qua parte animæ proxime, & immediate fit voluptas, & dolor. Caput II.

Magna difficultas videtur eſſe quibuſdam philoſophis, in qua ſcilicet parte animæ ſit proxime repoſita voluptas & dolor, ac quidam inepte arbitrarentur, vtrãque affectionem eſſe propriā facultatis appetitiuæ, D
ac nullam præterea gaudere, triſtariue niſi vt eſt appetēs ſiue amans amore concupiſcentiæ & fruitionis, aut contra perſequēs odio, nam voluptas & dolor odio & amori familiariſſime ſunt coniuncti, quaſi vero hoc ita fiat, vt quando facultas aliqua cognoſcens quidpiam perceperit, quod plane bonum, ſiue apparens, vel alterutro modo

A modo iucundũ videatur, mox ab illa cognitione nuda ſubeat opus appetitus, & oblectamenro perfundatur, itaque ſi ſit eadem facultas quæ appetit, & cognoſcit, ratione tamen diuerſa, vel omnino alia, illa profecto vt appetẽs bonis hiſce ſubiectis, & iucũdis delectetur, quod multis rationibus probãt: quoniã vbi eſt amor & odiũ, ibidem ſane voluptas & dolor eſſe deberet, ſed amor & odium conſiſtit in appetitu, igitur in eodem ſit dolor & voluptas. Secundo hoc confirmatur ab obiectis prout B ſunt cauſæ iſtorum, porrò bonum & iucundũ ſunt obiecta appetitus rationalis & ſenſitiui: ſed voluptas à bono ſiue iucundo proficiſcitur; dolor autem ab oppoſitis, igitur in alterutro appetitiuo conſiſtũt: Præterea ex ipſo actu, nam dolor & voluptas ſunt affectus quidam: neuter enim cognitio eſt, ſed affectus à quibuſdam exorientes cognitionibus, ergo in affectiua ipſa parte animæ conſiſtunt: hæc autem eſt appetitiua, in qua cæteri affectus ſimiles efficiuntur, ſcilicet odium, amor, ira, & illo- C rum cognata: Id denique confirmatur, niſi enim per appetitum fierent, fœlicitas profecto, quæ, vt videtur omnibus, eſt præſtantiſſima, voluptas non cõſiſteret in actu voluntatis, quód eſt abſurdum, namque amor ipſe fruitionis, qui videtur eſſe totà ſubſtantia illius fœlicitatis manet in appetitu: attamen ſi voluptates quæcunque excipi poſſunt ab obiectis ipſis eſſent in potẽtijs cognitiuis fœlicitas conſiſteret in actu intellectus, cognoſcens autem ita videtur facere quemadmodum ſi oſtendat, at D que indicet bonum, quod deinde vt bonum eſt, aut delectabile delectat appetitum, vnde ex illius oblectamẽto exoritur amor; hic autẽ non fit niſi ea parte quæ voluptate afficiatur, ſicut odium à dolore, & triſtitia proficiſcitur. Hæc autem opinio ſine vlla difficultate repugnat Ariſtoteli, rationi, & ſenſato experimento, quapropter ab ipſa potiſſimum veritate coactus fateor, voluptatem

& dolorem fieri in omni ſenſu, imaginatione,& memo A ria, quin etiam in intellectu,ac demum in ipſo appetitu tam ſenſitiuo, quàm rationali; cuncta enim manifeſta ſunt ſigillatim per ſingula diſcurrenti. Siquidē dicebat Ariſtoteles decimo Ethicorum cap. quarto ex profeſſo quòd dolor & voluptas in omni efficiatur ſenſu, & intel lectu; ſic enim ait ad verbum: In omni namque ſenſu voluptas eſt, & in mente ſimili modo cōtemplationeue, hoc etiam aliàs tum illo, tum ſequenti capite confirma uit. Sed ratione hoc ipſum patet,& eſt ratio ipſius Ariſt. B qui arguebat hoc modo, nam perceptio iucundi & moleſti per ſe dolorem & voluptatem efficit, ſed omnes ſenſus interni aut externi, intellectus & vterque appetitu, in proprio genere ſubiectorū ſinguli habent nonnulla quæ ſunt per ſe iucunda & conuenientia, alia contra iniucunda igitur in cunctis efficitur dolor & voluptas, & certe hoc altera ratione videbatur neceſſarium, nimirū ab ipſo fine propriaque functione, quoniam debebat natura aptare dolorem & voluptatē illis potentijs quæ C ad vitæ tutelam erant ſubſtitutæ, vt cuſtodiam hanc ſibi creditam dolore pariter inſtante ac voluptate quamoptime tuerētur, porrò niſi guſtus proprias haberet voluptates, proprioſque dolores nō eligeret magis vnū quàm alterū, ſed omnia viderentur pariter conuenientia,ſiue incouenientia citra delectum, quod etiam alijs eueniret potentijs,ſed quid oportet plures afferre rationes? valde enim futile eſt,tantam habere curam rerum manifeſtiſſimarum; quis enim non experitur in ſe ipſo in cunctis D ſenſibus, cæteriſque potentijs cognoſcentibus dolorem æque & voluptatem fieri ſub ea qua cognoſcūt ratione? Cum propterea reuocatum eſſet in dubium apud veteres ſi dolor & voluptas eſſet ipſa formaliter triſtis, blādaque cognitio, vel aliud quidpiā ab ipſa cognitione inſeparabile, de quo iamiam ſumus tractaturi, an non fortaſſe

A taſſe cenſes dolorem qui ex ſoluta efficitur vnitate concurrente dumtaxat appetitu fieri, quaſi vero vel ſpontanea res ſit ille dolor, & non fiat antequã appetitus ſe cõuertat odio id quod ſoluit proſequens, non ne vides ꝙ dolor præcedit odium, & voluptas præcedit amorem, & appetitum? effectus autem nullus eſt antequam ſit cauſa in actu, ſed pro maiori dilucidatione ſciendum eſt oẽs voluptates & dolores eſſe proprias affectiones facultatũ cognoſcentium, nam appetitus vel eſt alicuius earũ ope
B ratio, vel ſaltem illamet facultas ratione tantum diſtincta, quamobrem & hic eſt ordo in operando, cum ſenſus aut intellectus bonum aliquid ſiue iucundũ cognouerit, continuo ſi bonum eſt illud auet atque amat, vel amore concupiſcentiæ, vel amore amicitiæ & fruitionis, cum autem amat, ſiue deſiderat, fortaſſe magis gaudet: hinc enim actiones ſpontaneæ ioci, relaxationes, ſomni quietes, ſtudium, & cognata iſtorum delectant, ea namque ſi ſponte & cum deſiderio facimus, ſunt magis iucũ
C da, attamen proprie ſub ea ratione qua cognoſcunt, oblectantur, aut dolent, & quemadmodum amor eſt effectus cognitionis iucũdæ ſiue alicuius boni veri vel apparentis, eodem etiammodo appetitus, dolor, & gaudiũ, & ſi cum illo amore fit voluptas, hoc etiam fit propter cognitionem: quod enim amat, hoc etiam amando cognoſcit: viſus enim cum viderit aliquod pulchrum, videndo afficitur voluptate, inde procedit amor, & deſiderium fruendi: illa tamen fruitio nequã & laſciua pa-
D riter blanda, & ſuauiſſima eſt cognitio, & conſueuerunt appellare fruitionem iucũdas quaſdam & claras cognitiones non dimittentes, cum commoditate & poſſeſſione quadam, amorem vero fruitionis illũ appellant qui ab ea proficiſcatur cognitione, ipſique exiſtat coniunctiſſimus, minimeque ſeparabilis: patet igitur quæ nã potentiæ gaudeant, & doloribus afficiantur, ac quomo-

do pes

do per appetitū & voluntatem obtingere possint, quippe qui voluptatem & dolorem augere valeat in ea, quæ cognitionis est compos, facultate, vel contra obtūdere vires, & existentiam pro apparente mutare, ac certe non est modica vis, & propterea dicebat Arist. secundo Ethicorum cap. tertio, virtutes oēs & vitia ex dolore & voluptate proficisci, & hæc illas vicissim comitari. Nunc vero superest vt dissoluantur illorum rationes: Ad primā autem respondeo concedens assumptum, illud videlicet quod in eo fit dolor & voluptas, in quo amor & odiū generatur: etenim hæc in ipsa quæ cognoscit facultate fiunt: cum enim iucundum & conueniens aliquid nouerit à quo delectari senserit, statim amore illius accenditur, aut contra in odium & inimicitias se conuertit; si tristem fecerit sensationem: attamen voluptas amorē præcedit, quamuis fieri potest vt intendātur illius vires subcrescente pariter amore, nequaquam vero vt amat vel odio habet, præcise gaudet vel dolet, sed potius quia dolet vel gaudet, insuper appetit & amat, aut auersatur & odit. Secūda deinceps ratio quæ ab obiectis desumitur, multo facilius diluitur: supponūt enim facultates per obiecta differre vt censet Arist. secundo de Anima: itaq; vt differt bonum & verum, bonum iucundum & sensibile, tantum etiam differt intellectus & voluntas, sensus & appetitus sensitiuus, sed, aiunt dolor, & voluptas appetituū sectantur obiecta, igitur in appetitu dumtaxat fiunt, minor videtur esse manifesta, quoniam à singulis procedūt obiectis, vt sunt iucunda, ac modo aliquo bona. Respondeo quòd intellectus est per se veri & boni: voluntas autem est boni tantum cogniti, ac similiter in sensu: is enim vbi conueniēs aliquid cognouerit, ab illo tāquā iucūdo & bono afficitur voluptate, & iucūdū hoc censet bonū ac cupit: quis enim neget ne fiat dolor, velit aut nolit quispiā soluta vnitate, aut ne fiat voluptas tactui

A tactui cum multa frigiditate doleret, ab ipſo calore? om nis plane virtus ſi appetere & amare aliquid debeat, ea dũtaxat ratione amat & cupit; quia bonũ & conueniens ſit vel tale ſaltem videatur, & contra nihil auerſetur, ac odio proſequatur, niſi illud perſpexerit eſſe malum, minimeque iucundum: itaque ad hæc pertingit ipſa cognitio, ac talia cognoſcenti cum eſſet in actu, fiebat dolor & voluptas. Ad tertiam quia nondum manifeſtum eſt quid ſit vtraque affectio ſi concedã affectus pro maio
B ri parte fieri per appetitum, haud tamen neceſſariũ omnes, nam quidam manifeſte ab alijs procedunt facultatibus, ipſa namque verecundia eſt quidam affectus, ſed minime ab appetitu proficiſcens, at potius ex ſenſu & opinione, ſed de hac re paulo poſt dicemus vberius. Poſtrema etiam difficultas nullius eſt momẽti, nam etſi cõcedam fœlicitatem optimam conſiſtere in actu voluntatis, nequaquã ſequeretur ob id omnes dolores, voluptateſque per hanc fieri poteſtatem animæ, ſed aliquas tan
C tum & fortaſſe omnium præſtantiores: at neque illud verum eſt, quoniam Ariſtoteles cum antea diuiſiſſet fœlicitatem in actiuam & contemplatiuam, hanc poſtremã & optimam decimo Ethicorum cap. ſeptimo reddebat intellectui, & in contemplatione putabat conſiſtere, quæ eſt vt clara viſio, quod in ſequenti capite multo explicatius confirmauit ſumpto argumento à primo intellectu, primaque rerum cauſa, quæ eſt Deus optimus maximus: ſiquidem ipſe totus eſt fœliciſſimus, ipſique
D tota æque vita beata per æuum: attamẽ non quia formidoloſas res ſubſtinet, neque cætera ſecundum virtutes morum efficiendo ſubſtinendoque, qualis profecto eſt actiua fœlicitas, ſed intelligendo tantum, quippe qui ſola fœlicitate potiatur contemplatiua per ſe ipſum à ſe ipſo in ſe ipſo, & ad ſe ipſum ſine vlla dependentia, pariter inquit & homo illa ſua prope diuina parte animæ

ſibi

ſibi credita, operatione potiſſimum illá efficitur fœlix, A quæ huic maxime eſt cognata & proxima, nimirū ipſa intelligentia, contemplationeue rerum præſertim optimarum in latitudine totius entis, at qui ſuboreſcit gaudium ſi clare videat & cognoſcat, nullaque formido ſuppetat amiſſionis.

Quid ſit obiectū voluptatis, & doloris effectiuū, an ſingula ratione quadam, & figura communi hæc faciant, ac quomodo & cuius finis gratia exiſtant. B
Caput III.

Quoniam conſtitutum eſt in præcedenti capite dolorem, ac voluptatem fieri apud omnem cognoſcentem facultatem, non immerito aliquis exiſtimaret nullū eſſe determinatū genus, quod in ſe ipſo contineat omnia, quæ effectus illos cient: nullum enim commune eſt C genus ſenſibilium, & intellectiliū rerum, ab his autem nullo diſcrimine fiunt: attamen ſi rei naturam diligenter animaduertamus, nulla preterea relinquetur difficultas nam vna eſt cōmunis figura, & quaſi formula, cuius ratione gaudiū cietur, & voluptas, altera deinceps qua dolor & triſtitia generatur, ob id dicebat Ariſtoteles decimo Ethicorū cap. quarto, eſſe quædā pulchra in omni genere rerum ſenſibilium, & earum quæ per intellectū D cognoſcūtur proportione ſcilicet reſpōdentia pulchro ſecundum aſpectum, nōnulla etiam deformitate triſtia, & quemadmodum ab illis gaudium, ita ab his dolor generatur, ſiue diſplicentia: ſed quoniam pulchrum & turpe ſecundum quādam analogiam dicuntur, propterea excogitandum eſt, quale nomen poſſimus accōmodare

proprium

A proprium alterutro rerum, & obiectorum genere, sed neque hoc tacuit Aristoteles: dicebat enim conueniens & incõueniens esse per se causam doloris & voluptatis, quod enim aliquo modo conueniens est sibi & accõmo datum, id voluptatem affert, contrarium autem dolorẽ, hoc etiam erit si dicamus bonũ & malum, & certe hoc potest illa ratione demonstrari, quoniam per se dolor parit odiũ, & voluptas parit amorem: eadem igitur sunt causæ doloris & voluptatis, per quæ generatur amor, &
B odium, sed horum subiecta sunt bonum & malum, vt visum est omnibus: ergo bonum, & malum sunt per se causæ doloris, & voluptatis, bonum autem, siue malum non accipimus hoc loco secundũ formam: sic enim fortasse vel neutrum mouerent effectum, vel saltem ad hoc bonum non attingeret facultas sentiens: accipimus igitur vtraque concrete, bonum enim & malum sunt in rebus, sed hoc est duplex alterum ratione perceptibile, quod nomine hoc nudo bonum appellatur, alterum
C autem bonũ, & malũm ad sensum, & hoc bonũ, & malũ iucundum & iniucundũ secundũ sensum nuncupatur: voluptas autem fit ab his conuenientibus & bonis, quo niam iucunde & blande mouent, at contra efficitur dolor cum mouent iniucunde & importune vt læsionem & incõmodum, siue inconueniens aliquid referant: solent autem iniucunde mouere, sensum quidem si sensitiuum corpus, illiusque temperiem, & propriam naturam corrumpant, aut saltem læsionẽ aliquam afferrãt,
D si vero sint cognata & familiaria, vel modo aliquo conuenientia delectant, nempe si congruant saluti, temperaturæ, totique substantiæ, & in omni sensu sunt quædã voluptates propriæ, proprijque dolores, quædam vero communes, propterea quod ipsis conueniant vt coniun gũtur phantasiæ & opinioni, proprios dolores & volup tates illos appello, qui fiunt à proprijs subiectis sensibi

libus, prout sunt talia, voluptas nimirum quæ à colore A
& luce, alijsque uisibilibus sit propria censetur visus, vt
pote si uiridem colorem aspiciat, quia moderate ipsum
cõgregat, si congruentes inter se colores, & analogiã
habentes optimam, tum in mouendo, tum in repræsentando
vicissim, intueatur, moderata quoque lux in opaco,
quia potentiam vegetat, mouet, ac modo quodam
perficit, aut post tenebras non admodum intensa, cum
videre per illam incipiat: actus enim est perfectio potẽtiæ,
si vero repente lux nimia in visum irruat, virtutem B
illam in diafano pupillæ mouet, & disgregat: itaque dolorem
parit, quia sensorium lædit, & uisum hebetat,
atque hinc nimia albedo dolorem facit visui, quoniam
est color illum disgregans, hinc etiam & intensa nigredo,
quippe quæ nimium congregat, sed minus displicet,
nam congregatio minus, quàm disgregatio nocet: interdum
autem sensus videntur affici dolore, ac voluptate,
si coniungantur phantasiæ, aut opinioni: cum enim visu
cernimus aquam tempore sitis, vel esculenta tempore C
famis, vel pulchram mulierem, optimas quasdã picturas,
porticus, & ædificia immensa, quasdam etiam facies
ridiculas voluptate afficimur, & visus oblectamento videtur
recreari in illa suspictione; attamen phantasiæ, &
opinioni conuinctus delectatur, quoniam imaginamur
aquam & esculenta tristem illam posse appetentiam
sedare, ac prope naturæ vacuitatem replere: itaque sub
imaginatione quòd possint proficere, grandemque illã
appetentiam & tristem sensationem explere cum spe in- D
super fruendi voluptas aduenit, excidit autem & pro voluptate
fit dolor, si formido, vel diffidentia non habẽdi,
fruendique contingat, quemadmodum Poetæ fingunt
Tantalum pœna talionis propter concupiscẽtiam vexari,
cum siti prematur intensa, & aquas vsque ad mẽtum
habeat pertingẽtes, quas tamẽ potare nec magnos pos-

A ſit adhibendo conatus, ac dolor perpetuo uires acquirit & euadit intenſior, nec ſęcus plane fit in cęteris; cũ enim uiderit aliquis pulchrã mulierem ſenſus hic mouet ſenſum concupiſcentiæ, & imaginatio refouet actum : itaq; mouetur ad concupiſcendum, niſi ratio, quæ ſecundum naturam debet eſſe domina appetitũ illum moderetur, & refrangat, ita quoque delectant picturæ, uel iudicio rationis adhibito quòd artis peritiam, & ingenium referant, uel ſi ſpectaculum aliquid nempe animalium fu-
B gam, nemora & conſeſſus uirorum, uel ridicula quædã non inepte præſeferant: In ipſo etiã hoc modo fiunt dolores, & triſtitiæ, nempe ſi uideat ouis ad ſe proficiſcentem lupum, uel fortaſſe etiam depictum, ut illum perperam deluſa cognoſcat, partim timet, partim etiã dolet, & cunctis hoc accidit hominibus cum uidẽt aliquẽ inimicum, niſi fortaſſe gaudeant ulcturi, gaudet enim qui ulciſcitur: Eandem dolorum & uoluptatum differẽtiam facit auditus; in hoc enim ſoni inter graues & acu-
C tos medij uoluptatem efficiunt, quoniam mouent ſuauiter, & ſenſorium non lædunt, nam ualde acutum uidetur ut acus pungere; grauis autẽ ut piſtillus impellere, commenſuratum igitur mouet blande, & quoniam homo ſenſus habet, ut ita dicam; rationales propter rationis antiquam ſocietatem ob id quodam altiori præditus intuitu, & facultate gaudet quadam uocum & ſonorum pulchritudine, nimirum uoce clara nequaquã aſpera inter acutum & grauem media nõ obtuſa, neque in-
D terciſa, quamobrem etiam gaudet illa proportione, & numero, quem rithmum appellant, tam in ſingulari uoce, quàm in compoſitis: cum enim talis optima uox aures demulcet, ſenſus ſeipſum admouet & applicat obiecto ſentiendo, ut neque diuelli, neque turbari cupiat, ſed ſi uox numerum amittat, uidetur interciſa, & non amplius una : ſenſus autem & iucunda applicatio uult

unitatem ſine interceptione gaudet etiam ſuo altiori iu A dicio, quia comprehendit artificium non uulgare, eamque ob rationem multæ ſimul uoces in muſicis delectāt ſi ſint conſonæ, & claræ admodum, quoniam multa propter numericam proportionem in unum coeunt haud modica peritia, quamobrem auditus facile cum uoluptate ſubſtinet illam applicationem, at ſi inter eas corrūpatur proportio laborem pariunt, & diſplicentiam, nā unitate corrupta uidentur multæ uoces ſeorſum, at ſenſui præſertim auditiuo moleſtum eſt pluribus ſimul in- B cumbere, quoniam applicatio præſertim facilis & iucūda uult unum non multa: hoc etiam facillimum eſt obſeruare in ſenſu guſtus, tactus & olfactus penes propria ſubiecta, atq; hinc patet illius difficultatis ſolutio, quāobrem cōmenſurata cunctis ſenſibus ſunt iucunda, exceſſus autem omnes moleſti, etenim cōmenſurata blande mouent, & cum ſalute, idcirco ſunt iucunda, alia uero uehementius mouent, & forſitan corrumpunt, aut ſaltem lædunt: an forſitan ſenſus in mediocritate cōſiſtit? C ſed hoc, ut mihi uidetur, non fieret in omnibus, ſed in ipſo ſolum tactu, ſi nempe concedatur eſſe quandā formam ſiue potentiam ex optima, putiſſimaque συμμέτεια primarū qualitatum profecta, nequaquam uero ex συμμέτεια conſtat ſaporum, odorum aut ſonorum: Cæterum gaudet intellectus tum cognoſcendo multa, hæc enim eſt ſua perfectio, tum meliora, præſertim difficilia ualde, ac nimis optata, ac ſi ratione cognoſcat ſe habiturū aliquid, uel homo per ipſum, quod ſummo ſit illi ho- D nori, ſummamque afferat utilitatem, uel ſpe quomodolibet futuri boni corripiatur, uel exiſtimatione præſētis uel ſaltem honeſti: cum enim uir ſtudioſus habitū exercet uirtutis alicuius, mens ipſa & practicus gaudet intellectus, nam iucundum eſt eſſe bonum, aut exiſtimari, facere quæſtum, ueris abundare diuitijs, atque alijs ad faci

lem

A lem commutationem utilibus, iucunda res est honor, digniorē esse ac cæteris præstare: itaq; non immerito gaudebit intellectus aut homo, cum se non esse illorū expertem opinatur, sed vbi contrariam habeat opinionē & scientiam oritur dolor & tristitia: sequuntur etiam vt plurimū voluptates & dolores quasdam corporum naturas, temperamenta & mores, siue consuetudines, & existimationes proprias longe in hominibus diuersas: itaque pigris quibusdam hominibus veluti desidia, & otiū
B placet, ita displicent omnia, in quibus opus est labore, & valida corporis exercitatione: quapropter ex ipsis rari admodum sunt venatores, aut milites, nisi vel necessitate quadam coacti, aut spe faciendi lucrum, vel opinione maioris boni, & honestæ gloriæ consequendæ cum aliqua vtilitate alliciātur: his vero ludi vt plurimū placent, nisi contraria quædam obstet opinio, aut mores & exercitium, atque illis potissimum qui ad pauca respiciunt, & minori curarum studio tenentur, aut quos minima
C etiam cura fatigat, & rem istam vel saltem consuetudine magno prosequuntur amore, atque illis primum indulgent ludis, & oblectamentis, qui nullo prope egent labore mentis aut corporis, & in quo opinētur se maius lucrum efficere posse, & in quo fortassis sibi videatur esse magis fortunatos, magisque peritos, tametsi non existāt, atque alijs alij ludi placent, prout eis vel magis victoria vel magis vtilitas arridet, & ludendi quædam forma honestior, vel ista simul coniuncta: itaque alios alij ludi de
D lectant, prout uel magis idonei ad eos sunt, quàm cæteros, vel magis in eis victoriam affectant: ob id enim solent plurimam iucūditatem afferre, & voluptate perfundere, vt ait philosophus, secundo Rethicorum: alij vero cæteris magis arrident propter consutudinem, alij propter alias quasdā opiniones, illasque varias, vtpote quibus magis prosperitas fortunę placet, ijs ludi magis arri dent,

dent, in quibus minus requiritur ingenij; plurimũ autẽ A
fortunæ, alijs contra arrident alij, in quibus oſtenditur maius acumen, namque in his maior & præclarior victoria eſt, quippe quæ per virtutem propriam obtingat, ibique magis in quo ſplẽdor quidam & ingenij præſtantia demonſtratur, & victoria quædam præclarior in vſu rationis, quę eſt homini, vt homo eſt, propria: in hac enim eſt longe præſtantior, quàm in cæteris vbi parta victoria videtur eſſe aut propter fortunam, aut optimam corporis habitudinem, & robur naturæ: hoc enim neq; adeo B
præſtat, neque hominibus eſt proprium, omnino tamẽ videntur omnes ludi qui potius lucro, quàm victoria de ſiderantur eſſe familiares auaro hominum generi, quẽadmodũ inquit Ariſt. quarto Ethicorũ cap. primo de liberalitate & auaritia, tametſi nimis auari propter formidinem faciendi iacturã vel omnino abſtinent, vel ludunt res minimas, arbitrati hoc modo ſe parũ poſſe è re propria abſumere, multum autem, ſi fortuna volet, lucrari, aut relaxationis tantum gratia, etenim ludi relaxatio- C
nes quædam ſunt, & oblectamenta vitæ, & alij ſi debite ſuſcipiantur ad robur corporis plurimum valent, tuendamque valetudinem, alij etiam animo conferunt: ſic enim prope depoſita curarũ mole videtur interſpirare, & ſubinde ad reliqua, quæ impendent negotia, & graues cogitationes reddi paratior, longeque magis idoneus, tametſi excipere oporteat quoſdã honeſtos ludos, & quantum ac quomodo oporteat. Alijs contra qui calidiores ſunt, magisque robuſto corpore & longe mobi- D
liores venatio placet, præſertim ſi in ea fuerint aſſueti, & victoria illa, atque certamen placet; hinc videretu militibus arridere, quamuis non omnes æque exiſtimã bonum hoc modo vincere, & feris inſidias parare fallacibus, aut celeres immanesque vincere, nec magnum aliquid eſſe aut honeſtum ſolatium, idque ſi compenſetur

A tur labore videtur quibusdam non esse rem admodum iucundã nec prosequendam,& nonnullis,qui valde misericordes sunt displicet videre hæc animalia indigne pati, ac minime videbis omnes venatores esse milites, quamuis venatio sit militiæ species,vt censet Aristoteles primo Politicorum,nonnullis enim placet hoc militiæ securissimum genus, aliud autem displicet, vtpote non satis tutum nec fortasse admodum vtile,quamuis honestum & magno dignum honore: viris autem ingenuis,

B & acumẽ maius obtinentibus arrident in primis studia, & animi diuitiæ, atque in his voluptatem sentiunt, præsertim si opinentur se in ea re videri omnibus præclarissimos, efferrique ad summos honores, ac demũ immortalitatis nomen adipisci: omnino autem opinionum existimationũque varietas in hominibus facit alia alijs apparere iucunda & molesta,quod magis ipsis videmus accidere, quàm cæteris animalibus, cum obtinuissent facultatem illam minus pendetem à corpore,& plura

C cogitantem, opinantemque varie: quamobrem patet quæ sint obiecta doloris, & voluptatis, & quomodo sigillatim in omnibus potẽtijs tales producãtur effectus, nunc superest vt ipsorum vsum,propriosque fines explicemus, ad quos potissimum illis vtatur natura; hoc vero palam explicauit Aristoteles primo Politicorũ cap. primo, partim etiam in fine tertij de Anima: cum enim fecisset animal, ipsique sensum, alijs etiam intellectum tradidisset, vt futuri essent custodes vitæ, & curã habe-

D rent totius animalis,opere pretium erat vt dolore ac voluptate afficerentur, quoniam sic oneri imposito satisfaciunt,cũ ad hæc duo se flectant,& accommodent secundum illam necessitatem, ad prosequendum scilicet, & fugiendum: deinceps autẽ in humano genere illis abutitur ad alium finem, scilicet ad virtutes; quamuis hinc etiam orta sint vitia, quemadmodum declarauit Aristo.

secundo

ſecundo Ethicorũ cap. tertio: tria etenim ſunt, quæ in A
electionem, ac totidem in repudiationem cadunt, honeſtum, vtile, & iucundum, & tria contraria, turpe, inutile, & moleſtum, & circa hæc probus vir bene agit, malus autem perperam, fortaſſis etiam dolor & voluptas in cõmuni non modicum momentum habẽt ad ſcientiã, itaque tum hoc, tum illo etiam modo videbatur neceſſaria perceptio doloris & voluptatis, ſiue cum dolore & voluptate: dolor enim non eſt obiectum, quemadmodum nos loquimur de illo. B

Quid ſit dolor & uoluptas. Caput IIII.

NVnc altera emergit queſtio ad naturã illorum pertinens de voluptate & dolore quid ſint, primũ autem per prædicata negatiua, quemadmodũ fecit Ariſt. quid non ſint explicabo, vt ſubinde quid vterque ſit prõptius longeque expeditius appareat: etenim nonnulli opinabantur voluptatem eſſe quãdam ſpeciem generationis, C
dolorem contra corruptionem: Alij putabant dolorem eſſe indigentiam eius quod eſt ſecundum naturam, voluptatem autem repletionem illius: Alij dolorem & voluptatem cenſebant eſſe motum: Alij eandem animæ primam operationem, nempe uiſionem iucundi eſſe voluptatem, dolorem contra iniucundi, moleſtique aſpectum, quarum opinionum illæ duæ primæ ſi ſecundum verborum faciem accipiantur nimium videntur futiles, idcirco in earum oppugnatione nõ faciam temporis iacturam, conuertam nihilominus eas paulopoſt in ſenſum meliorem, quemadmodum fortaſſe ab illis accipiebantur, & cum illas recenſeret Ariſto. per initia decimi libri Ethicorum tertiam plurimis oppugnauit rationibus. Enimuero motus omnis efficitur cum tempore; cum ex ſua definitione ſucceſſionem contineat, vel ſaltẽ ut pro-

A vt proprium quoddam ad naturam eius, quam proxime accedens; voluptas autē & dolor in instanti, & quemadmodum aiunt, subito nobis obtingere solent, ergo non sunt motus: hoc deinceps confirmatur, nam omnis motus est gratia alicuius, cum ad aliquem proprium terminum sit processio & via: necesse est enim vt intra duos terminos collocetur, videlicet terminum à quo, & terminum postremum, in quem pro sua natura deficiat, dolor autem nullus, & voluptas termini alicuius gratia B videntur esse, ergo voluptas & dolor non sunt motus: præterea ex motuum qualitate, nam singuli velocitate, tarditateue donantur, quemadmodum idem explicauit Aristoteles tertio & quarto Phisicorum, voluptas autē & dolor omnino velocitatis, ac tarditatis sunt expertes; ergo non sunt motus, minor propositio non eget vlla probatione, quoniam manifestum est dolorem dolori comparatum, aut voluptatem voluptati, neque huic illum, esse alterum altero velociorem, vel segniorem, C & quamuis dicere consueuerunt nōnullos cito à dolore in lætitiam conuerti, aut contra, aliosque cito dolere, aut lætari, vel plane signius, hoc nullam affert difficultatem: illud enim breue tempus esse significat, quod inter dolorem & voluptatem intercipitur, alterum vero facilitatem quandam, & maiorem promptitudinem arguit, secundum quam bene, maleue dispositi facillime dolent, & leuissima occasione lætantur, illę tamen affectiones semper eodem modo in instanti fiunt, siquidem D dolor & voluptas, aut ipsa cognitio est, vel ab illa nequaquam separabilis; cum igitur cognitio fiat sine tempore; rationabile quoque est illos esse in instanti, sed quādoque cum perseueret applicatio facultatis circa obiectum conueniens & bonum, tum permanet voluptas, tum etiam solet intendi, vt quandoque pro moderato gaudio fiat, immensa lætitia, quemadmodum si pauca

lux modicum efficiat lumen, ac deinceps addatur aliud A
tum illud subcrescit, tum etiam luminari non dimittente perseuerat. Postremo motus est determinati cuiusdã generis, aut enim est in quantitate, aut in qualitate, aut in vbi, sed voluptas & dolor nullius sunt determinati generis, ergo motus non est genus illorum. Sed altera opinio maiorem habet difficultatem, existimabant, vt dixi, dolorem & voluptatem esse quasdam cognitiones, in quorum numerũ videtur deinceps aptatus esse Galenus, cum diceret, dolorem esse tristis sensationem vt- B
pote quòd dolor in communi sit cognitio tristis, & voluptas cognitio blanda siue hilaris, & videtur eorũ sententia valde probabilis, quoniam si refrigerato corpori, atque ob id dolenti calor blandus applicetur, sentiet voluptatem, at ea voluptas nihil est, nisi cognitio illa caloris, per quem in naturam reducitur, suamque propriam temperiem vnde deflexerat, in gustu pariter voluptas est illa sensatio saporis conuenientis, dolor autem incõuenientis & ingrati perceptio, & in re ipsa venerea ta- C
ctus illa cognitio valde suauis videtur esse substantia voluptatis, sensus nimirum spumescentis humoris agitatione vegetis caloris, motuq; suauiter pruriẽtis spiritus, ac demum blanda seminis tentigine, & reliqua frictione manifesta: Ac certe si quælibet potentia cognoscens inter obiecta, quæ cognoscit, nonnulla habet pulchra, nonnulla itidem deformia, quædam haud dubio cognitiones erunt species dolorum, quædam autem voluptatis: Aristoteles autem eorum sententiam confutauit de- D
cimo Ethicorum capite quinto, & causam quamobrem in eum errorem laberentur, attulit; siquidem ita ad verbum ait: Magis autem propriæ sunt operationibus voluptates, quæ sunt in ipsis, quàm ipsæ cupiditates, nam hæ quidem seiunctæ sunt temporibus, & natura, illæ vero propinquæ sunt, atque adeo indistinctæ, vt contentio

A sit, si idem sit operatio, & voluptas, non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus, est enim absurdum, sed quia non separatur, idem quibusdam videtur, hinc equidem multa colligo, primum autem quòd sensus, mentisque operationibus longe proximior & cognatior est dolor & voluptas, quàm cupiditates, quippe quæ etiam ab his proficiscuntur, vt enim superius dicebam, cum fiat in aliqua cognitione dolor, & voluptas ab his procedit amor & cupiditas, siue odiũ B & cupiditas absentiæ, alterum vero est, quòd voluptas, & cognitio sunt natura distinctæ, quamuis perperam antiqui deciperentur existimantes esse idem propter vicinitatem, arguit eos philosophus illa ratione, nam voluptas operationem ipsam cognoscentis, ut cognoscẽs est, perficit, uigorat, & confirmat, ac dolor è contra deiicit, & submittit; nullum autẽ se ipsum confirmat, aut intercipit, igitur uoluptas & dolor ab operatione differunt: Amplius omne prius differt à posteriore, atqui co C gnitio est prior dolore & uoluptate, cum non conuertantur, igitur uoluptas seu dolor & operatio cognoscentis res est omnino diuersa: Insuper res una eademq; modo uoluptatem affert, quæ tamen antea tristis erat cognitio, tamen eadem est secundũ naturã quamuis numero differens: præterea quodcunque ab aliquo procedit non est ipsum, sed uoluptas & dolor à cognitione procedunt, igitur neutra est cognitio: Amplius definitione conuenirent, sed definitione, fine ac natura diffe D rant, ergo non sunt idem, immo præterita nonnunquã facultatis cognitione, applicationeque circa bonum aliquid, uoluptas nihilominus permanet, illa inquam uacatio curæ, & animi tranquillitas: quid igitur erit uoluptas & dolor? respondet Aristoteles citato loco ijs uerbis, perficit autem operationem uoluptas non ut habitus, sed ut pullulans quidam finis, itaque censebat do-

lorem, & uoluptatē esse quendam finem necessario pullulantem à quibusdam cognitionibus, & sequenti capite appellabat proprietatem operationum; ab illa enim perfectissima cognitione rei conuenientis pullulat uoluptas necessitate sequelę, ab opposita uero pullulat dolor, est autem perfectissima ipsius bene dispositi operatio ad illud quod est pulcherrimū eorum, quę sibi subijciuntur, ac propterea consueuimus appellare hilares, & uoluptuosas cognitiones illas, unde uelut finis necessario pullulat gaudium, alias contra tristes & iniucundas: At si finis pullulans est, qualem induit naturam? arbitror non esse affectum, sed affectionem & alteritatem ipsius potentiæ cognoscentis, ac propterea non esse actionem, sed passionem, uel potius neutrum, sed quemadmodum antea dicebam affectionem proficiscentem à prima cognoscentis alteratione: Itaque Aristo. tertio Rhetoricorum ad Theodect. capite decimo definiebat uoluptatem & dolorem inquiens: Voluptas est animæ affectio tota simul sensibiliter in naturam proficiscens, dolor autem in contrarium naturæ statum, quod etiam sensisse mihi uidētur illi seniores philosophi, qui putabant uoluptatem esse quandam generationis speciem, dolorem uero corruptionis, siquidem ut uera generatio radicitus ad naturam perducit, nimirum ad speciem, corruptio uero ad naturæ huius non esse, ita etiam uoluptas, cum ad illud quod est secundum naturā sit profectio, non immerito quædam appellatur generatio, atque pariter obscuris nominibus hoc ipsum sentiebant, dicendo uoluptatem esse repletionem, dolorem uero indigentiam eius, quod est secundum naturam, qui denique motum illos esse asserebant, profecto illas cognitiones quasdam esse arbitrabantur: sunt enim alterationes quædam, aut si alteritates quædā sint ab ipsa cognitione proficiscentes, eodem modo motus totus simul & necessario

A necessario pullulans uiderentur. Aristoteles autem oppugnabat eos, qui in reprobū sensum abutebantur illis opinionibus, Mihi uidetur optima hęc esse definitio uoluptatis & doloris. Voluptas est iucunda cognitio; dolor autem cognitio tristis, & sunt de genere illarum definitionum, quas Aristoteles propter quid reddentes appellat secundo libro de Anima, uel aliorū more causales, quoniā, ut dicimus, quatratum esse mediæ inuentionem, & Lunæ defectum esse terræ oppositionem in-
B ter Solem & Lunam per eandem diametrum alterutrū astrū contingētem, ita uoluptas dicitur blanda cognitio, uel rei conuenientis, utpote quòd ab ipsa tanquam finis pullulans necessario proficiscatur, & dolor contra cognitio rei tristis, quòd inde procedat, sed proprie affectio est formaliter, ac propterea definitione magis exacta: oportet dicere hoc modo, Voluptas est cognoscētis affectio, uel delectatio propter cognitionem boni, & conuenientis, dicitur autem in naturam proficiscens,
C illud enim quod ab excessu aliquo ad naturalem statū perducit, aut omnino naturæ conueniens est, & familiare per se ipsum delectat, & uoluptate afficit, contraria uero efficiunt dolorem, ac propterea definitio illius erit per opposita prædicata quantum ad differētias pertinet, proximo namque genere citra difficultatem cōueniunt.

De tactus dolore sit ne ille dumtaxat vere dolor,
D & quapropter hic sensus maiores experitur dolores, & voluptates. Caput V.

OB plurimas difficultates & controuersias, quæ circa sensus huius dolorem obtigerunt, ego proprium caput, propriamque de illo tractationem institui, quoniā, vt paulo antea dicebam, extiterunt plurimi, qui censebant

bant dolorem esse proprium tactui, nullamque faculta- A
tem, hac vna dumtaxat excepta, doloris esse participem,
tametsi aliæ pro doloribus quasdam displicentias, tristi-
tiasque sentiant ob ea, quæ in subiecto genere videntur
turpia, minimeque conuenientia, ac propterea citra vllã
distinctionem doloris, cœperunt dubitare, vtrum dolor
à solutione vnitatis, vel ab intemperie fiat, quasi vero
nullus dolor sit præter eum, qui fit in tactu, sed quoniã
satis in superioribus demonstraui hoc esse absurdum,
propterea hic nolo sine vtilitate fimbrias dilatare, potis- B
simum quia diffuse admodum hoc explicauit Arist. primo Rhetoricorum ad Theod. quarto & quinto capite,
nonnulla tamen breuiter attingam: cum enim dolor &
voluptas sint affectiones cõtrariæ, quomodo fieri potest,
ne in subiecto eodem fiant, vt inquit Aristoteles decimo
Metaph. cap. de oppositis, attamen voluptas fit in omni
sensu, in mente & opinione; igitur in eis quoq; efficitur
dolor: Id etiam confirmatur definitione iucũdi & molesti; ait enim Aristoteles primo Rhetoricorũ ad Alexand. C
iucunda sunt ea, quæ voluptate afficiunt, iniucunda vero quæ dolorem afferunt, sed in omni sensu, ac mente
sunt propria quædam iucunda & molesta: igitur voluptas & dolor per omnes reperitur sensus, omnemque potentiam cognoscentem istorum corporum: Verumtamẽ
consueuimus propter acerbitatem & naturam excellentem dolores potissimum appellare, quos tactu patimur
insolentiores, atque adeo nomen commune translatum
est ad vnam speciem, sed quare non sit alius dolor ani- D
mali, neque voluptas, qualis dolor est, & voluptas tactus, eget explicatione, huius autem scire oportet, non
vnam modo, sed multiplicem esse causam: primam autem esse illam, quia, vt antea demonstrauimus, dolor
& voluptas sequuntur cognitionem, quapropter vt certior est cognitio, ita intensior fit dolor, & voluptas, sed
tactus

A tactus est sensuum omnium certissimus, igitur consentaneum erat, vt dolor eius, atque voluptas præstaret cæteris, ratio est ab operatione desumpta: Secunda deinceps ex modo ipsius operationis desumitur: tactus enim proxime afficitur à suis sensibilibus obiectis, vtpote cum contactu vel corporis, vel virtutis agentis; igitur consentaneum erat clarius tum gaudere propter iucunda, tum acrius propter molesta dolere: Tertia sumitur ab obiecto, hoc enim agit realiter & materialiter in sensorium
B tactiuum, maioremque adhibet agendi potentiam cū vel toto corpore agat citra medium, vel agentibus omnino qualitatibus; alij vero sensus, vel remotius patiuntur, vel nequaquam à toto corpore, aut à qualitate non actiua, ac propterea dolor qui fit in tactu, efficitur cum quadam corruptione organi, seu qualitatum ipsius, vel saltem cum graui passione reali, qualis fit ex solutione continui, aut ab inæquali intemperie confertim facta, vel ob insignem aliquam passionem comprmendo, cō-
C uellendo, asperique fortiori attactu: præterea id ratione potentiæ potest euenire, quoniā hic sensus est vitæ essentialior, quandoquidem consistit in συμμέτρια primarū qualitatum elementorum, quæ corpus viuentis animalis constituunt, quapropter ea quæ tactui sunt molesta, minime que conueniunt, illa quoque vitalem substantiam realiter afficiunt, & vitæ sedem perturbant, ac maiores à natura faciunt recessus, iucunda vero & conuenientia tum conseruant, tū proxime ad naturā accedūt,
D censebat etiam Arist. hoc esse propter sensorium; quod enim assignatur tactui, est finitimum cordi, quod alioqui, vt ipse existimat, est prima sedes doloris, & voluptatis, accedit præterea quòd maiore concretione ad subiectum patitur hic sensus, sunt etenim vere passiones ipsius materiæ, itaque caro, aut aliud sensorium tactiuū vehementius dolet: præterea videbatur hoc opus esse ratione

ratione finis, quoniam hic ſenſus tactus dicitur ſenſus vi A
tæ, cum propterea nullum animal hoc vno poſſit carere,
quapropter hic primum eſt lucis huius & vitæ cuſtos, ac
non immerito opus erat eum habere ante alios acutiſſi-
mum actum ſentiendi doloris, & voluptatis, vt vitæ illã
cuſtodiam ſibi in primis creditam longe melius, ob ani-
malis ſalutem tueretur, cum vero ſenſus hic, ſuumque
ſenſorium ſit fuſum per omnia, tunc magnæ in illis fiũt
paſſiones, atque dolores, cum ſenſus hic tactus illos ex-
cipit, nempe ſi magna lux pupillam lædat, ſi ſaporoſũ B
aliquid linguæ videatur moleſtum, quòd ſicut acus pun-
gat, conuellat, aut aſperitate quadam dolorifica deter-
gat: vehemens autem compreſſio, detentioque caloris
in dolore mentis & imaginationis profundo, facit vno
etiã die canitiẽ, quia ſiccat & digerit humorẽ propriũ.

Quæ ſit cauſa doloris ſecundum tactum. Caput VI. C

MAgna eſt etiam controuerſia de propria cauſa ge-
nerationis dolorum, nam medici inter medicos,
philoſophi inter philoſophos, omneſque demum inter
ſe diſſentiunt, cum alij cenſeant dolorem ab intempe-
rie ſola generari, alij contra à ſolutione continui, vt per-
inde res iſta per ſe ſenſatiſſima viſa ſit ardua, & perrecõ-
dita: Illi vero qui exiſtimant dolorem proficiſci ab in-
æquali intemperie, primum arguunt experimento ſen- D
ſuum, quoniam in horroribus hibernis circa ſolſtitium
hyemale ob magnam frigiditatem dolores fiunt, illam
enim inæqualem intemperiem partes omnes ægreferũt
magno admodum à natura facto receſſu ſenſibiliter, ac
præſertim illud experimur circa radices vnguium, vbi
intemperies frigida vehementius agit propter eius par-
tis

A tis ſenſus alacritatem, & caloris inopiam, ac prædenſo vngue nimium refrigerato, qui ſua natura eſt frigidiuſculus & pene oſſeus, & pars eſt illa ſatis neruea, ut prope detectum neruum, aut illi ſimillimam poſſimus exiſtimare, frigidum autem mordax, & inimicum eſt neruis, idem etiam acerrimus calor efficit in contrariam qualitatem. Nec recipienda, vt aiunt, ſunt aduerſantiũ verba, qui fatentur calore & frigiditate interdum fieri dolores, & illos quidem inſignes, eos tamen non eſſe ac-
B ceptos referendos intemperiei, quoniam neque frigiditas, neque etiam calor dolorem efficiunt, niſi diſſoluāt continuum; calor enim dilatando, & frigiditas contrahendo nimium, conuellendoque diſſoluit, & quamuis non efficiant ſolutionem ad ſenſum maiorem & manifeſtam, ſatis tamen eſt vt fiat quædam immanifeſta ſecundum minutiſſimas fibras: eos nimirum arguunt, quòd videantur futilia dicere, nam partes ipſæ in ingenti frigore vnitatem ſeruant incorruptam, nulloque im-
C mutatam modo, neque fit illa minuta ſolutio latens ſenſum, quoniam proceſſu temporis intemperie nimirum diutius perſeuerante partes illæ omnino lacerarentur, & nulla fibra maneret incolumis, & mirum eſt de ipſo calore, nam ſi per illum tanta fieret extenſio partium dubio procul in omnem dimenſionem vehementer augerentur: præterea moderate calidum, vt calidum eſt, facit voluptatem & iucunditatem ſenſui, ergo immoderatus calor parit dolorem: illud enim in cunctis fieri ſo-
D let, vt cum mediocre & σύμμετρον eſt cauſa voluptatis exceſſus cauſet dolorem: præterea dolorum hoc genus eſt cum aliqua reali paſſione, igitur ab ipſis primis qualitatibus fieri poteſt, efficique debet, probatur cõſequentia, nam paſſiones propriẹ & alioqui vehementiores ab alterantibus, & actiuis qualitatibus efficiuntur, actiuæ autem propriæ ac per ſe ſenſibiles ſunt calor & frigus,

per quos intemperies inæquales fiunt: præterea dolor A
huiusmodi est cum passione, & corruptione saltem dispositiue partis sentientis, nam propterea dolet, quia ad corruptelam afficitur, sed calor & frigiditas per viam alterationis sunt causæ per se cuiuscunque naturalis generationis & corruptionis, vt ait philosophus quarto Metheo. in principio, igitur ob inæquales ab his factas intemperies efficitur dolor: præterea hic alicuius obiecti sensibilis perceptionem sequitur, conuenientius est autē ab ijs fieri quæ sunt sensibilia & obiecta tactus per B
se quàm ab illis, quæ sunt per accidens, aut saltem communia, sed dictæ qualitates sunt tactui per se, ac primo sensibiles, vnitas vero vel solutio est sensibile commune igitur ab earum inæquali intemperie per se cietur omnis dolor, cum autem viderent quandoque animalia dolere propter solutionem continui, compressionē erosionem, conuulsionem, & eorum similia, dicebant ea non per se immediatā esse causam doloris, cum illū potissimum efficiant quatenus illis coniungitur intempe- C
ries, nam solutio & contusio cum motus sint confestim facti calorem mouent vrentem, qui propriam naturam partis dissoluit, itaque res potest esse valde molesta & iniucunda. Alij contra posuerunt causam doloris immediatam esse solutionem continui in ipsis sentientibus partibus, intemperiem autem esse causam mediatam, quoniam non omnis intemperies dolorem parit, quemadmodum omnis solutio, quamuis læuissima & minima, ab acus nimirum punctura aut alio quocunque le- D
niter soluente corpore, quamobrem illa sola intemperies erit causa doloris, quæ ad vnitatis solutionem perducit, quod visus est dixisse Galenus in libro de inæquali intemperie. Ego tamen satis mirari in hac re nō possum, quomodo tanta opinionum varietas sit exorta in eo quod est valde sensatum, certum enimuero est, dolo-
rem

A rem non modo sub sensum esse, sed illum etiam importune extimulare, & nihilominus aut cupiditate contradicendi, aut propria mentis acie confisi plerunque dimittunt sensum, & mentis quærunt rationem, quod est infirmitas intellectus, vt ait Aristoteles octauo Phisicorum contra Zenonem: itaque nec prima classis opinantium, neque, vt arbitror, secunda propriam doloris causam est assecuta, nam & si recte hucusque dicant, quòd inæqualis intemperies est causa doloris, aut illum esse
B sobolem solutæ continuitatis, cum vero hanc, aut illam esse causam adæquatam proferunt, apertissime decipiũtur: idcirco ad mentem Aristotelis septimo Ethicorum & primo Rhetoricorum ad Theodecten pono illam cõclusionem, causam doloris esse illud quod tactiuo sensorio grauem aliquã potest afferre læsionem, vnde emergunt multæ particulares conclusiones; prima nimirum est, quòd inæqualis intemperies potest esse doloris causa: altera deinde quòd potest fieri ab vnitate soluta: ter-
C tia quòd ab alia quadam causa, quæ neque continuum soluit, neque intemperiem facit, nonnunquam obtingat, quæ quidem, vt magis manifesta fiant, & res tota, quod nostrum institutum est, dilucidetur: sciendum est in primis quòd sicut dolor, & voluptas in communi ad inuicem sunt opposita, eodem modo voluptas & dolor tactus: itaque propter istud principium non est ambigua prima conclusio, nam quemadmodum voluptas ab his qualitatibus generatur, quare non etiam dolor
D effici potest? ac mihi, vt ingenue fatear, videtur superfluum amplius insudare, si dolor ab intemperie & vnitatis solutione fiat, nam erubesco demõstrare illud quod est sensui manifestũ. Verumtamen ambigere hic solent viri perspicaces, cum plerunq; videamus fieri quosdam abscessus & tumores, humida nimirũ, frigidaq; effluente materia, quos medici ędemata vocant, in quibus tam-

etſi pars ipſa affecta humidam patiatur intemperiem A
nequaquam dolet, vel forte fit quidam dolor ſtupidus
vix ſenſu perceptibilis, nonnulli etiam fiunt, quos ſcir-
rhos appellant ab humore dicto melancolico, humore
inquam craſſo & glutinoſo in carneam prope ipſam na
turam cohærente, qui etiam indolentes ſunt, & tamen
ex intemperie fiunt. Secundo videmus quotidie febres
accedi in hiſce corporibus, præſertim heticas nuncupa
tas & habituales, in quibus fit calida & ſicca intempe-
ries citra dolorem: plurimæ ſunt etiam particulares qua B
rundam partium intemperies calidę non intenſę admo
dum quæ vacant dolore. Tertio ſi dolor ab intemperie
natus eſt fieri propterea quòd à naturali ſtatu facit receſ
ſum, quamobrem refrigerata manu maior ſuppetit do
lor potiſſimum circa radices vnguium, vbi calor confeſ
tim accedat, quippe qui facit repletionem, & reſtituit in
naturalem ſtatum. Ob primam difficultatem dixerunt
plurimi, & potiſſimum Galenus octo eſſe ſimplices in-
temperies, quatuor nimirum ſine materia, ac totidem C
materiales: propterea dicunt earum intemperiarum,
quæ ſunt abſque materia calidam & frigidam vehemē-
tes ciere dolores, ſiccam mouere quidem illos, ſed exi-
guos: humidam autem eſſe omnino ſine dolore, alias
vero omnes illum efficere ſi fuerint cum materia, nam
intemperies humida materialis eo ſaltem perducit, vt
diſtendendo partium ſoluat vnitatem, illos autem eſſe
dolores exiguos, quoniam humiditatis affuſio ſenſum
ipſum obtundit, & illius proprium vigorem refringit. D
Sed illorum pace mihi videretur abſurdū eſſe, vt detur
humida intemperies ſine materia: quomodo enim fieri
poteſt, vt illa fiat niſi humor aliquis recens accedat, par-
temque ipſam repleat? ob id dicebat Ariſtoteles ſecun-
do de Anima tex. centeſimo decimo tertio, ſi quidpiam
tangat alterum in aqua, ſuaſque habeant ſuperficies hu

mectas

A mectas fieri non posse vt se ipsa tangant immediate, quoniam humiditas non est sine corpore, itaque non est humiditas aquea sine aqua, & propterea nullum humidum posse alteri proprium communicare madorem nisi corpus etiam vnà commisceat, hoc etiam confirmauit vigesima quinta problemmatum quæstione tertia & quæstione decima. Illud præterea quòd intemperies sicca possit esse causa doloris, arbitror esse pariter absurdum, nam siccitas est proprie huiusce fluoris quædam B priuatio, & cum sit qualitas sicut humidum passiua, non potest per se ipsam causare dolorem, & ita neque humidum, vt humidum, est doloris effectiuum: quam enim efficiunt sensationem? melius itaque fuerit existimare humorem ratione substantiæ partem intendentis, & siccitatem conuellendo, rodendoque ob qualitates corporis, aut simpliciter sicut in neruo, ex accidenti ciere dolorem, siccitas enim contrahit, quemadmodum fidibus accidit igne siccatis & neruis eadem ratione, & quo C niam humida substantia pene calorem obruit & sensitiuũ spiritum, proptera sensum obtundit, & in ædemate dicto tumore modicum parit dolorem, in alijs vero, duris tumoribus scirrhosis fortasse fiunt remissiores, quoniam lentus ille humor & tenax carni adhæret, & videtur adnasci. Ad secundam præterea difficultatẽ respondeo, quòd multæ conditiones requiruntur, vt ipsa intemperies sit causa doloris, prima vt confestim fiat: sunt etenim celeres istæ mutationes naturæ admodum obnoxię D & permolestæ, secunda vt non sit habitualis, ex quibus sequitur vt dolor potius oriatur, cum fit, tertia deinceps vt sensorium sit bene affectum, & sensus non sit alio fortassis auersus, quemadmodum ipsi contingit frenetico, nunc facile patet solutio ad argumentum, nam febris hectica est habitualis, & intemperies omnino facta, & sensim genita, vt propterea febrientes illi existiment se

febrem

febrem non habere, in cæteris etiam partibus, si sensim A
intemperies fiat, vix dolor sentitur, & quandoque doloris sensus non adest, quoniam facta iam fuit, & non habet amplius refouentem causam, quemadmodum non nullæ habent inflammationes, in quibus est mordax calor, qui dolorem non desinit mouere, quousque in naturam partis non cesserit, & quemadmodum mordax calor, & insolens frigiditas semper sentitur, ita semper faciunt dolorem. Ad tertiam respondeo, quòd ibi dolor fit, quoniam confestim fit transitus, & celeriter mul- B
tumque simul calefaciendo facit quandam antiparastasim, illaque frigiditas propter occlusionem & penetrationem fit intensior. Quid tum de continuatis solutione, potest ne aliquis dubitare ne ab illa etiam fiant insignes dolores? cum illud pateat experimento, videmus enim siue per incisionem, aut puncturam, erosionem, vel contusionem, alioue quouis modo fiat haud mediocres, sed pene intollerabiles fieri dolores, quorũ nemo est, vt arbitror, qui in se ipso periculum non fecerit, ra- C
tio vero illa, quoniam soluens continuum realem passionem inurit sensitiuo corpori, grauemque læsionem corrumpentem partis naturam, quippe quæ sua natura est vna: Quamuis multi dubitant, nam dolor aut cognitio est tactus, aut eius sequens cognitionem, quodcunque autem sit, fieri non potest, vt aliquid sit causa doloris, quod per se ipsum non sentiatur, sed vnitatis solutio non est res cognoscibilis tactu per se, quia non videtur esse proprium sensibile, vt cunctis patet, nisi fortasse sit D
commune, & nisi sensus hic cognoscit suam vnitatem, quomodo potest cognoscere solutionem? relinquitur vt per se ipsam vnitatis solutio dolorem efficere non possit. Secundo quamobrem fit, vt facta solutione continui; non amplius permaneat dolor, sed erat tantum cũ fieret, aut paulo post, in ipsa vero intemperie dolor fit

semper

A femper à principio ad finem, at vero fi vnitatis folutio eft per fe caufa doloris, nequaquam fieri poffe videretur, vt fenfu bene difpofito, & caufa exiftente in actu, effectus qui natus eft ab illis prouenire nullo modo fiat. Tertio videmus in ipfo certamine nonnullos excipere magnos ictus, magnafque pati folutiones continui, eos tamen nequaquam dolere, cum alioqui folueretur vnum: confequens igitur eft folutionem continui per fe ipfam non effe caufam doloris. Quartò ex antiquorum
B monumentis habemus exemplum Mutij, is enim cum dextera cremaretur ignibus, videbatur non dolere, nec fignum aliquod quod etiam minimum fit doloris referebat, quod mihi confirmarunt recentiores hiftoriæ: cum enim hifpano cuidam nobili, & fortiffimo ad viuum fecaretur bracchium nullum doloris fenfum habere demonftrabat, cum tamen pars ipfa effet fentiens. His omnibus difficultatibus fi modica adhibeatur diligentia, non erit arduum refpondere: à prima vero, quemadmodum decet, exordientes interponemus quorundã
C folutionem, qui quidem afferunt vnitatis folutionem effe reducibilem ad numerum, qui ponitur inter fenfibilia communia: fenfus enim apprehendit vnum negatione diuifionis, & numerum folutione continui (fic enim habet generationem) aut negatione continuitatis, vnde partis exitus in hanc diuifionem per dualitatem fit fenfibilis in modum numeri, quamuis non vt numerus intentionaliter perceptus in rebus extrinfecis, quoniam
D ille ab omni fenfu percipitur, fed tanquam numerus fubftantiæ membri corruptiuus, qui ex ipfo tantum tactu percipi poteft. Hanc vero folutionem, ne ipfi quidem fortaffis intelligunt, nam numerus, neque ante folutionem, neque cum fieret, erat, fed omnino poft factam, dolor autem erat, cum fieret: ergo præcedit numerum, quomodo autem hoc fieri poffet vt effectus

propriam

propriam præcederet causam? præterea hoc videtur valde irrationale, vt propterea qui incidit, dolorem faciat, quia multiplicet numerum, faciens nimirũ ex vno multiplex, siue ex vnitate binarium, nam & si numerum nõ animaduertat, aut omnino non cognoscat, vel ab eo præscindat, nihilominus ob eam solutionem doleret, atque punctura non facit ex vno binarium, præsertim si leuiter pungas, & pars ipsa sit valde sentiens, quemadmodum est oculus, & recens caro vulnerum, quæ sensũ habet insolentiorem, præterea numerus abstractus nõ cognoscitur à sensu: concretus autem est sensibile commune, & ab omni sensu percipitur in ratione numeri. Quarto non vnitis adhuc labijs vulnerũ assidue dolor eam partem vexaret: neque enim abesset numerus, qui dolorem per se ipsum potest generare, vt ipsi existimant. Propterea dicerem continui solutionem causare dolorem ob realem passionem corruptiuam, siue afflictiuã, & acriter lædentem sensiuum ipsum instrumentum: id enim quod reales istas passiones afferre potest, natum est etiam generare dolorem, id quidem magis, alterum autẽ minus, prout maiores vel minores inferunt passiones cunctis partibus, & quid peius contingere potest sentienti parti, quàm eius laceratio, vel magnæ intentiones? immo hoc aliud dico, quòd si fuerit aliqua res incisiua, siue contundens ex cælesti materia confecta, aut alia fortassis nobiliore nihilominus efficeretur dolor, si talem tantamque haberet resistentiam, agendique potestatem, vt partem illo modo laceraret, & naturã eius corruperet vnam. Dices omnis dolor sequitur cognitionem, cognitio autem obiectum, attamen hic nullum obiectum tangibile potest assignari, nam cælum caret omni tangibili qualitate. Respondetur sensibilem esse illum renixum corporis, & ob id illam actionem, compressionemque magnam afferrentem læsionem afflictiuam

A uam organi, per quam hoc patitur, & dolet à quocunq; id fiat corpore, atque hoc est de sensibilium propriorũ numero sicut graue & læue, asperum, & lene, quod enim est siue obsistens, siue cedens hoc tactus confestim animaduertit, ac si obsistendo, comprimendoque organum, aliquo modo conuellit, dolorem parit, cum vero diceret, Cælum carere qualitatibus tangibilibus, dico ipsum carere alterantibus & motiuis, nimirum grauitate & leuitate: hinc est quòd si quispiam infra Lunam po
B neretur, si manum attollat, cognosceret renixum, si fortasse obniteretur, & non cederet, aut si fortasse cederet renitendi priuationem cognosceret, nos etiam si veritatem dicere non grauamur, plerunque cognoscimus aliquorum resistentiam nulla in eis cognita caliditate, frigiditateue, aut alia eiusdem generis qualitate, cognoscimus sæpe in aere cedendi facilitatem sine aliarũ qualitatum adiumento, sæpe etiam manuum altera tangit alteram, & mutuum cognoscunt renixum, cum alioqui ca-
C lor & cætera sint similia, sæpe etiam calceatis pedibus nonnulla renitentia cognoscimus, quando iam nullus calor, nullaque frigiditas in tactiuum illud peruenerit corpus. Ad secundam difficultatem principalem respondeo solutionem vnitatis nõ posse causare dolorem, nisi cum fit, cum enim facta est, non amplius mouet, nam ipsum dissoluens erat quod mouebat dolorẽ, hoc autem continuo abest, in ipsa vero inflammatione causa quę facit dolorem, perpetuo manet, calor inquã mor-
D dax & molestus sensui, fieri tamen potest, vt cum recens est, vulnus, aut contusio dolor adhuc maneat, nam partes adhuc recens vexat solutio & laceratio, præsertim si calor in ipsa solutione cõcipiatur. Ad tertiã dico quòd vulnus celeriter inflictũ doloris sensum non facit, quoniam propter celeritatem sensum latet, tum etiam illo quia sensus eorum, mentisque acies tota est alio conuer

ſa, & valde, vt aiunt, extraneata, itaque non poſſunt A
alijs rebus animum appellere, vnde neque ipſi frenetici
dolorem ſentiunt, de quibus ait Hippo dolere quidem
illos, dolorem autem minime ſentire, ad hoc enim re-
quiritur applicatio, conuerſioque facultatis cognoſcen
tis. Ex his pariter diluitur quarta difficultas, multi nã-
que viri fortiſſimi honori, qui propter fortitudinem de-
betur, tantopere ſtudent, vt ſenſum, mentemque alta co-
gitatione retrahant à rebus illis dolorem inurentibus,
quapropter videntur non dolere: vel cenſendũ eſt illos B
ſentire quidem, ſed magna fortitudine vigoratos vim
doloris ſubſtinendo, continendoque ſuperare. Cæte-
rum quòd aliæ quædam cauſæ neque per intemperiem
neque ob ſolutam vnitatem dolorem pariant, manife-
ſtum eſt, quoniam vidimus detectum neruum, qui ab
omni læuiſſimo, minimoque contactu corporum dolo-
rem ſentiebat, eoque magis erat intenſus, quo magis
comprimeretur: attamen neque intemperiem, neque
continui ſolutionem efficiebat, nam quomodolibet il- C
la calida ſint vel frigida, nihilominus dolorem cient,
hoc idem vidimus in recenti vulneris carne quæ tum il-
lo quod recens eſt & tenella ſenſum habens inſolentio-
rem, tum etiam altero quod modica quædam inflam-
matio ibi adeſt ſenſum acuens, vt propterea ſi vel ſolo
capillo eam leuiter tangas, doleret acriter, ſed abſur-
dum eſt credere quòd eiuſmodi contactus intemperiem,
aut ſolutionem faciat: neque enim intemperies fit ſu-
bito, neque continuum capillus ſoluit, id etiam vide- D
mus ſi ſolo goſſipio, quod eſt molliſſimum, tangatur pu-
pilla, illa enim propter partis tenuitatem, & ſenſus ex-
cellentem virtutem nullius fert contactum extranei ci-
tra dolorem, dummodo reſiſtentiam quandam referat.
Videmus etiam venena ciere dolorem, nequaquam ve-
ro intemperiem faciunt, neque ſolutionem, neque e-

nim

A nim omnia caloreagunt, & frigiditate, tactus etiam pi
peris dolorem parit in lingua, continuum autem ſolue-
re non poteſt, quemadmodum neque vnguis vbi cum
illo comprimitur caro, quapropter rationi conſenta-
neum eſt vt credamus, eas non eſſe cauſas adæqua-
tas dolorū, ſed potius id omne quod ipſi ſen
ſitiuo corpori poteſt aliquam realem
paſſionem afferre corruptiuam,
vel ſaltem grauiter
B lædentem.

DE RISV OPVS ALTERVM. A

Procemij Caput primum.

B

NVlla propemodum affectio videtur adeo familiaris humano generi, quemadmodum est risus, & fletus, nam omnes homines qualescunq; sint ad ridendum,& plorandum sine vlla disciplina sese flectere possunt, vt propterea maiores nostri cum rerum naturas explorarent proprietatem hominis C praecipuam ex ipso risu depromendam esse censerent, nihilominus praeclaram huiusce rei tractationem cunctis alioqui peroptatam ferè omnes vti neglectam, aut rem prorsus inutilem dimiserunt, vnus tamen ille admirabilis homo Aristoteles communis magister, cui nihil videtur occultatum esse à natura semina quaedam sparsim proiecit, tradiditque concise: at mihi de anima pertractanti subijt in mentem, vt de affectione hac praecipua pertractarem, quam non immerito visum est D aptare ad praecedentem tractationem, magna enim est familiaritas risus & fletus cum voluptate atque dolore, quoniam alteruter effectus, motioue ab illis proficiscitur causis,& quamuis videretur negotium nimis arduũ, illud tamen non recusaui,ne nostrũ opus de anima mutilatũ efficeretur, ac nisi fortassis ipsum ad exactum perduxero,

A duxero, satis erit vt præbeam cæteris occasionem vt diligentius, longeque accuratius perficiant. Perscrutabor itaque cuius affectio sit animæ vel corporis, & si fortasse ad animam, vel per eam ad corpus referatur, quam partem sectetur illius, an soli conueniat homini, vel risum communem is habeat cum cæteris animantibus, quid sit obiectum risibile, propriaque illius materia, quo instrumento corporeo fiat, ac quomodo perficiatur, quid sit, & gratia cuius, nam si hæc omnia declarentur, vide-
B bor fortassis suscepto muneri satisfecisse.

Cuius affectio sit risus corporis, aut animæ, vel coniuncti. Caput II.

AGrediamur iam ad primum propositum, nimirum si sit affectio corporis tantum, aut animæ: initio tamen illud videri potest omnibus manifestum, quòd ri-
C sus non est corporis operatio tantum, nam si conueniret corpori qua corpus est, dubio procul omni corpori esset communis, dicebat enim Aristoteles primo Post. idem esse de omni, per se & secundum ipsum: id vero mihi videtur adeo manifestum, vt probationis omnino non egeat, quis enim ignorat risum hunc necessario præcedere cognitionem, ac lætitiæ sobolem esse? quæ vel ipsa est cognitio, vel parum ab illa dehiscens propter vicinitatem, itaque videtur operatio procedens ab anima: sed
D actionũ, ac passionum omnium, quæ pertinent animali nonnullæ ascribuntur corpori, vtpote quæ ipso non nihil patiente fiant, quemadmodum inquit Aristoteles decimo Ethicorũ cap. tertio dolorem tactus esse affectionem corporis, quoniam realiter illo patiente fiat, nonnullę insuper operationes ab eodem appellantur corporeæ, siquidem corporis commendatione fiant, quemadmodum

modum ait de ſomno & vigilia, ipſaque etiam verecundia, nulla tamen earum vere cõuenit corpori vt corpus eſt, eadem igitur ratione nec ipſe riſus corporis eſt operatio tantum. Neque vero eſt res animæ dumtaxat propria, eam enim nullam propriam habere operationem dicebat Ariſtoteles primo de anima tex. duodecimo excepta dumtaxat intellectione, quæ ab ipſo corpore dependet ſolum obiectiue, aut mediate, cum intellectus vtatur phantaſia vtente organo vt ſotia ad operandum, quemadmodum ibidem declarauit philoſophus, ac tertio de anima tex. trigeſimoſecundo: quamobrem cenſere oportet riſum eſſe operationem totius coniuncti, ac proprie corporis huius animati, idem namque Ariſtot. primo de anima text. decimoquarto ait, videri animæ paſſiones eſſe vnà cum corpore, vt ira, manſuetudo, timor, gaudium, amor & eorum cognata, ac præterea in tex. ſexageſimoquarto dicebat, ſi quispiam aſſeueraret animam gaudere, triſtari, amare & iraſci, idem profecto eſſet, ac ſi diceret illam texere, & ædificare; melius enim fortaſſis eſt, non dicere animam, ſed hominem, aut animal, cum autem manifeſtum ſit riſum eſſe operationem affectionemue corporis cuiuſdam animati, quoad animam, quippe qui corpori per hoc principium communicetur animale, ſeu rationis particeps, difficultas eſt, quoniã proxime citato loco primi de anima inquit philoſophus: animalis operum alia initium habere ab ipſo corpore & ad animam terminari quemadmodum eſt ira, cognitio & earum affines, alia contra ad corpus terminari cum cœpiſſent ab anima, ſicut eſt motus & erubeſcentia, quam ergo naturam riſus induit? fateor eſſe opus quod initium habet ab anima, & terminatur ad corpus, nam cognitione quadam & perturbatione facta videlicet voluptate aut dolore in humano ſenſu, animaue ipſa rationali, mox riſus procedit, aut fletus

pertingente

A pertingente motu ad corpus & corporea inſtrumenta, præſertim illa, quæ ad perennem motum ſpirationis ſubſtituuntur, & quoniā conuenit homini vt eſt cognoſcens & gaudens, manifeſtum eſt, eum non dependere ab anima vt eſt natura, ſed potius vt eſt animale principium, aut particeps rationis.

Ad quam partem animæ referendus ſit riſus, B vbi afferuntur & confutantur aliorum opiniones. Caput III.

QVoniam vero ab anima pendet, maior difficultas eſt, per quam partem animæ fiat, an per eam, qua homo intelligit, & ſapit, vel per aliam ab illa diſtinctā: alijs namque videretur conuenire homini per ſenſum proprium, alijs per intellectum, alijs per virtutem mouentem, alijs per quandam aliam huic muneri potiſſi-C mum conſcriptam. Ac videretur manifeſte ab ipſo ſenſu dependere, quoniā Ariſtoteles tertio de partibus animaliū cap. decimo inquit riſum eſſe quandā ſenſus dilatationem, & agitationem hilarem, quæ celeriter fit propter voluptatem, quod etiam confirmauit trigeſima quinta ſectione problemmatum quæſtione ſexta: hoc etiam experimur quotidie, nam ſola præcedente ſenſus cognitione & voluptate adducimur ad ridendum, ergo ipſius ſenſus eſt functio: confirmatur, nam reddendus D eſt illi potentiæ cognoſcenti, gaudentiq; cui non repugnet dilatari, & modo quodam dimoueri, ſed hoc non poteſt conuenire intellectui, igitur eſt proprium ſenſus, is enim eſt longe materialior, & corpulentior: præterea confirmatur ab obiectis ridiculis, quoniam ſenſibilia ſunt, ſicut igitur obiecta per quæ cietur riſus, ſunt ſenſibilia, ita ſenſus eſt illius principium, ita tamen, vt ac-

cipiatur

cipiatur ſenſus, vt comprehendit omnem ſentiendi fa- A
cultatem: inter quas eſt ſenſus communis, imaginatio, & memoria, porro cuique manifeſtum eſt, nos ſentiendo, imaginatione, ac memoria alicuius præteriti quod ridiculum eſſet, ridere: præterea ſi quidpiam ſub alas & plantas pedum titilletur, confeſtim riſus allicitur, ergo ſenſus eſt operatio, & illius dumtaxat virtute proficiſcitur: videmus inſuper hunc ſequi corporis temperaturã, nam qui ſenſum habent alacriorem ſeu magis mobilẽ,
& temperamento corporis ſunt tepidiore, nimirum ex B
ſanguine, cuius calor eſt blandus & non mordax illi cęteris paribus ſunt ad ridendum magis procliues, alij cõtra qui ſua ſenſoria potiſſimũ prima habent retorrida, & ſenſus, vt ita dicam, veluti corneolos, & duros, hi neque ridere admodum conſpiciuntur, nec fortaſſe pati, vt alij rideant. Mihi tamen videtur iſtorum opinio futilis eſſe, nam ſi ſenſus eſſet virtus adæquate riſiua, cuncta profecto animantia riderent, vel ſaltem illa, quæ reſpirationis motum propter caloris ſalutem obtinuerũt, C
ſenſum etenim habent, & inſtrumenta neceſſaria. An ſortaſſe dicent riſum eſſe actum proprium ſenſus humani, & illius ſecundam quandam operationem, ſeu procedentem ab illius affectu, quippe qui valde diuerſus eſt à ſenſibus aliorum animalium, quòd ſicut totũ ad totum, ita pars ad partem habeat, vt ait Ariſtoteles primo Metheo. cap. tertio, itaque cum tota anima hominis differens ſit à tota brutorum, eodem modo partes erunt diuerſæ, ac ſi ſenſus vnius bruti ab alterius ſen- D
ſu differt, quanto magis ab eis humanus ſenſus erit diuerſus? ob id enim Ariſtoteles ſecundo libro Ethicorũ ſenſum humanum tamquam rationalem exiſtimabat, quippe qui rationi ſoleat obtemperare, eiuſque nutum ſentiat, quod huic proprium eſt, & nulli aliorum commune, ac tertio de anima text. quadrageſimooctauo &

tex

A tex. quinquagesimosexto & quinquagesimoseptimo sensum hunc siue phantasiam, nam de humana loquitur, censebat intellectum appellari sub quadam analogia: vel quoniam fortassis homo carnem habet viuaciorem, primumque sensitiuum & sanguinem magis sincerum, vt ait philosophus secundo de partibus animalium, magisque illum uberem spiritu, & calore, ac sensum ipsum alacriorem, longeque vegetiorem habeat, vt perinde celeres has motiunculas exercere, seu pati libere possit.

B Ea tamen solutio nullius est momenti, quantumuis enim sensus sensui præstet substantia & opere, nunquam profecto ad illud perueniret vt ridicula sub specie propria cognosceret, quoniam turpitudo, vel facetudo, aut si quidpiam aliud est, sensum latet: accedit etiam quòd sæpe ex voluptatibus mentis & virtutis dianoyticæ risus alliciuntur, & in colloquijs elegans quædam ratiocinatio, & discursus facetus mouet risum tum dicenti, tum etiam audienti, discursus autem neque per sensum fit,

C neque à sensu eodem percipitur, ergo qui dicit, neque qui audit per sensum primo ridet: Amplius ex parte finis, vtpote quòd nostra ciuilis vita, & rationalis societas non est propter sensum qualiscunque existat igitur neq; per eum tantum nobis obtigit risus: quid præterea posset efficere illa viuacitas carnis, multitudo spiritus, puritas sanguinis, & sensus alacritas, vt perinde risus in homine tantum fiat? profecto hæc non perducerent nisi ad facilem sensum gaudij & voluptatis, sed lætitias &

D gaudia non exiguas videmus quotidie in alijs fieri, vt teneriora præsertim gestiant, & ioco sese recreent, cur itaque non rident si talem habent temperaturam carnis, & instrumentorum concinnitatem, vt sæpe gaudere & iocari valeant? causa vero illa est, quia non cognoscunt ridicula, illamque formam concrete per quam talia fiunt. Alijs autem videbatur risum esse operationem facultatis

cultatis motiuæ, neque enim est intellectio, neque sen- A
satio, neque voluptas sensus aut mentis, sed motus quidam, qui voluptates sectatur eorum, nam manifeste videmus esse motum thoracis, in quo septum mouetur & pulmo vsque ad musculos qui buccas mouent, & quem admodum varij efficiuntur motus illarum partium, ita multiplices dicuntur esse differentiæ risus: id etiam fortasse volebat Aristoteles cum diceret esse motũ sensus, hic enim vt sensus est non mouetur, neq; dilatatur vllo
modo, quamuis moueãtur primæ sensuum sedes, & illo B
modo philosophus sumebat sensum: videmus insuper respirationem, quæ est motus spiritalium partium esse quasi materiam risus, ex qua scilicet generatur, vnde fit illa succussatio pulmonis, & agitatio septi, cum itaque risus motus sit, nulli dubium videri deberet, ne ad virtutẽ mouentem sit referendus. Attamen isti se ipsos latent; nulla enim controuersia est an sit quidam motus, sed à quo principio hic motus dependeat, siquidem inopinato
efficitur, & præter voluntatem, vt ait philosophus, C
motus autem qui ab appetitu dependet, est spontaneus, illaque facultas nequaquam homini propria. Ac propterea visum est alijs primum principium esse intellectum, quoniam vt risus est operatio, affectioue homini propria, ita potentia risiua debet esse quædam pars animæ, propter quam homo ab alijs segregetur animalibus, huiusmodi vero est intellectus in primis vt ait Aristoteles decimo Ethicorum capite septimo, ergo per ip
sum datum est nobis esse idoneos ad ridendum: præte- D
rea hoc patet ex obiecto risibili, quoniam sensus turpitudinem & facetudinem nõ cognoscit, ergo intellectus est prima & propria causa ridendi, illæque potissimum facetiæ, quæ in primis alliciunt risum non sensum, sed intellectum mouent, illuc enim vis sensus non attingit, sed potentia superior & melioris conditionis, quemadmodum

A modum est intellectus, hoc etiam congruit fini, sicut pateret intuenti. Sed quoniam intellectus valde simplex est ac separatus à materia, nulloq; modo sequens corporis temperaturam per se, ob id videtur illorum sententia valde diminuta, tum vel magis, quia videmus recens natos subridere, quibus intellectus velut iners delitescit: ac titillatos sub alas, & amicos quosdam suspicientes confestim ridere citra discursum intellectus, igitur non videtur solus esse facultas risiua. Aliorum postre-
B mo, qui multiplicant entia sine necessitate, nulla videbatur esse habenda sollicitudo, satis enim manifestus est error illorum.

Ponitur vera conclusio, & dilucidatur proposita difficultas, ac soluuntur implicite rationes eorum. Caput IIII.

C CVm itaque (vt arbitror) satis sit demonstratũ, neque virtutem motiuam tantum, neque seorsum sensum aut intellectum esse causam, & principium animæ ad ridendum sufficiens, neque vllam potentiam ab his distinctam, consentaneum est modo vt ipsum principium primum, & adæquatum, quale nam sit, explicemus, id vero perobscurum videretur, nisi præcedat vnius explicatio, atque illud est, quid intelligamus per risum, hoc enim ita peracto per se ipsum patebit principium: iam
D enim manifestum est ridentes affici quadam motione pulmonis, septi, & musculorum mouentiũ buccas, itaque arbitramur hominem ridere, cum ex arbitratu, vel quomodolibet aliàs ad eiusmodi motiones earum partium sese accommodat, nonnũquam etiam fit quidam remissior risus, ex solo illorum lacertorum motu, & modica septi retractione citra manifestum motum gurgu-

lationis, vt credere ob id debeamus aut risum per se esse talem motum, vel saltem pro maiori parte hanc esse illius naturam, at vero cum hæc omnia possint simulari, & erit potius risus imago, præcedat igitur oportet aliquid in anima, primoque sensitiuo, vt verus numerisque absolutus risus efficiatur, cum enim talis & minime simulatus erit, præter voluntatem oritur, & sæpe ob vehementem occasionem, tametsi homines conentur, ipsum non possunt cohibere neque compescere, nisi vel ratione laboris, vel sedato impetu conquiescat, ob id ergo ille motus manifestus supponit quendam affectum primi sensitiui & rationalis animæ partis nempe voluptatem ex ridiculo susceptam, & quandam insuper hilarem perturbationem sensus, & quemadmodũ verecundia non solum est ille rubor in vultu, nec sola perturbatio, alteratioque facta in principio sensuũ aut vitæ, ita nec risus si perfectus est, motus ille dumtaxat erit manifestus, neque inchoatus motus in primo, vt aiunt, sensitiuo, & spiritibus eius, nam sæpe hoc fit, & tamen risus supprimitur, vt vere videatur esse dimidius in medio scilicet interceptus, vtrunque igitur habet verus risus, & illud erit principium eius quod tum subit dilatationem, tum voluptate afficitur, at illud hoc habet, quod ridicula cognoscit, & quoniam perturbatio fit in principe illa parte, quam visum est Aristoteli appellare primum sensitiuum, ac principium totius motus, hic nullo pacto referendus est illi, quatenus est principium motus, sed sensus, animæue cognoscentis prima sedes, & quoniam in superioribus demonstratũ est non fieri per sensum solum, neque per intellectum nudum, & secretum ab omni alio, hoc est neque conuenire sensui seorsum ab intellectu, neque intellectui seorsum à sensu, propterea dico illum conuenire intellectui prout coniungitur cum sensu, vel sensui vt est coniunctus cum intellectu,

A telleᴥctu,ob hanc ſane antiquam familiaritatem multorum compos efficitur alteruter & homo: aut potius ſi illo modo lubeat, quòd riſus eſt operatio, affectioque propria rationalis animæ, quæ ſenſu potitur, & intellectu, non ſecus atque verecundia, ea enim nec ſolo ſenſu nec ſolo efficitur intellectu, ſed vtraq; ſubſeruiente poteſtate, hinc minime videmus illum fieri ratione contemplabiliũ,ſed ob ea quibus ſenſus etiam adhibetur, hinc patet eos quodã modo recte dicere quòd riſus ſit

B operatio procedẽs ab affectu virtutis intellectiuæ,quippe quæ primo loco ſit cauſa illius, & prima radix, nam vel ipſo inchoante, ſuſcipiente tamen ſenſu, vel ſaltem huius motu & operatione ad eum procedente,allicitur: recte etiam ſentirent illi qui reddebant riſum ſenſui, ſi dixiſſent illum oriri ab hac facultate vt eſt coniuncta cũ intellectu, ea nimirũ ratione qua fouetur & illuſtratur ab illo, vt ſupra vires proprias, eo coadiuuante, valeat, itaque in toto riſu intellectus erit vt radix prima, ſenſus

C perturbationem & dilatationem quodam modo ſubſtinens,vis autem motiua id cuius commendatione poſtremo perficitur, itaque in diſcurſu rerum, & facetorũ vſu non fieret riſus, niſi voluptas etiam ſenſui eſſet communis, ac proinde primum ſenſitiuum ut ſentiens moueatur,illamq; turbationem ſecundum ſenſum excipiat & patiatur. Et ſic arbitror diſſolutas eſſe omnes rationes aduerſantium:hinc etiam patet quòd riſus eſt actio quædam, ſi uidelicet pro riſu accipiamus illum, quem

D diximus, motum,quodam autem modo eſt paſſio, ſi ſumatur principium eius nempe affectus animæ, & perturbatio præcedens in ſenſu. Nonnullæ tamen huc ſpectant difficultates, prima quidem eſt, nam ſatis uideretur eſſe alterutra potentia, ſenſus inquam aut intellectus,quoniam uel ſenſus natus eſt cognoſcere ridicula, ipſumque primum ſenſitiuum aut uitale principium

tales

tales affectus, motionesque hilares subire, aut non, si A
siquidem satis est, frustra igitur desideratur societas intellectus, si uero non, quomodo potest trahi in consensum? non enim per sensum fieret nisi uoluptate afficeretur etiam ipse, at non afficeretur uoluptate nisi cognosceret, voluptas enim videtur ipsamet cognitio iucundi, ob id quòd minime separantur, vt declarauimus in precedenti quæstione, patet igitur nullo modo sensum esse facultatem risiuam. Secundo videretur esse operatio solius sensus, nam pueri nuper nati cum paululum adoleuerint, rident, in eis tamen vis intelligens videtur sopita, ac pene humorum affusione obruta, quod etiam ob titillationem confirmatur, quæ solum ad tactum pertinet, nequaquam vero ad intellectum, & nihilominus risum allicit, non sæcus atque mutuus amici congressus, qui risum mouet præter voluntatem absque operatione intellectus: præterea vna & eadem operatio ab vno dūtaxat principio per se actiuo debet proficisci, vt inquit Aristoteles octauo Phisicorum & colligitur ab eodem duodecimo Metaph. vbi ex numero operationum venatur numerum intellingetiarum operantium, cum itaq; risus sit operatio quædam vna ab vno dumtaxat principio deberet oriri, cur ergo multiplicantur principia in eadem coordinatione? Amplius ea potentia, quæ neq; est actus corporis, nec sequitur illius temperaturam nō potest esse causa suarum motionum, & corporalium affectuum, sed intellectus, vt censet Aristoteles est huiusmodi, ergo non potest esse prima causa ridendi. Præterea risus est rerum singulariū, vt sunt singularia, intellectus autem est rerum vniuersalium, ut ait philosophus octauo Phisicorum tex. quadragesimooctauo: igitur nō potest esse opus intellectus: præterea non uidetur satis esse intellectus & sensus, nam sæpe sola memoria eorū, quę uidimus, audiuimus, aut fecimus hic risus allicitur,

attamen

A attamen memoria & imaginatio plurimum differt à sensu, ut ait Aristoteles secundo de anima in fine, & in libro de memoria, & reminiscentia. Diluitur prima difficultas, ac primum illo modo quòd ridicula cum sint sensata quodam modo, & si diminute cognoscuntur à sensu, exacte tamen, & perspicue ab intellectu, idemq; sensus talem, tantamque familiaritatem habet cum intellectu in operando, ut propterea quòd omnia prope referat, & indicet fieri non possit, ne consentiat, sunt e-
B nim & hæc ipsi iucunda, immo sunt quædam ridicula, quæ modico lumine intellectus siue rationis sensum ipsum afficere uidentur, sicut intuenti patebit, tāetsi quædam alia inueniantur, in quæ sensus ipse minus momētum habet, itaque tanta est præstantia sensus humani, ut rationis nutum sentiat, eundemque affectū excipiat, ut propterea rationalis quodam modo uideretur etiam Aristoteli: Vel altero etiam modo dicamus quòd una existente rationali anima, quæ sensum continet & intel-
C lectum, ipsa est causa risus utraque subseruiente potentia, nulla enim satis est sola: Ad secundam dico pueris illis satis esse ut habeant sensum, & cum eo comitem intellectum, ita ut sensnm foueat, & illustret præsentia mentis, uel animam rationalem vtraque præditam potē tia: Ob tertiam autem difficultatem dico omnem operationem unam pendere ab una prima causa in eadem cognatione, aut à multis subordinatis, aut partialibus, sicut eadem tractio nauis, quæ per multos simul trahen
D tes efficitur subordinatos tamen, & habentes se singuli tanquam agentia diminuta, ex quibus vnitis fit unum agens totale per se sufficiens, eodem modo efficitur risus, vel ab vna anima rationali duabus his prędita facultatibus, vel ab eis tanquam agentibus seorsum diminutis & imperfectis: Ad quartam dico magis affici corpus per intellectum, quàm contra, semper enim princi

pium

pium & agens dominatur materiæ, at vero cum simplicem naturam habeat, satis esse videtur, eum esse coniũctum, & concretum cum sensu, ob eam namque societatem hæc & maiora posset efficere: Ad quintam vero respondeo quòd intellectus cognoscit singularia, vt singularia sunt prout coniungitur sensui, non solum vt aiunt reflexe, verum etiam directe, quod apertissime declarauit Aristoteles tertio de anima tex. decimo, concedendum est tamen intellectum differre à sensu, quoniã hic solum singularia cognoscat, ille vero etiam vniuersalia, immo per intellectum cognosci singularia magis in profundo, quoniam sensus de his cognoscit vt corticem de arbore, intellectus vero sicut medullam, quippe qui ad quiditates eorum, & immanifestas quasdam proprietates se ipsum insinuat: cum vero tradidisset natura hanc partem homini vtentem, ratione consentanee fecit, vt subinde proprijs afficeretur voluptatibus, & sese ioco recrearet, vt deposita prope curarum mole, tum ad cætera, quæ instarent negotia, tum ad disciplinas ipsas paratior esset, nihil enim à natura fit temere, nec frustra aliquid molitur. A B C

De proprio subiecto, propriaque materia risus secundum aliorum sententiam perperam sentientium. Caput. V.

CVm accessissem ad examen illius quæstionis pertinentis ad propriam materiam risus, è vestigio mihi occurrit eorũ sententia, qui suspicantur illam esse obiectum lætificum, & iucundum, propterea quòd risus operatio quædam est à voluptate proficiscens sensus & intellectus: cum enim voluptas esset causa illius, videbatur eis voluptuosum, & lætificum obiectum esse materiam D

A teriam conuenientem ad ridendi actionem; tum etiam illo quòd risus & fletus sunt contrarij, quamobrem subiecta quoque illorum debent esse contrarijs modis affecta, sed flendi materia est dolor siue dolorificum obiectum, ridendi igitur propria & familiaris debet esse lætificum, & voluptate afficiens, quod insuper eo confirmatur, quia si velint homines sponte ridere sine vlla disciplina voluptatem affectant, & simulant, singuli nanque illo modo erumpunt in risum, vt videantur læti, &
B pro re quapiam concepisse voluptatem, quemadmodũ assentatorum turba secundum plurimum facit, itaque si risus per se est index lætitiæ, videretur manifeste à lætifico obiecto proficisci, talemq; illius esse propriam & conuenientem materiam, voluptatem vero potius caussam, per quam pullulat. Ipsi tamen mihi videntur nequaquam esse assecuti materiam proximam risus, sed illam remotissime ac satis diminute summo, vt aiunt, digito, indicasse, quamuis enim iucunda esse debeant ri-
C dicula necessario, illa tamen non sunt ridicula propter voluptatem, quam præseferunt, multa nimirum sunt iucunda, quæ risum nòn mouent, iucundissimum enim etiam est, vt inquit Aristoteles in Rhetoricis, parentibus cum ante oculos habent defunctum filium, fratrem aut affines, & illorum narrare aut audire ægregia facta, vitã ingenuam, & virtutum præconia, nihilominus risum nõ alliceret, sed potius fletum augeret, multa quoq; sunt aliorum quæ voluptatem non exiguam afferunt sen-
D sui, vel intellectui, aut ambobus, per quæ tamen risus non efficitur, quorum historiam non est opus afferre, nã singulis inducentibus per se ipsa patent, & hoc modo ruunt rationes illorum, nam per eas cogimur tantũ credere quod necessarium sit, si verus risus sit futurus, vt à ridiculo proficiscatur lætitiæ non experte. Ob id visum est alijs propriam & proximam materiam risus esse læ-

tificum nouum exiguam quandam afferens admiratio- A
nem, quæ enim iucunda sunt noua, & non vulgaria sa-
lis nonnihil habentia, & quorum miramur leuiter, illa
singulis risum mouent, nisi aliena perturbatione, aut
quomodolibet occasione alia impediamur, oportet ta-
men leuem illã esse admirationem, quæ satis sit facere
suspensionem animi, non grauem, neque de re graui,
nã maior admiratio est effectus ignorationis perfectæ,
quæ potius retrahit animum ab huiuscemodi actu ridẽ
di, siquidem animi affixionem quandam supra suspen- B
sionem, & incumbentem attentionem postulat, quapro
pter videretur eis dictum quodlibet aut factum, & res a-
lias ob id risum allicere, quoniam sint iucunda, eadem-
que non vulgaria, sed noua, leuemque admirationem
afferentia, atque per hunc modum facetias ciere risum,
& delectare, & reliqua similiter eiusdem cognationis,
vt per singula inducenti fieret manifestum, quasi vero
his positis aut remotis viderentur eis constitui, adimiq;
ridicula, quod etiam confirmant, nam pueri, siue ado- C
lescentes minus alioqui exercitati, atque prudentes, plus
cæteris rident, & omnino qui de singulis magis miran-
tur, quòd etiam pari ratione desipientibus, ac deliranti-
bus obtingere solet, sed è contrario minus rident senio-
res, aut magis sapientes, prudentesque, quia minus his
afficiuntur nouis & leuiter mirandis, melancolici quo-
que aliena perturbatione animi præoccupati, & pene
lacessiti non rident, aut multo quidem segnius, & è re-
bus nisi vehementer ridiculis. At neque istorum sen- D
tentiam possum recipere, quoniam non inuenerunt ha-
ctenus adæquatam materiam risus, nec illam proxime
vt debuissent, attigerunt, multa nanque risum alliciunt,
quæ non sunt noua, quemadmodum audire easdem fa
cetias fortasse sæpius consueuimus, & nihilominus sem
per risum mouent, si elegantia quædam adhibeatur
narrando

A narrando, dicendoque, aut si quispiam iocando repræsentet, & ante oculos ponat alterius incessum grauem non sine gratia, aut inconcinnā ambulationem, flexiones crurum, garrulam, loquelam, aut tale aliud risum pene incompescibilem mouere poterunt, illa vero quæ imitantur & pulchre simulant, non sunt noua, nec fortasse tunc primum eisdem simulata, & visa, non est itidem noua res titillatio sub alas, nec nouum videre aliquem cadentem, immo si eundem ter, aut quater cadē-
B tem spectemus maior erit risus post primos casus: amplius illa admiratio, quæ videbatur eis necessaria propter suspensionem animi vt facilius subinde laberetur, & motiuncula illa fieret, mihi videtur temere posita, & adiecta, primum quia putant esse dumtaxat leuem, sæpe enim cum risu coniungitur ingens admiratio, tametsi reor non esse necessariam, vtpote si in comœdijs audiamus aliquem histrionem, qui perelegantissime cuncta simulet, & repræsentet, adeo vt illius omnes actiones,
C omnia verba, gestaque & motiones omnes sint facetissimæ supra aliorum methodos, ob id sane non leuiter, sed maxime admiraremur illius gratiam, & artificium supra humanum ingenium, attamen cietur risus, & ille quidem non exiguus: multa insuper sunt, quæ risum proritant, & neutrum illorum habent, cum manifestū sit, pleraque risum ciere, quæ aliquis cogitabat se esse facturum aut dicturum, si memoret quoque præterita, illa non sunt noua, neque admirationem afferunt, cum
D essent cognita & perspecta: multa etiam vtrumque obtinent, & nequeunt esse causa ridendi, videlicet si in tripudijs videamus saltus quosdam difficiles, & corporis quandam agilitatem pene incredibilem, vel tale aliud tametsi nunquam antea visum & auditum, risum ciere non potest, sales vero si adiungantur, perperam fiet, quoniam non sunt in omnibus, sed in facetijs tantum, vt

ſuo videbimus loco. Hinc aliquis perperàm exiſtima- A
ret aſſerendo propriam materiam riſus eſſe iucundum ludicrum, quod nouum ſit, & leuem quandam præſeferat admirationem & gratiam, dicente nimirum Ariſto. oportuiſſe hominem quoſdam motus habere lætitiæ vt ioco ſeſe recreet, per iocum autem intelligit ludicrum, quod alijs appellaretur inane lætificũ, quandam dumtaxat referens gratiam dicente Ariſt. ſubeſſe quandam gratiam in ridiculis, propter quam ridicula fiunt, riſus enim ab inani voluptate procedit, ac tale lætificũ men- B
tem & ſenſum celeriter mouet, alia vero quæ voluptatẽ afferunt, &ſunt bona, vtilia, ſeria, grauia quietant animum, & requirunt immanentem, ſtabilemque applicationem, animique intentionem efficiunt, in cæteris cũ inania quædam ſint & ludicra, nequaquam ſeria ſenſus quaſi per inane ſuſpenditur, talique genere puerilis lætitiæ dimouetur, quia non habet obiectum terminans: Nihilominus ſi inductione vtamur per ea quę ſunt ridicula, dubio procul erit manifeſtum eorum opinionem C
eſſe pariter inanem, id enim ſi verum eſſet, ſequeretur riſum ab ijs tantummodo quæ ioco fiunt proritari, ſed hoc eſt abſonum, quoniam citra iocum fit congreſſus amicorum, & riſum nihilominus mouet, eodem modo ſi turpiter incedentem aliquem videamus, ſi ridemus ex alterius ploratu, ex caſu, indignatione, loquendi inconcinitate, aut motuum incompoſitione, ex caſu aliquo, & inopinato euentu non uulgari, alijsque plurimis in quibus non eſt iocus, nec ludicri figura, quæ ne nimis in D
longum mea producatur oratio, libenter ſileo, accedẽs iam ad aliam opinionem, quæ me uellicat: Nonnulli ſiquidem perſpecta tanta rerum uarietate, tantoque diſcrimine illorum quę riſum alliciunt, cenſerent uanum eſſe eorũ laborem, qui conantur aſſignare aliquod entium cõmune genus tanquam materiam adæquatam,

& pro-

A &c propriam risus, non secus atque si quispiam omniũ rerum quæreret unum genus, quod alioqui esse non potest, cum prædicetur æquiuoce, atque de suis proprijs differentijs, ita dicunt impossibile esse ridiculorũ quærere unum genus commune uelut uniuocum, & proximũ, cum obiecta ipsa, & causæ multiplici ratione separẽtur, quod alioqui persuadetur quibusdam rationibus apparentibus: iam enim in rebus tantũmodo tangibilibus impossibile est assignare unum genus eorum, cum ge-
B nera tactilium multa existant, nisi fortasse communissimum nomen sibi ab actu uendicent, adeo ut dicamus ipsum esse tangibile: Similiter ipsius sensus communis non potest assignari unum genus proprium, quod quidem uelut unum genus rerum dicatur proprium subiectum huius sensus, sicut color dicitur obiectum uisus, tametsi communissimo nomine consueuimus dicere illud esse sensibile pariter ab actu, ea enim omnia quæ sunt sensibilia uno genere complecti non possumus: at
C multo minus poterit esse aliquod genus sensibilium, & intellectilium, plus enim differt sensibile ab intelligibili, quàm sensibile à sensibili in quantum talia, sed risus pariter uidetur fieri circa sensibilia, & intellectilia, ergo materia ridendi non potest cõplecti uno genere: Amplius coniunctorum & simplicium non potest esse aliquid commune uniuocum, aut analogum, sed risus ex simplicibus & coniunctis proritatur, ergo non potest habere designatam materiam, illamque definire & cir-
D cumscribere determinatis cõditionibus, ac differentiis est impossibile, uerum sicut in sensu dicebatur obiectũ sensibile communi nomine, eodem modo dicemus materiam communem, per quam fit risus esse ridiculum: quod etiam confirmatur ex parte potentiarum, quibus hic actus ridendi accomodatur, nam supra dicebamus illum referri ad sensum & intellectum, cum igitur intel-

lectus

lectus & sensus nequeant habere cõmune subiectum, A
minus etiam possibile est hoc assignare risui: amplius
hoc inductione confirmant afferentes nonnulla ridicula, quæ talem, ac tantam præseferunt diuersitatem, ut non solum uideatur impossibile, quòd possint sub uno genere ac nomine comprehendi, uerum etiã ut illa proportione aliqua possint conuenire, etenim ab ipsis tactilibus generatur, utpote facta titillatione sub alas aut plantas pedum iis hominibus qui titillantur, uidemus insuper aliquẽ ridentem, & nos cum illo ridemus B
ignorantes forsitan causam ridendi, ut uideatur interdum citra causam & obiectum proficisci, ridet quis ob fletum alterius, uel si cadentem uideat aliquem turpiter potissimum ex asino, atque ita propter mala & infortunatos casus aliorum, similiter uidendo aliquem delitescentem in luto, aut sponte solis ardoribus, atque imbribus expositum temere, similiter propter ignauiam, & stoliditatem aliorum, propter inconcinne facta si sint citra dolorem, ac denique propter opposita istorum, ri C
demus insuper si turpe aliquid, aut pulchrum, quod est illi contrarium uideamus, & mirum mehercle uidetur quomodo contrarijs ex rebus risus allici possit, ac propterea longe mirabilius uideri possit ingenium illorũ, qui frustra, ac temere niterentur inuenire proprium subiectum risus, eaque accõmodare determinato generi, quę sua natura sunt indeterminata, & generum diuersorum: solent præterea homines ridere cum uiderint
alios furore percitos, atque indignatos, & quo magis eis D
subcrescit furor & indignatio, sic illis risus magis intenditur, fit etiam pro rebus æque animatis, atq; inanimatis, quamuis risibiliora uideantur esse faceta, quæ audiuntur, & aspiciuntur in mutuo congressu, atque usu uerborum & rerum, quorum numerus est pene infinitus, cum itaque sint toto cælo distincta, quæ non possunt in
unum

A vnum genus coire, ſat erit ſi dixerimus ſubiectum riſus
eſſe ridiculum, quærenes autē quid eſt hoc, fruſtra quæ-
rere : id etiam confirmatur altero experimento ſenſuū,
etenim nonnulla alicui mouent riſum, cæteris autem
non mouent, quod videtur eſſe manifeſtum argumen-
tum quòd riſus non habeat aliquam certam, & determi
natam materiam, atque hoc volebat dicere Ariſtoteles
quarto Ethicorū cap. octauo ſequentibus verbis (is ne
igitur dicendus eſt recte facetijs vti, qui dicit ea, quæ li-
B berum hominem decent, an is qui eum, qui audit dolo-
re non afficit, uel etiam delectat? an & hoc indefinitum
eſſe conſtat? eſt enim aliud alij odio & iucundum) ſi ue-
ro quæras quid opus eſt obiecto ut euadat ridiculū : re-
ſpondent ex mente Ariſtotelis, ut talem afferat inanem
lætitiam, qua ſenſum, mentemque dilatet, ac celeriter
moueat, itaque titillatio non immerito facit riſum, &
naturam induit ridiculi, niſi quia illud ipſum facit, tā-
etſi ſua natura ſit moleſta, ſenſuſq; illam ægreferat, ar-
C gumento ſiquidem eſt proiectio corporis, immo affert
Ariſtoteles tertio de partibus animalium cap. decimo
hiſtoriam militis, qui ſuſcepto uulnere in ſede præcor-
diorum perpetuo ridebat, & eandem attulit rationem
eiuſcemodi riſus, utpote quòd calor affatim accenſus
erat in illa parte propter naturam uulneris, calor enim
mentem aperiebat, acciebat motum ſenſus, quamobrē
hoc etiam cum alijs poneretur inter ridicula. Mihi ta-
men uidetur illorum opinio eſſe fuga propoſitæ diffi-
D cultatis, ea enim negatione reſponſionis utitur ad re-
ſpondendum, quapropter dimittit intellectum in ma-
iori perplexitate, & magis inquietum, ac ſatis abſurdū
uidetur, ut omnes aliæ determinatæ actiones, ſeu paſ-
ſiones, & affectus determinatum genus habeant, cer-
tamque materiam, riſus uero illam non habeat : acce-
dit prætera quòd ſi riſus eſſet generis indeterminati, ſe-
queretur

queretur hominē æque de singulis ridere, quod est absurdum, immo etiam manifeste videmus ea, quæ risum mouent habere quosdam gradus remissionis & intensionis, vt risibiliora nonnulla conspiciantur, quæ ad naturam quādam proximius accedunt, igitur forma quędam est, ac veluti figura, qua cum obiecta fuerint insignita ridicula fiunt, & risum subinde mouent, nisi aliunde cohibeatur, talisque est illa forma, atque figura, vt cum adsit, hæc omnia fiant, cum adimitur non fiant, & quo clarius ipsa participatur, atque elegantius, eo etiam clarior efficitur risus, & quoniam omnis figura, omnis actus, omnisq; differentia superaddita cōstituit aliquam speciem, seu genus entium, propterea censemus fieri aliquod genus vnum, & determinatū ex omnibus obiectis configuratis huiuscemodi sigillo, & caractere. Cum vero strenue arguerent respondendum est rationibus illorum, non enim absurdum est aliqua sub vna ratione esse generis indeterminati, aut carētis nomine, sub altera vero determinationem subeant, nō est itaque mirum si sensibilia & intellectilia simul vt sunt subiecta cognoscentium facultatum non sint eiusdem generis, quæ tamen in vnam naturam & formam coeant, vt risum alliciunt, oportet enim vt omnia suscipiant illam formam, per quam euadunt ridicula: illud autem quòd non omnes de eisdem rident, declarabimus postea, sed titillatio aut per accidens risum mouet, aut certe naturam induit ridiculorum, quæ est sibi communis & alijs, ac de militis historia censerem illud factum esse propter delirium ex inflammatione illius partis, nam φρένας antiquis ea pars dicebatur, & illius inflammationes phrenitidas pariunt, nonnullæ autem desipientiæ vtpote quæ ex sanguine, qui est blandus humor cum risu fiunt, quamobrem dicebat Hippocrates, desipientiæ, quæ sunt cum risu minus periculosæ, quippe

A quippe quæ melioris, longeq; benignioris humoris inflammationem referunt. Ob id postremo visũ est quãdoque etiam mihi formam illam, atque figuram, quã induere oportebat cuncta ridicula esse quandam facetudinem, ipsaque ob id ridicula, nuncupari faceta cognomento formæ, ita tamen vt non ignoretur quòd facetum reperitur in duplici differentia, alterũ quidem magis proprie, longeque contractius sumptum, quomodo intelligitur esse dictum vel factum hilare vrbanum citra scurrilitatem, sic enim ad verbum de facetis inquit Aristoteles quarto Ethicorum cap. octauo, quẽadmodum ipsum descripsimus; altero modo sumitur magis communiter, magisque profuse, & hoc pacto dicemus facetum esse illud, quod sane vbi dictum, vel factum sit, aut quomodolibet aliter, quendam præseferat leporem, quandam gratiam, & alacritatem, idem vero sit non fessum, neque graue, nec admodum vsitatum, aut vulgare, & sic accipiendo facetũ pro eo quod harum conditionum est particeps, id proprie fuerit vera materia, propriumque subiectum risus, quod illa ratione confirmatur, ea enim quæ nos apposite facetias appellamus maxime omnium ratione facetudinis risũ mouent, illud itaque ridiculorum est verum genus, propriaque forma, cuius plane species vna est primum ridiculum, sed facetiæ sunt in primo gradu ridiculorum, ac ratione facetudinis risum alliciunt, ergo facetum in communi est commune genus istorum subiectorum, & quoniam illæ nuncupatæ facetiæ sunt in illo eminẽtiori gradu, propterea visum est antiquis accommodere nomen totius generis vni dumtaxat speciei propter excellentiam: quod etiam altero medio confirmatur, cũ enim circa ridiculorum vsum fiat virtus quædam, & vitium, vtendo videlicet ipsis, aut quemadmodum oportet ex debito fine, aut sicut non conuenit, sine dubio

B
C
D

illa erit materia risus, circa quod dicta virtus, vitiumq; A
consideratur, sed ex vsu facetorum oritur, cum prout conuenit, aut contrarie fit vsus eorum, & risu ipso moderate aut sine moderatione vtuntur, ergo facetum est subiectum commune risus & proxima eiusdem materia, accipiendo tamen facetum vt diximus cõmuniter, quo quidem modo æque ad animata atque inanimata refertur, nam si pressius acciperetur, vere facetus diceretur ille qui talem habitum esset assecutus, vt ad recte
iocandum sese flectere posset, non actiue tantum, verũ B
etiam passiue, quemadmodum contra diceretur scurra qui sine moderatione iocatur, vtiturque actiue vel passiue ridiculis profuse & indecore, ac rusticus demum qui neq; ridiculis gaudet, nec alios vti, gaudereue pateretur, itaque facetę actiones, & verba, res quoque aliæ animatæ, aut animæ expertes in quibus talia considerantur, nata sunt risum ciere, hoc plane modo faceta facies visa dumtaxat est causa risus, facetę actiones quo
modolibet consulto, aut inopinato fiant, obtutus & cõ C
gressus faceti amici, neque enim de quolibet ridemus, sed si alacrem, & gratiosam faciem præseferat, & quãuis nõnulla sępe contingunt, quę cum risum moueant, non videntur posse nuncupari faceta, hoc accidit secũdum præsentem opinionem ob vsum cõmunem nuncupandi tantum faceta illa, quæ in primis sunt talia atque omnium maxime, quemadmodum sunt dictæ facetiæ: & quoniam inter eas conditiones, quæ faceto con-
ueniunt duæ potissimum erant negatiuæ, altera quidẽ D
vt res illæ non sint seriæ nec graues, altera vt non sint admodum vsitatæ atq; vulgares, prima earum videtur valde necessaria, nam res seria & grauis addit animæ grauitatem, & mentem non mouet, sed potius sistit, redditque illam incumbentem sibi, vt antea dicebam, altera quoque non modicum ad hoc ipsum habet momentum,

A mentum, ſiquidem præcognitum & minus vſitatū tam
etſi natura ſua eſſet ridiculum, mentem non admodū
moueret, niſi fortaſſe aliquid facetū ſit, quod tanta pol
leat gratia, tantumque ſalis habeat & leporis, vt ferme
ſemper valeat animum commouere, & dilatare ſen-
ſum, oportet etiam eſſe de genere illorum, quæ nō ſem-
per, nec frequentius accidant, an vero id ſit, quia præ-
cognitio & conſuetudo illam modicā admirationem
auferat, quæ videtur per ſe ridiculis eſſe coniuncta? an
B riſus vt fraudatio quædam eſt, & celeriter facta motio,
quæ à non præuiſo, & conſueto fieri deberet: an conſue
ta & præuiſa vt vulgaria fiunt, ac tanquam res domeſti
cæ & ordinariæ, vt propterea mentem mouere non poſ-
ſint quaſi facetudinem illam refrangant, & vires illius
obtundant? an quia riſus celer motio eſt, quæ à celeri &
cum fit, procedit impreſſione, non autem cum facta eſ-
ſet, aut ſenſim inducta. Quamuis iſtà opinio probabi-
lis uidetur non ſęcus atque illa per quam ponitur ridi-
C cula in genere eſſe ludicra, quæ gratiam aliquam refe-
rant, vel ea quæ ſub ludicri figura mouent, ac volupta-
tem illam inanem afferentia, nequaquam tamen uera
eſt, primū quia facetū proprie eſt illud quod ab Ariſto.
deſcribitur quarto Ethicorū cap. octauo. & per quan-
dam translationem poſtea refertur ad nonnulla alio-
rum, cenſebat namque Philoſophus facetudinem eſſe
quendam medium habitum inter ruſticitatem & ſcur-
rilitatem cōgruentem viro urbano, quippe qui cū qua-
D dam moderatione iocatur, & ſicut conuenit, vtitur ridi-
culis citra exceſſum & defectū, hinc poſtea factum eſt,
vt illorum hominum actiones dicerentur facetæ, uer-
ba quoq; & geſta, ſed quoniam facetus tanquam cauil-
lator eſt, uidenturque etiam ſcurræ elegantes faceti, il-
loque modo nuncupari ſolēt, propterea inquit Ariſto-
teles illi medio habitui accommodatam eſſe urbanita-

rem, quasi uero facetus urbanus dicendus sit ille, qui me diuni est habitum assecutus ad recte iocandum, vtendumque ridiculis sicut conuenit, & scurra dicendus sit facetus tantū, is enim risum modo facere studet, itaq; facetus in cōmuni est quidā cauillator, sed hic quidem modeste, & cū quadā moderatione, ille vero profusius, hinc faceta facies solet illa nuncupari quæ illius est hominis, qui gratiam quandam refert in iocando, hinc etiam per quandam translationem solemus dicere facetas quasdam entia, quæ videntur aut loco facta, aut simulatione cuiusdiam rei satis concinne & eleganter. A B
Si præterea consideremus singula eorum quæ risum alliciunt inducendo, quàm facile patebit nequaquam esse faceta omnia quæ illum mouent, pleraque enim se ho fiunt, vt casus quidam infortunati, & multa eiusdē cognationis quę risum afferunt, itaq; nec bene congruunt illæ cōditiones cunctis ridiculis, nec ita sunt faceta.

Ponitur vera materia risus ex mente Aristotelis. Caput VI. C

Hactenus reiectæ sunt omnes opiniones perperam sentientium de materia risus, propterea videbatur modo acceptabile tempus, vt qualis ea esset, explicaremus; quod quidē nullo, vt ita dicam, suscepto labore, consequemur, si Aristotelem consulamus, is enim circa initia operis de arte Poetica dicebat hoc modo, comœdia autem est, vt diximus, peiorum quidem imitatio, non tamen secundum omne vitij genus, quam quā ridiculum à turpi proficiscitur, ridiculum enim aliquo modo peccatum est, & turpitudo sine dolore, minimeque noxia, perindeq; ridicula statim appareat deformis facies distorta sine dolore, quibus verbis, vt vides, D

manifeste,

A manifesto, & expresso admodum constituebat materiam risus esse turpitudinem citra dolorem, vel illa dicas obiecta, quæ illius turpitudinis non sint expertia, ad quã plane spectant ludicra, ioci facetia, & errores, eam vero doloris expertem esse debere, nam si pro tristi accipiatur, doloremque afferat, profecto non risui, sed potius commiserationem, aut fortasse etiam fletum proritaret, ac necesse est animum posse gaudere, & ab inanibus hisce oblectamentis affici, secus enim minime rideret,
B & stulti nisi eos aut humoris prauitas, vel caligo, & inepta frigiditas cum siccitate, vel ipsa retorrida offendat, sola plurimum rident, nam singula prope censent errores & turpitudines sine dolore, aut iocos falsa nimirũ imaginatione delusi, atq; hoc turpitudinis genus haud necessario secundum naturam esse oportet, sed quocũque modo ipsum considererur ac fiat, aut secundũ naturam, aut ipsa dumtaxat simulatione, consulto, vel præter opinionem, in rebus quoque tum rationalibus,
C tum rationis expertibus, atque omnino inanimatis, sæpe enim brutorũ nouæ formæ, & actiones non vulgares cient risum, elegans quoq; motus & forma, aliaque id genus, nempe si caprarum more exilia quædam arundinum frustra non inepte fabricata, formamque animalis referentia prosilire videamus, ob id sane risũ plerunque vidimus factum insignem, atque per illius cognata, cum alioqui esset actio corporis inanimati. Quispiam tamen hic dubitaret, sunt enim nonnullæ
D turpitudines, & errores, siue peccata, quæ ex sui natura dolorem non afferunt, risum tamen ob id non mouẽt, propter quæ solemus dicere nos neque gaudere, nulloque affici dolore, quamobrem mallent ponendam esse turpitudinem potius afferentem lætitiam, quàm citra dolorem, præsertim quòd ab hilari procedit affectu, ac voluptate ludicra & inani. Ego tamen dico ex mente

Aristotelis

Ariſtotelis eiuſcemodi turpitudines, aut ſaltem obſcu A
rum afferre dolorem, ac diſplicentiam, aut nullam referre gratiam, aut eſſe admodum vulgares, & tanquã res, vt ita dicã, ordinarias, oportet enim ſi futuræ ſint ridiculæ, vt talem induant naturam, hinc neque opus eſt vnam facere contrarietatem veluti ſufficientem ad explicandam vniuerſim materiam riſus, quemadmodũ fortaſſe aliquis exiſtimaret, vt non ſola ſatis ſit turpitudo, ſed pulchritudo etiam adiungatur illa quidem ſine dolore, hæc autem hilaris & faceta, tanquam propor- B
tione reſpondeat hæc vna cõtrarietas, quæ eſt circa materiam riſus ijs contrarietatibus, quæ in omni ſenſu, atque omni fortaſſis potentia reperitur, nam ſi pulchre, & argute aliquis reſpõdeat, per ſe ipſum dicat & loquatur, canat, aut tripudiet, illa quidem riſum mouent, propterea quòd ſunt pulchra in ſuo genere: hoc inquã non eſt opus, quoniam eiuſcemodi pulchra quæ riſum per eos alliciunt, quandam alacrem turpitudinem referunt, & inconuenientias quaſdam non vulgares ſine C
dolore, quas non immerito liceret appellare pulchras turpitudines, vtpote quæ non vulgares ſint, nec admodum conſuetæ, & ingenium præſeferant, ſeu gratiam quandã, vtpote ſi reſponſum ſit, & modo aliquo mordeat cum lepore, & obtundat alterius dictum reſpondendo, vt aiunt, per cõſonantias, valde ridiculum erit, ſemper enim alicubi debet fundari, conſiderariq; talis turpitudo, & indecentia citra dolorem, eodemq; modo cantus cũ mutationes quaſdam interponit, & vocis mu D
tationes, gurgulationeſque varias ciet riſum, tum quia ſuſpendit animum, quem mouere facilius eſt, vt ait Ariſtoteles vigeſimanona problematum quæſtione octaua, tum quia vt res ludicra, & puerilis iocus conſideratur habens illam pulchram turpitudinem, itaque mentem celeriter mouet, & hoc modo mouent cætera, quæ

cum

A cum hoc habent affinitatem: quòd autem ſingula, per quæ riſus allicitur, poſſimus referre in eam turpitudinem elegantem non eſt immanifeſtum, ſed numerum ſigillatim eorum, vt res ipſa poſtularet, recenſere eſt nimis arduum, & noſtra iſthæc nimis produceretur oratio, & forſitan non eſſet vtile, noſtræq; tractationi conueniens, ſed rhetori magis accõmodatum, aut poetæ, qui de comœdia eſt tractaturus, ea tamen leuiter, & quaſi in ſuperficie, prout mea intereſſe videtur, attingã.

B Fit ergo in rebus inanimatis cum quadam animi reflexione, ſiue collatione, cum elegans quæpiam actio ab illis procedit, quæ animato conueniret corpori, illud enim indecens eſt ſibi, ac propterea turpitudinem referens ſine dolore, eoque gratior eſt turpitudo, quo ab inanimato, cum animantis eſſet, optime ſimulatur, ita etiam ſi inanimatorum figura æmuletur, ac referat figuram aliquam animalis inconcinnam, ob id ſane fieret ridicula, & in illa imitatione indecenti vtriuſque re

C ſpectu conſiſteret turpitudo, vnde deinceps efficeretur riſus, eodem modo ſicut in rebus inanimatis, ſe haberet in plantis, aut in brutis, vt intuenti patet: In communi vero vſu verborum & rerum ſiue actionum homines mutuo ſibi riſum alliciunt ob illam turpitudinem, quæ in ſermone, in actione, in extrinſecis, & omnino iis quæ accidere ſolent in moribus, & figura: In actionibus quidem ſi indecentiã referant eo reſpectu, qui eſt ad agentem, ad locum, ad tempus, ad modum,

D aut occaſionem, porro videretur ridiculum, quantum ad primum pertinet, ſi mulier induat habitũ virilem, aut accincta enſe proficiſcatur ad forum, ſi ludat, tripudiet, aut alia eiuſdem cognationis faciat, pariter ſi vir ſenex erubeſcat, & veſtiat vt iuuenis, ac miles glorioſus pileum ſcilicet plumatum geſtans, ſi ludat troco vt puer, ſi canat, aut ſedeat cum pueris in ſchola diſcens

 grãmaticam,

Aristotelis eiuſcemodi turpitudines, aut ſaltem obſcu A
rum afferre dolorem, ac diſplicentiam, aut nullam referre gratiam, aut eſſe admodum vulgares, & tanquã res, vt ita dicã, ordinarias, oportet enim ſi futuræ ſint ridiculæ, vt talem induant naturam, hinc neque opus eſt vnam facere contrarietatem veluti ſufficientem ad explicandam vniuerſim materiam riſus, quemadmodũ fortaſſe aliquis exiſtimaret, vt non ſola ſatis ſit turpitudo, ſed pulchritudo etiam adiungatur illa quidem ſine dolore, hæc autem hilaris & faceta, tanquam propor- B
tione reſpondeat hæc vna cõtrarietas, quæ eſt circa materiam riſus ijs contrarietatibus, quæ in omni ſenſu, atque omni fortaſſis potentia reperitur, nam ſi pulchre, & argute aliquis reſpõdeat, per ſe ipſum dicat & loquatur, canat, aut tripudiet, illa quidem riſum mouent, propterea quòd ſunt pulchra in ſuo genere: hoc inquã non eſt opus, quoniam eiuſcemodi pulchra quæ riſum per eos alliciunt, quandam alacrem turpitudinem referunt, & inconuenientias quaſdam non vulgares ſine C
dolore, quas non immerito liceret appellare pulchras turpitudines, vtpote quæ non vulgares ſint, nec admodum conſuetæ, & ingenium præſeferant, ſeu gratiam quandã, vtpote ſi reſponſum ſit, & modo aliquo mordeat cum lepore, & obtundat alterius dictum reſpondendo, vt aiunt, per cõſonantias, valde ridiculum erit, ſemper enim alicubi debet fundari, conſiderariq; talis turpitudo, & indecentia citra dolorem, eodemq; modo cantus cũ mutationes quaſdam interponit, & vocis mu D
tationes, gurgulationeſque varias ciet riſum, tum quia ſuſpendit animum, quem mouere facilius eſt, vt ait Ariſtoteles vigeſimanona problematum quæſtione octaua, tum quia vt res ludicra, & puerilis iocus conſideratur habens illam pulchram turpitudinem, itaque mentem celeriter mouet, & hoc modo mouent cætera, quæ

cum

A cum hoc habent affinitatem: quòd autem ſingula, per quæ riſus allicitur, poſſimus referre in eam turpitudinem elegantem non eſt immanifeſtum, ſed numerum ſigillatim eorum, vt res ipſa poſtularet, recenſere eſt nimis arduum, & noſtra iſthæc nimis produceretur oratio, & forſitan non eſſet vtile, noſtræq; tractationi conueniens, ſed rhetori magis accõmodatum, aut poetæ, qui de comœdia eſt tractaturus, ea tamen leuiter, & quaſi in ſuperficie, prout mea intereſſe videtur, attingã.

B Fit ergo in rebus inanimatis cum quadam animi reflexione, ſiue collatione, cum elegans quæpiam actio ab illis, procedit, quæ animato conueniret corpori, illud enim indecens eſt ſibi, ac propterea turpitudinem referens ſine dolore, eoque gratior eſt turpitudo, quo ab inanimato, cum animantis eſſet, optime ſimulatur, ita etiam ſi inanimatorum figura æmuletur, ac referat figuram aliquam animalis inconcinnam, ob id ſane fieret ridicula, & in illa imitatione indecenti vtriuſque re

C ſpectu conſiſteret turpitudo, vnde deinceps efficeretur riſus, eodem modo ſicut in rebus inanimatis, ſe haberet in plantis, aut in brutis, vt intuenti patet: In communi vero vſu verborum & rerum ſiue actionum homines mutuo ſibi riſum alliciunt ob illam turpitudinem, quæ in ſermone, in actione, in extrinſecis, & omnino iis quæ accidere ſolent in moribus, & figura: In actionibus quidem ſi indecentiã referant eo reſpectu, qui eſt ad agentem, ad locum, ad tempus, ad modum,

D aut occaſionem, porro videretur ridiculum, quantum ad primum pertinet, ſi mulier induat habitũ virilem, aut accincta enſe proficiſcatur ad forum, ſi ludat, tripudiet, aut alia eiuſdem cognationis faciat, pariter ſi vir ſenex erubeſcat, & veſtiat vt iuuenis, ac miles glorioſus pileum ſcilicet plumatum geſtans, ſi ludat troco vt puer, ſi canat, aut ſedeat cum pueris in ſchola diſcens

 grãmaticam,

grāmaticam, si princeps, vt rustica gens vestiat, aut exer- A
citijs se immisceat rudioribus, si seruis seruiat grauiter,
aut agrestes homines de rebus ad philosophiam perti-
nentibus inter se disserant: Sic sane ratione loci multa
fiunt ridicula concepta ob illud turpitudine, quæ alio
in loco nascitur, hanc exuetentes; quemadmodū si quis
in mensa nobilium loquatur de vomitu, ac de rebus
praui odoris, ijs enim, quibus videretur hoc indecens &
turpe sine dolore fieret risus, eodem pacto si in loco, vbi
adsunt honestæ mulieres quis inhoneste de rebus vene- B
reis temere incipiat loqui, si in aliena domo quis ea fa-
ciat, quæ vix faceret in domo propria; deinde respectu
temporis multæ obtingunt ridiculæ turpitudines, nem
pe si quæ ad ver, aut hyemem pertinent, quis faciat in
æstate, quæ ad noctem in meridie, aut è contra, nempe
si ad solstitium æstiuum, vel canis exortum, quis induat
pelliceam vestem: in modo autem consideratur turpi-
tudo si quispiam inepte aliquid faciat, ac præter commu-
nem vsum, & consuetudinem aliorum, vtpote si cum ri C
det, videatur plorare, & turpem oris figuram assumat;
si cum loquitur, videatur sibilare; si dum sibilat, vide-
tur canere; si dum orat, videtur latrare; si dum vult sua-
dere, reprehendit, & accusat; si dum vult accusare, de-
mulget; si semper hiat, vt prope luxentur mandibulæ;
si inconcinno vtatur incessu quomodolibet facto dum-
modo non afferat dolorem, & displicentiam; si balbu-
tiat, & verba nimium confundat, & permutare videa-
tur, aut prope lacerata proferat, nec solum vbi ex pro- D
posito hæc fiunt, & secundum naturam, verum etiam,
ac forsitan magis si ex accidenti aliquo fiunt, & errore,
nempe si per lapsum linguæ transponat verba, & signi
ficatum orationis turpiter peruertatur, vel in alium er-
rorem incidat non loquendo solum, sed in cæteris etiā
actionibus, in quibus exempla afferre non est opus, ne

A longius nostra protrahatur oratio: In occasione vero sumuntur ridicula in non debite vtendo, quemadmodum si peracto iam prelio, atque certamine, miles aliquis gloriosus occurrat quasi magna facturus, aut si præterita quis illaq; manifesta omnibus, nempe præteritos ventos, aut pluuias vaticinetur, quemadmodũ fecit ille, qui multo post cometis exortum vaticinatus est præteritos ventos. Hucusque igitur patuit quomodo ex ipso sermone fiant ridicula propter errores tum natu-
B rales, tum etiam ignoratione, aut ex accidenti & lapsu quodam commissos, in eo tamen præclarissima ridicula fiunt ad quempiam alium simulando, uel citra ullã simulationem, ioco aut serio dicendo, & illorum uel facetudo est in rebus, aut ipsis uerbis, hinc narrando tantum ludicra, seu fabulas & dicendo alacriter fit risus, præsertim ob ea quę celerem cognitionem pariunt non difficilem, neq; uulgarem, quin etiam ob id quod dicunt minime expectatum, cum mordicus pungunt
C uerba cum multo lepore & dexteritate, ac non inepte, præsertim uero si præter id quod ingenium referunt & insignem alacritatem plures offendunt simul, & peccatum aliquod occultum opportune & eleganter aperiãt quadam dexteritate uerborum, uel propter repugnantiam si blandiendo accusent, aut maledicendo uideantur misereri, & laudare, si præcedens alterius dictum, celer & ingeniosa obtundat responsio, quin etiam ob prauam interpretationem, secundum allegorias, pro-
D uerbia, & metaphoras, aut ἔλλειψιν, παραβολὴν, καὶ ὑπερβολὴν, atque omnino propter concinnam applicationem ludicram, præsertim si motuum conformitate innitatur, ob fraudem & deceptionem, aut etiam ob quendam modum insinuationis, hinc itaque processit usus facetiarum utilis quidem in hac laborum & misera uita, & quoniam singulæ continẽt aliquam turpitu

dinem ob errorem & defectū, propterea videretur facetia esse turpitudinis alicuius simulatio fando aut agendo, hinc enim translatum est nomen, Aristoteles vero quarto Ethicorū cap. octauo inquit facetias esse conuitia quædam, aut cauillos, id quod etiam videbatur innuere in libro artis poeticæ, cum diceret non omnes facetias excipiendas esse in comœdijs, sunt enim conuitia quædam, quapropter videntur semper aliquem afficere, ac propterea inquit legum latores nonnulla conuitia, atque facetias dicere vetant, ne seditiones fiant in ciuitate, hinc scurras & importunos illos reprehendit affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quàm honeste loqui, & non afficere eum dolore, in quem facete dicunt, sunt etenim quidā, qui adeo à ridiculis vincuntur, vt cum sibi videatur posse mouere risum, amicos parum existimant, & eorū quoque facere iacturam, honestatis denique, & modestiæ frangunt iura, eoque deueniunt insolentiæ, vt ne dum alijs, verum etiam nec sibi ipsis parcere velint, quo faciant risum, eos vero qui sibi ipsis lex sunt in ioco laudat plurimum, quemadmodum sane est vir comis & vrbanus, ac dexter, quippe qui recte facetijs vtitur, cum dicat ea, quæ liberum hominem decent, atq; eum qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat, itaque differt facetus simpliciter, & facetus vrbanus & comis, nā simpliciter facetus est qui fando potissimum, agendoque vti loqueretur, & omnino iocando mouet risum, illi vero vt coniungatur vrbanitas, talem oportet habitum adeptum esse, vt ad recte iocandum sese flectere possit, illeq; hunc medium assecutus habitum ea, quæ solum fert audiendo videbitur facere, eiuscemodi nōnunquam facetias Aristoteles sales appellabat nomine potius formæ, & proprij caracteris, sal enim est concinnitas, & gratia in simulanda, aut narranda turpitudine,

dine,

A dine,& omnino in vsu facetorum, & in iocando gratia & ingenium, etenim oportet neque facetias, neque facetum hominem esse insipidū, sed huiusmodi sales habere per quandā translationem dictos, quasi vero sint eorum condimenta alioqui necessaria, vt facetiæ huiusmodi ridiculæ videantur. neque vero latet, in quo sales isti consistant, si paulo diligentius ea, quæ superius dicebamus, animaduertantur, quibus autem vti deceat facetijs & qualibus, ac quibus non conueniat vti, non B est meum determinare, sed rhetoris, aut ethici hoc indiget elocutione, nunc itaque ad reliquos modos accedamus è quibus ridicula proficiscuntur. Ab extrinsecis porro fiunt risus & ridicula, si turpitudinem aliquam, & inconuenientiam alacrem referant, idest sine dolore & non vulgarem, aut è toto genere eorum quæ accidunt, vel ratione alicuius particularis conditionis, quorum exempla patent in moribus quoque corporis, atque animi latent ridicula, in quem modum referun- C tur quædam inconuenientiæ morum, quemadmodum turpis quodam auaritiæ genus & actiones, timor cuiusque rei, aut istorum cognata, quorum prope infinitus est numerus. Ac in ipsis figuris si turpitudinem quandam sine dolore præseferant, hinc nouæ quædam formæ inconcinnæ, & pene ludibrio factæ delectant, & videntur ridiculæ, pariter etiam faceta facies, & vultus hilaris, aut conceptione ludicri, & memoria, aut per consensum & sympathiam, cum ridere alterum uidea- D mus, hinc ergo fieri uidetur ut animalia tantum rationem habentia rideant, quoniam turpitudinem istam ipsa sola cognoscunt, sub hac deinde figura titillatio risum mouet, & tanta est eius potentia ad hanc actionem, ut subintellecta sola & proxime imaginata sensū moueat, & mentem aperiat præter uoluntatem, sic etiā ludicra & ioci omnes, & inanes huiusmodi uoluptates

affectum hunc proritant,& quo maior est turpitudo ex- A
pers doloris, & maiorem gratiam refert, eo intensiorē excitat risum. Oportet autem diligenter animaduertere ne dictæ turpitudines sint admodum uulgares & cōsuetæ, nam fortassis uideri possent mediæ naturæ, quin etiam nosse debemus, quòd obiectum mouens risum debet esse, aut ex se ipso tale, aut saltem tale uideri, immo in hoc magis potest existimatio, quàm propria illius natura, nam si per se ipsum esset facetum, ac turpitudinem illam præseferens, tale autem non uideretur B
ei qui audit aut uidet, idem plane esset, ac si nullo modo esset ridiculum, itaque nihil refert si consulto sit factum aliquid, aut dictum, aut non ut tale uideatur, etenim cadente aliquo, uel fugiente, aut acclamante turpiter ridemus, quoniam singula eorū apparent nobis sub specie turpis citra dolorem: Amplius oportet ab anima cuncta secerni, quæ obicem ponunt, & quæcūque nata sunt risum cohibere, sæcus enim nullo modo succederet, ipsū enim intus existens prohibet extraneū, C
& obstruit, quemadmodum sunt nonnullæ peregrinæ perturbationes animi, ut ira, mœstitia, & similia, quomodo enim fieri potest ut iratus aut mœstus rideat? nisi fortasse ingens fuerit ridiculorum uis, ac perturbationes illæ essent paulo remissiores, quomodo itidem cogitabundus, & alijs sollicitudinibus occupatus? solent etiam homines instante quodam habitu grauis prudentiæ, & maiestatis ab hisce ridiculis, utpote inanibus abstinere: Sed dices quare illos non mouent ri- D
dicula? nam fortasse hæc ipsa tanquam faceta cognoscunt & ludicra, illamque in rebus ipsis turpitudinem non ignorant, sensumq; præterea & animum obtinent expeditum: Respondeo quòd risus non solum præsupponit materiam conuenientem, uerum etiam animæ debitam præparationem, & concinnitatem, itaque si

imprę-

A impræparatus est animus, non rident, actus enim fit in patiente disposito, diximus autem risum esse motionẽ, quæ necessario præsupponit motũ, & dilatationẽ sensus, quæ quidem fieri non possunt, quando ab alijs affectionibus præoccupatus est animus, atqui grauitatis & magnanimitatis habitus merito obsistit, & obicem ponit, quoniam uelut onus animo instare uidetur, quod retrahit illum ab omni re non graui, & inani tanquam puerili, neque satis est ut cognoscant, concipiantque

B illas turpitudines modo contemplabili, sed concrete ut res indecentes & dignas aliqua irrisione: Oportet etiam eosdem non esse quopiam humore lacessitos, qui molestiam afferat, quoniam his ridicula displicent, mœstitieique accesionem faciunt, cum enim bilis primum sensitiuum occupat, ille efficitur anxius, molestia circũplectitur, & audire non substinet, nam manifestũ est non posse simul in eodem esse uoluptatem & dolorem: Sed tamen huc spectant multæ difficultates, pri-

C ma quidem est, nam multi desipientes de singulis pene rident: uel errores sint, aut nullam referentia turpitudinem, ac nonnulli de ijs quæ uere sunt ridicula non rident, immo uidemus sæpe eundem pro eodẽ aliquo rerum genere interdum ridere, aliàs uero minime, quasi uero eadem res modo sit ridicula, & postea naturam illam exuat: præterea uidere amicũ non est res turpis, attamen sæpissime ob id risus allicitur: præterea nonnulli rident cum uiderint alios ridere, & nulla ijs sup-

D petit materia ridendi, quoniam fortassis ignorant qua ratione riderent: Amplius solemus audire nonnullos serio ratiocinantes ac differentes, & cum lætemur etiã ridemus, atque etiam propter alia, quæ sunt seria, & nullo pacto turpia, iucunda tamen & dilecta, utpote si bonum aliquod nouum afferatur, res scilicet domesticas esse recuperatas, litis euentum fuisse cum uicto-

ria,

tia, & nimia vtilitate hostes esse refractos, vel turcas fuisse debellatos in certamine nauali, seu parentes, filios, fratres & affines fuisse euectos ad maximos honores, & virtutum præconia, eosq; etiam esse in optima omniũ existimatione, ob illa inquam ridemus & non sunt turpia, neque errores: Præterea ridemus propter titillationem, ipsa tamen non videtur esse res turpis, immo est expers voluptatis, cum illam substinentes ægreferant. Respondeo primæ difficultati, quòd illis desipientibus singula videntur turpia ludicra, & res quodammodo puerlles, & propterea ferè de singulis rident falsa imaginatione delusi, & quoniam existimatio, opinioque in his tantum momentum habet, propterea satis est vt talia videantur, quo risus procedat, hinc fit vt eadem res alicui videatur ridicula, alijs vero non item, idemque mutata opinione pro eodem genere rerum nõ semper rideat. Sed dices illud quod est per se tale est semper illo modo, si fuerit igitur aliquid per se ipsum ridiculũ, erit profectò id semper eiusdem immutatæ naturę, semperque mouebit risum, quoniam præsente obiecto, & potentia non impedita, necessario procedit operatio, quæ ab illa facultate nata est fieri. Respondeo, quòd ridiculum quemadmodum omne obiectum bifariam consideratur, vno modo in actu, alio modo in potentia, hinc fateor quod est per se ridiculum semper esse tale saltem potestate, non procedit tamen operatio, nisi præsens sit obiectum in actu, simul enim est sensibile in actu & sensus, vt inquit Aristoteles secundo libro de anima, potissimum autem quia ridiculum magis est in apparendo, quàm secundum naturam. Ad secundam dico ex amicorum conuentu fieri potius rictum quendam, quàm risum verum, nisi fortassis præsupponatur ridiculum, is autem rictus, qui ex modica oritur sensus dilatatione potest fieri sine turpitudine, sed à lętitia con

festum

A festim obtingente, plerunque etiam ob facilem quandam consuetudinem ostentandi lætitiam homines ridentis modo intendunt faciem, rictuque ora diducunt. Tertiæ difficultati satisfecit Aristoteles quarto Ethicorum cum diceret illo modo, quibusdam verborum obscœnitas, quibusdam potius subintellectio ridiculum erat, vnde colligimus manifeste ad risus generationem satis esse subintellectionem ridiculi, quod quidem vel præsupponere oporteat definite, aut saltem indefinite,
B & ideo cum videmus alium ridentem si præsertim illũ amamus, nos imitatione quadam facili illecti, & præsuppositione ridiculi indefinite, sensuumque sympathia confestim ridemus, eodem modo cauta gestuatio cum concinnitate & dexteritate quadam, & verborum mutatio non inepta & vulgaris cum præsupposito obscœno, quod est turpe absque dolore facit risum; nisi velimus etiam dicere quòd elegans ridendi forma quẽdam leporem, & alacritatem præseferat, quamobrem
C sub ratione faceti, & ridiculi moueat, risumq; alliciat. Ad quintam dico propter eas res serias posse fieri quosdam rictus, ac modicam sensus dilatationem, quæ potius est risus effigies, & incohatio illius, videtur enim esse quædam intentio sensus, quasi vigore assumpto, & alacritate moueatur ad faciem, vti foras erumperet, postrema insuper nullius est momenti, quoniam titillatio sub figura ioci, & turpitudinis mouet, nam manifeste cognouimus quòd ipsa per se, vt titillatio est, tantum
D non facit risum; quoniam nonnulla animalia titillationem sentiunt, attamen non rident, quoniam sub figura ioci & ludicri illam non concipiunt.

De

De primo corporali principio, & instrumento materiali quo risus efficitur. Caput VII.

A

QVoniam inuentum est (vt arbitror) verum subiectum, & conueniens materia risus, iam proxime accedendum erat ad explicandum modum, quo talis operatio, affectioque humana efficeretur, quapropter initio hoc opus esse duxi, vt vestigetur, quæ nam pars corporis sit primum principium eius, seu primum in- B
strumentum materiale. Democritus existimabat primã illam partem, primumque principium esse lienem, reliquas autem partes esse instrumenta deinceps subseruientia ad perfectam operis absolutionem: eo nimirũ argumento desumpto, quoniam videbat lienosos homines, & melãcolia hipocondriaca laborantes fieri ad ridendum ineptos, vtpote quòd primum instrumentũ, primumque ridendi principium non esset expeditum, sed male affectum, eos autem, quibus illius visceris na- C
tura nullo modo esset grauata promptiores esse, magisque idoneos ad eandem affectionem, cum itaque potentia & impotentia per hanc partem fiant, consentaneum esse videtur vt lien existimetur primum principium ridendi. Attamen ipsius opinio mihi videtur absurda, nam risus quodam motu inseruiente perficitur, lien autem neque moueri conspicitur, nec motus alicuius est principium, videmus tamen moueri partes illas quæ sunt in thorace, & medio ventre, nullius præte- D
rea facultatis animæ prima sedes ponitur, ac potissimũ cognoscentis & animalis, igitur non potest esse primũ principiũ risus, hic enim ab alacri quadam lætitia proficiscitur: ac deinceps respiratione perficitur, ad quam profecto lien nullũ momentum habet: Amplius censebat Hippocrates ex bile & quodam frenitidis genere

fieri

A fieri impotentias ridendi, ex morbis etiam ventriculi, hepatis,atque aliorum viſcerum, liceret igitur affirmare hæc omnia eſſe principium ridendi, nec minus fortaſſe potuiſſet dicere illam partem principem eſſe femur, aut calcaneum, vtpote quòd ijs laceſſitis, ac præ dolore grauatis riſus intercipiatur, inculpatis autem prompte & expedite fiat, quod etiam (ni fallor) ad pecunias referre multo libentius poterat, cum enim illis egeo, nullis poſſum affici ridiculis, dum autem af-
B fluunt; omnes in me partes rident & geſtiunt: Ob id Alexander Aphrodiſeus primo ſuorum problematum quæſtione centeſima trigeſima ſexta meminit huius opinionis, & cauſam erroris attulit, dicebatque hoc modo: Lien non proprie ac per ſe, ſed ex accidenti riſus cauſa cenſendus eſt, quando enim eſt ſanus omnino fœculentum & melãcolicum ſuccum ex iecinore trahit, atque ita dum ſanguis purus & defœcatus totum corpus, cerebrumque peruadit, naturam ſimul & ani-
C mam non aliter quàm vinum oblectat, atque ita patet ſolutio ad rationem illam, qua vtebatur Democritus. Alij crediderunt primam partem, per quam riſus generatur, eſſe diafragma, ipſum enim muſculus quidam eſt latus admodum prope mentem poſitus, ſenſus pollẽs alacritate, ad motiones agilis reſpirationi per ſe primo ſubordinatus, tale ac tantum habens momentum ad animæ functiones; vt eam ipſam partem veteres de communi conſenſu φρένα appellarent, quaſi mentem
D vel mentis ſedem, ibique crediderunt frenitides fieri atque deliria, itaque mirum non eſt, ſi etiam riſus ab hac etiam parte primum efficiatur, nam ad celeres motiones celer eſt, & expedita, cum ſit muſculus latus, ſenſuque affatim abundans, & ſpiritu, qui per illam æquabiliter eſt dilatatus, riſus enim vt dilatatio quædam eſſe cenſetur, quin etiam ſpirationis primum eſt inſtru-

mentum, quæ vt ſubſtantia prope apparet riſus: hoc A
etiam videbatur affirmare Ariſtot. tertio de partibus
animalium cap. decimo,& ob eam cauſam titillationē
alarum mouere illam affectionem, quoniam ſeptum
in ea parte alligatur, ex quo facile huius muſculi ſenſū
aperit & mouet præter voluntatem, quod inſuper expe
rimento militis, vt aliàs diximus, confirmauit, id quod
demum patet ad ſenſum,nam pro minimo quolibet ri
ſu ſeptum manifeſte dimouetur, & retrahitur, ibique
facto principio motus, cæteræ ſubinde partes, vt pul- B
mo & faciei muſculi dimouentur. Quoniam vero ſe-
ptum tranſuerſum non eſt aliquo modo pars corporis
princeps, nec animæ prima ſedes, aut alicuius faculta-
tis, ideo neque videtur conſentaneum eandem partē
cenſere primum principium ridendi, potiſſimū quia
riſus lætitiæ ſoboles eſt, & conueniebat, vt in ea ipſa
parte,in qua vigerent lætitiæ & alacritates,ibidem quo
que fierent exordia riſus, talem vero partem nemo ſta
tueret eſſe diafragma, ſed corpus ipſius cordis, quem- C
admodum viſum eſt Ariſtoteli, & omnibus ferè natu-
ralibus philoſophis: Videbatur etiam conſentaneum
vt ibi à prima, vt dicunt, origine fieret riſus, per quam
etiam partem alij affectus, operationesque ab affecti-
bus prodeuntes generantur,huiuſmodi tamen non eſt
ſeptum, ſed cor, in quo lætitiæ, alacritates, dolores,
mœſtitiæ, timores, iræ, & illorum cognata fiunt, igitur
corpus cordis eſt primum inſtrumentum corporeum,
ſeu prima pars vnde riſus efficitur, vtpote quòd ipſum D
eſt primum ſenſitiuum,vt cenſet Ariſtoteles, omneſq;
peripathetici, & inter medicos Eraſiſtratus, & forſitan
Hippocrates Cous, ſi ipſius eſt ille liber de virginum
morbis, vel ſaltem primo ſenſitiuo conſentientiſſimū,
vt cenſebat Galenus: ponendum eſt itaque cor eſſe pri-
mam partem, primumque principium ridendi proxi-
mum,

A mum, quod quidem omnes ab ipſa veritate coacti fatentur inopinate, cum enim profuſius rident, lætãtur, & geſtiunt, aiunt ſe ex corde ridere, lætari, & geſtire, aut in eo ridere tantum, ſi riſus in apertum non exeat, ſed per vim cõprimatur, hinc animi defectus, & ſyncopes fiunt ijs qui plus æquo ridenr, euacuato ſcilicet nimium ex corde ſpiritu, vel ipſum trahendi facta quadã impotentia: Sed neceſſariũ eſt hoc loco vti diſtinctione, quoniam aliud eſt eſſe primum principium proxi-
B mum, aliud autem eſt eſſe primum inſtrumentum manifeſtatiuum, & perfectiuum formæ, fateor equidem cor eſſe primum principium proximum, quòd ſenſus ibi incipiat geſtire, & labatur, ſeptum autem eſſe primum inſtrumentum manifeſtatiuum, ac formæ perfectiuũ, quapropter Ariſtoteles ipſum riſum quandoque aſcripſit diafragmati, à quo incipit propriam effigiem ſumere, & ſic ſoluerentur omnes rationes ſuperius adductæ. Medici tamen qui exiſtimant cerebrum eſſe pri-
C mum ſenſitiuum bipartito diuiderentur, nam alij cenſerent primum principium ridendi eſſe cerebrum, in quo cum aſſideant principes animi facultates fiunt cognitiones & voluptates ab illis inſeparabiles, hunc autem affectum fieri communem per conſenſum diafragmati, ipſumque ob id eſſe primum inſtrumentũ, quod per hanc partem formari, & apparere incipiat, ac cæteris deinceps partibus ad operationem hanc ſubſeruientibus, quemadmodum ſternutatio, quæ tametſi
D ſi à capite procedat, hiſce nihilominus partibus fit cõmunis, atque per eas manifeſtatur, quoniam reſpiratio cerebri (ſi alia eſt) coniunctiſſima videtur cum reſpiratione iſtarum partium. Alij cenſerent quidem cerebrum eſſe primam radicem & principium remotum, tum huius, tum aliorum affectuum & operationum, quæ ab illis proueniunt, illos tamen in corde potiſſi-

mum vigere, quòd sensus eius partis vegetior est & con- A
iunctus parti animosæ, ac vitali cum multo calore, &
spiritu, quorum sententia mihi magis videtur consen-
tanea vero, etsi melius succederet, si quemadmodum
censet Aristoteles & Hippocrates faciant cor esse totius
animæ principiũ, operumq; ab illis prodeuntiũ, quem-
admodũ verecũdia videtur ab ipso manifeste depẽdere.

Quomodo generatur risus. Caput VIII. B

ARistoteles agressus est huius quæstionis explicatio-
nem trigesimaquinta sectione problematum quæ-
stione octaua, & plane inquit risum esse quandam cele
rem emissionem spiritus similem sternutationi cũ pro-
pter lætitiam redundaret, corde nimirum, ac præcor-
dijs vnà gestientibus, ait enim lætitia gestiens concale-
factio quædam est, spiritum autem cum redundarit, fo-
ras emittimus vniuersũ, & sternutamenti ratio eadem C
est, supponit ibi Philosophus ridentem lætitia gestire,
ex hoc autem deinceps fieri in illis partibus internis ca
lorem, nam lætitia gestiens concalefactio quædam est,
idque vel minuta agitatione spiritus in se ipso facta,
vel totius primi sensitiui vnà cum spiritu, & calore pro
prio, suspensa præsertim spiratione, vt subinde vtraq;
ratione accessio fiat ad calorem, conclusio spiritus, &
propensio ad motum, ex eo deinceps calore soluitur
humor in vaporem, & spiritus, cum redundarit tum D
hoc, tum illo etiam quòd spiratio est intercepta, foras
illum emittimus vniuersim, quemadmodum etiam fit
sternutatio, calefacto enim cerebro, ac venulis ipsius
soluitur humor in vaporem, qui cum redundet, excer-
nitur affatim, itaque videtur existimare hanc spiritus
vbertatem fieri propter vim caloris ob intrinsecam vo-
luptatem

A luptatem, hilaremq; affectum concepti, cum vero spiritum hunc conentur emittere non esse aliam viã præter motum spirationis, quamobrem statim septum contrahitur, & pulmones succussantur suscipientes eandẽ motionis speciem à diafragmate, hinc præterea fit retractio musculorum, qui mouent buccas, quippe qui & ratione officij, & consortij neruorum, qui à sexto pari descendunt magnam cum hisce thoracis partibus habent affinitatem, & videntur simul tum conari, tum
B parare viam, vel quia ne spiritus fermè totus eructet laryngis musculi vehementer nituntur contractione, qui quidem si contrahantur, necesse est etiã contrahi buccarum musculos, quemadmodum experimento patet, ac dicebamus illis fieri, qui Sardorum rhanunculo vescuntur, est enim rhanunculi quodam genus apud Sardos copiosissimum secus aquas exoriens nimium mordax, quæ si comedatur, vescentibus neruos contrahit, rictuque ora diducit, quoniam laryngis musculos sua
C mordacitate statim conuellit, & per consensum retrahuntur etiam musculi pertinentes ad buccas, vt qui mortem oppetunt, veluti ridentiũ facie intereant, propter quam profecto analogiam risus omnes eiusmodi figuræ Sardonici appellantur. Ego tamen arbitror ibi locutum esse Aristotelem ex mente aliorum, aut illud problema fuisse ab alijs additum, nam reliqua tametsi possent probari, illud tamen absurdum videtur, vt virtute caloris soluatur humor in vaporem, & cum redun-
D daret foras excerneretur, siquidem calefactio est alteratio quædam, & non potest subito fieri, risus autem vt plurimum confestim efficitur, ac forsitan opus esset septo, aut corde inflammationem patiente insigniores effici risus. Neque etiam videri potest vt risus sit cõmunis quædam retractio partium versus principium animæ, in quo lætitia ipsa viget, volunt enim contrahi & coadunari

coadunari in locum illum, quapropter faciei retrahun A
tur musculi gutturis & septum ad cor. Hoc enim absurdum est, quoniam eadem ferè species motus efficitur in fletu, quod quidem fieri non deberet, nam dolor potius repellit: quin etiam videmus potius impetũ fieri ab intrinseco foras, nam sępe inchoato risu in partibus illis penitioribus cohibetur quasi truncatus in medio nec explicatur in facie. Ob id Aristoteles trigesimaquinta sectione problematum quæstione sexta dicebat risum esse lapsum quendam, & fraudationem, B
eo quod spiritus ex ipso corde labatur, & erumpat alacriter gestiens lætitia ob inane ridiculum per ipsa præcordia, sic enim, illo allabente, atque impetum faciente necessario septum impellitur ad motum, nam etiam illius spiritus vnà dimouetur, facitque impetum vt tandem pars illa moueatur & vibrãtis modo succussetur, aut saltem intendatur, itaq; facto illo apparatu, ac turgentia illius partis ad motũ fit aeris, quem dicunt spiritum, celer excretio, & quo maior est lapsus, eo etiam C
insignior risus, hinc fit vt qui partes has alacriores habent, sensuque præditas insolentiore, illumque magis mobilem & serijs minus affixum, minorique grauitate donatum, longe magis sint, cæteris paribus, ad ridendum procliues, atque adeò non immerito cessit illud prouerbium, quòd nimius risus est argumentum desipientiæ, prudentes autem, & viri grauiores ob rationes contrarias minus rident, quia serijs plus student, & ipsum animum, atque cor habent magis affixum, im- D
motumque habent illum, humoreque molesto lacessitum, tum sensoria prima, partesque omnes quasi inflexibiles & ad omnes celeres motiones ineptas, sed pigerrimas quidem illas, & veluti onere pressas: at prudentiorem animum & negotio contemplatiuo, rebusque serijs solitum incumbere, & in istis habituatum difficilius

A lius est ridiculis dimouere, & exturbare turpiter ridendo, nam ridicula inania sunt, & puerilia quædam, sed quare labatur spiritus, vel partes ipsæ spiritales conceptione ridiculi nequaquam declarauit Aristoteles, possumus tamen huic satisfacere, quòd spiritus aut partes spiritales conceptione ridiculi non possunt se continere ni gestiant, & modo quodam turgeant, itaque tum labendo intenduntur, & secedunt, tum spiritus illa ratione foras confertim excernitur: huc possumus referre B quòd ipsius ridiculi conceptione fit quædam alacris & conclusa agitatio spiritus, vt perinde partes illæ spiritales talem motum suscipiant, & modo quodam vellicate contrahantur, aut vibrentur, dum causa magis imprimit, cum autem pruriantur, & hilari quodam modo titillationi non absimili moueantur, necessariū est, vt partes aliæ consensum illis habentes conuellantur, vnde videmus fieri illam contractionem in musculis totius pectoris, ilium gutturis, & faciei, succedit autem C quandoque motus & gurgulatio tum agregatione spiritus, tum soluto partium motu propter impotentiam substinendi pruriginem & turgentiam à ridiculo concitatam, quemadmodum videmus fieri titillationem sub alas, & motū huic similem. At vero in tertio de partibus animalium cap. decimo dicebat risum esse sensus dilatationem, nostis enim quòd intima pars animę nostræ intus assistens cognitioni in ipso primo sensitiuo, quod est cor vt censet Aristoteles, lætitias & dolores D primo suscipit, & ab illis afficitur ac mouetur, sed qualis sit, & quomodo fiat hæc dilatatio, sensus non satis est manifestum: sensus enim non est corpus, cum alioqui dilatatio sit proprietas eius, fortassis decet existimare illum ratione corporis dilatari, vtpote spiritus in quo est, & cordis in quo primo viget, ita vt cor dilatetur, ac spiritus emittantur per præcordia, septum vero ob id contra-

contrahitur, tum quia ad cordis dilatationes hunc mo A
tum suscipit, tum vt contra enitatur in hunc sensus & spiritus motum, ne cum magno vitæ discrimine uacuetur & euanescat, aut quia sic niti oportet has partes ob robur faciendæ motionis, quæ instat; hinc etiam conituntur musculi totius gutturis, & faciei, quippe qui laryngis musculis adeo consentiunt, vt nisi simul isti cõtrahantur, illi nequaquam contrahi possint, gurgulatio autem fit aucta necessitate. & motu illarum partiũ, quoniam hunc eundem motum suscipit pulmo, & suc- B
cussatur, cum etenim. septum contractionem sustinere conetur, & motus irruat, efficitur motus minutus velut in medio fractus, vnde procedit gurgulatio, quemadmodũ si fistulam aeris plenam manu contrectes, fit inde sonitus gurgulanti & cachinno similis, cachinnus enim est risus cum gurgulatione: sed quoniam non est valde manifestum, si cor in hoc affectu dilatatur, ob id potius dicerem risum esse dilatationem, hoc est impetum quendam celerem, emissionemque sensus & spiri- C
tus æquabiliter vsque ad faciem, ad quam partem sensus aspirat, & animus, ita namque videtur se ipsum declarasse Aristoteles trigesimaquinta sectione problematum quæstione decima quinta, dum causam vestigaret, quamobrem ridentes flentibus ipsis vocem edant grauiorem, ait enim hoc modo: an qui flent, intendendo, contrahendoque os vociferantur, vnde propere aer interior corpore ipso intento mouetur, cumque per os angustum transeat, ferri velocius potest, qui vero ridẽt D
è contrario emisso corpore, hianteque ore rident, cum igitur ob eam rem late, tardeque profundant aerem, merito uocem edunt grauiorem, quibus apertissime significauit ridenti fieri quandam emissionem corporis, seu spiritus inchoatam scilicet ab interna parte uentris medij vbi sedet animosa facultas, desinentem vero vsque

A que ad extremum faciei, quoniam pars illa est sensus emunctoria, per quam animus noster recipit, redditq; affectus, cum per eam partem sentiat, sibique credita sint sensoria, quapropter ad eam totus sensus, totusque insuper animus conspirat, hinc ergo procedit æquabilis emissio, intentioque sensus in facie velut foras prominens, hinc aer confestim excernitur, hinc septum cōtrahitur, & musculi faciei, quoniam æquabilis emissio cum sensus alacritate pertingens ad sensum faciei B non potest fieri citra retractionem illorum lacertorū, & si remissior est actio, fit sola retractio illarum partiū; sed vbi ridiculum vehementius imprimit, hic motus repetit, & sensus magis soluitur, itaque interponitur gurgulatio cum succussatione pulmonis & septi: Cæterum cur illa efficiatur emissio conceptione ridiculi causa est multiplex, etenim voluptas per se ipsam nata est facere dilatationem, cumque etiam lætitia gestiat motum substinere non potest, itaque soluatur motus C earum partium necesse est, quasi prurigine sint vellicatæ, & fit aeris emissio celer: tum etiā quia ridicula inania quædam sunt, vnde nec animum quietant, nec firmam requirunt applicationem; quo fit vt foras secedat: at seriæ voluptates non generant risum, nam talia bona, & iucunda nolunt motum, sed fixionem, & permanentem, animi applicationem, accedit etiam spiritus gestitio, & partium illarum principum, atque aeris respirati agitatio, contentioque, sic enim excernitur D confestim, quapropter non erit aliud præterquam impetus quidam celer, emissioque aeris, & spiritalium, vt sentientium partium ad exteriora propter inanem voluptatem ridiculi, ac potissimum ad faciem, ad quā fit aspiratio sensus, & animosæ partis, & gestiunt adeo vnà cum sensu, vt prope ad exteriora procumbant, neque tamen isti modi inter se pugnant, nam si vario mo-

do accipiatur risus & affectus, motionesque singuli in A
ter se congruunt, vt diligentius intuenti fiet manifestũ.
At neque superuacuum erit si dixerimus, quòd risus est
lapsus sensus, emissioque ob voluptatem, hilaremque
irrisionem turpitudinis, satis enim est conspicuũ quòd
vtrũque illorum fiat in risu, voluptas scilicet & irrisio,
nam propterea mouemur quasi irridendo alacriter tur
pitudinem, quippe quæ posita est esse materia risus, &
quoniam illa non potest fieri citra conatum,& fit ęqua-
biliter respondens vsque ad faciem, in qua sensus pro- B
pter sensoria plurimũ viget, propterea fit illa retractio,
& si ridiculum vehementius mouet, fit etiam gurgu-
latio, tremulusque cachinnus: interdum vero fiunt
quædam leues solutiones; & lapsus sensus ob serias vo
luptates, præsertim celeres, & lepore quodam obtin-
gentes, sunt enim oblectamenta quædam, in qui-
bus animus quodam pacto recreatur, sed exi
gui tantummodo, ac perobscuri rictus
erunt quasi risus imago, quales e- C
tiam ex sola cõsuetudine, dũ
gaudemus, efficiũtur, &
nunquam clari at
numeris ab-
soluti.

A DE FLETV OPVS TERTIVM.

B An plorare ſit proprium hominis, & per quam animæ partem efficiatur, & obtingat. Caput primum.

VM hactenus de riſu, qui à voluptate proficiſcitur tractatum eſſet, videbatur iam conſentaneum, & noſtro muneri neceſſarium, vt de fletu, qui dolorum eſt ſoboles, theoriam faceremus, nam diminute ad C modum ſcire, ac docere videntur illi, qui ſuſcepta ridendi materia, alteram huic familiariſſime coniunctam, quæ de fletu eſt, temere dimittũt, vel illa ſaltem ratione quòd ab omnibus deſideratur, ipſumque opus (ni fallor) eſt naturæ noſtræ familiariſſimum. fletus enim tanta familiaritate humano generi eſt coniunctus, vt ortus noſtri primitias in cunctis excipiat; multa tamen hic ſatius eſt prætermittere tanquam D vberrime declarata & expoſita in præcedenti tractatione: quædam autem neceſſarium eſt in examen ponere, & quoad fieri poterit declarare, illudque in primis, ſi fletus eſt proprius homini, & in quam partem animæ ſit referendus. Quibuſdã enim videtur ploratũ eſſe ſecundam operationem perfecti ſenſus procedentem ab illius dolore, ipſum tamen eſſe proprium homi-

 ni

ni, quoniam ſenſus humanus concretus, implicituſ- A
que ſuis inſtrumentis, ac partibus præſertim primis
quadam propria ſubſtantia præditis, propriaque figu-
ra, & coalterna analogia nonnullas habeat prompti-
tudines, & naturales potentias ſibi ſoli accõmodatas,
operationeſq; itidem multas prope dixerim ſecundas,
vtpote à cognitionibus & affectibus ipſis tanquam pri
mis prodeuntes, qualis mehercle eſt fletus, de quo eſt
noſtra hæc inſtitutio, vt exinde poſſint homines virtute
proprij ſenſus, & propriarum partium concinnitate ad B
plorandum ſe ipſos accommodare ſine vlla diſciplina,
cum naturale opus ſit, eiuſque habitus ſecundum na-
turam connaſcatur: quòd enim referatur ad ſenſum,
illiuſque propriè ſit operatio ſecunda manifeſtum eſt,
quoniam videmus pueros cumprimum in lucem hanc
prodierint flere, quoniam emerſi ex loco tepidiore con
trariam ambientis qualitatem ægreferunt, & dolore
afficiuntur, illo tamen tempore ipſorum intellectus pe
ne obrutus iacet iners & ſtupidus, vt neque rationes ad- C
hibeat, nec vllo pacto intelligat, quamobrem fatentur
peripathetici pueris nequaquã adeſſe intellectũm quã-
tum ad operationem, ſic enim poſterius aduenit, ac
per id tempus brutalem vitam ducunt, quippe qui ſo-
lo vtantur ſenſu, & ſecundum illum viuant, quemad-
modum brutæ animantes: ob hæc igitur videtur fletus
eſſe opus dumtaxat ſenſus nullo etiam ad ipſum præ-
bente vſum intellectu: Id etiam confirmatur, quoniã
per ſe pendere uidetur ab illis acerbiſſimis doloribus D
tactus, & natura huius finis gratia viſa eſt illum gratis
dediſſe, cum igitur è ſenſuum dolore exoriatur, mani-
feſtum eſt, reddendum eſſe ſibi, nec oportet aſſumptũ
probare, nam ſingulis patet non eſſe exiguos illos fle-
tus, quos hominibus affert triſtis ſenſatio tactus. Alijs
autem viſum eſt ploratum eſſe communem homini &

multis

A multis alijs animalibus perfectis quæ respirationem obtinuerunt ad tutelam caloris, nam motu hoc perfici, & instrumentis ad eum inseruientibus videtur absolui; exceptis etiã nõnullis eorum quæ propter naturæ imperfectionem, & instrumentorũ ineptitudinem, aut metum, vel alium quempiam affectum vehementem plorare non possunt: ipsosque homines nunquam flere virtute intellectus ob ea, quæ ad illum pertinent, nisi affectus communicetur sensui, qui natus est intime
B corpus, & corporea instrumenta mouere, ac tales suscipere affectiones, quæ à natura intellectus videntur extraneæ, cum sit prope diuina pars ipsius animæ, illum vero non esse traditum omnibus, quibus conuenit in eadem ratione, eodemque modo quantum ad operis actum propter diuersitatem corporis & instrumentorum quo ad figuram, compositionem, naturam & mutuam analogiam, quamobrem neque etiam voces inter se conueniunt, vt propterea sicut metrum & mensu-
C ra constituatur fletus humanus, quippe qui magis est exactus, numerisque omnibus per se ipsum absolutus, aliorum vero magis obscurus, minusque perfectus esse videtur, ac propterea dicunt alios existimasse ploratũ dumtaxat esse illum qui familiaris est homini. Ac certe si ploratus non est aliud præterquam à dolore facta perturbatio in anima, aut lapsus sensus ab eodem propter impotentiam sustinendi, dubio procul videretur cunctis perfectis animalibus conuenire, postquam sin-
D gula istorum in illis præ doloribus fiunt, & motionibus potissimum sensus primarij afficiuntur, non ne in illis apparent quotidie motus & affectus huiusmodi cum vociferatione clangosa non dimittente? Ac si natura ob vitæ necessitatem repensum hoc flendi dedit, videbatur necessarium cunctis animalibus perfectioribus, quorum habenda erat maior sollicitudo, ipsumq;
sensui

ſenſui credendum erat, cui magis immediate ac proxime, tradita erat cuſtodia vitæ illique inter ſenſus potiſſimum qui quidem eſt vitæ magis affinis, quemadmodum eſt tactus, ob id vitæ ſenſus nuncupatus ab Ariſtotele. Ac ſi cætera intueamur animalia, nonnulla ſane conſpiciemus habere ploratum humano ſimillimum, vt pudeat negare illum eſſe fletum, cum enim cedantur, aut aliter doleant, egeantque in luctum, & voces erumpunt valde quęrulas, quemadmodum pſitaci turtures, columbæ & aues quidam nocturni, & quidam insuper canes, vt quandoque illas gurgulationes non dimittant, & clamoſas voces repetentes, & quandoq; aiunt complura illorum in lachrymas prorupiſſe, vt propterea vere ac numeris abſolutiſſimi ploratus viderentur. Ego tamen arbitror vtrumque abſurdum eſſe, illud quidem in primis quòd fletus ſit opus & paſſio communis homini, ac multis alijs animalibus, ac deinde alterum quòd fletus ſit affectio ſolius ſenſus per eius dumtaxat virtutem obtingens: quod enim ad primum attinet, manifeſtum eſt, quoniam riſus & fletus aut ratione contrarietatis, aut ratione cuiuſdam familiaritatis in modo motus, & lapſu partium ex neceſſitate debent eſſe in eodem: dicebat enim Ariſtoteles in libro de ſomno, in eodem eſſe ſomnum & vigiliam cum ſint oppoſiti, ſed riſus (vt antea demonſtrauimus) eſt proprius homini, ergo fletus non egreditur humanā ſpeciem: Præterea proprietas ploratus eſt lachrymarū effuſio, ſed nullum aliorum profundit lachrymas, nullum igitur plorat, neque ipſos decet reſpondere, quòd homo lachrymas ſolum profundat, quia cerebrum habeat ratione totius corporis maximum, illudque laxū & valde humidum, vt ſtillare facilius, & humorem hūc poſſit oculo ſubminiſtrare: hoc enim abſurdum eſt, nā vidi ex oculo equino quodam acri conſperſo puluere,

tam

A tam inſigne factum eſſe lachrymarum profluuium, ut prope fons ſcaturientis aquæ uideretur: quamobrem ſi lachrymarum materia ipſis non deeſt, mirum profecto eſſet ſi plorarent, cur lachrymas etiam gemendo non effunderent, id uero non fit, quoniam uacant illa intrinſeca paſſione uſque ad animum pertingente; itaque non efficitur illius ſuſpenſio triſtis, & moleſta contentio cum ſpiritus attritione, neque retracta emiſſio ſenſus doloroſa: Præterea qui flendi facultatem habet,
B potiſſimum plorat ob illa, quæ ſunt in primo gradu rerum flebilium, ſed animalia bruta ob illa nequaquam plorant, nempe ſi uideant parentes, filios, aut cognatos, defunctos, uel etiam ſi præceps eat Vniuerſum, nullo inquam modo ab iſtis dimouentur, nec vlla ipſis efficitur commiſeratio, niſi fortaſſe naturalis exiſtat, uelut habitus cõnatus: neque illud refert quòd pueri tametſi plorent, illorum non concipiant commiſerationem, nec etiam lugeant, ſed è rebus tantum dolorem afferrẽ
C tibus ſenſui ſecundum ſingulas ipſius facultates, nam paulo poſt ubi adoleuerint, incipiunt miſereri, & illorũ cauſa magis plorare, cætera uero quamuis ſeneſcant, nunquam pro rebus iſtis miſerrimis plorant; igitur fletus eſt functio, operatioque hominum propria. Hinc ego etiam arbitror nequaquam aſcribendum eſſe ſoli ſenſui, ut ſenſus eſt, quemadmodum enim riſus non eſt functio illius dũtaxat facultatis per ſe, ſed eius prout coniungitur intellectui, & intellectus prout coniun
D gitur ſenſui, aut animæ rationalis prout utramque obtinet facultatem, nam neque intellectus ſolus, neque ſenſus ab illo ſegregatus idoneus eſſet huic muneri: eodem modo ploratus ab utraque procedit facultate, & eſt unius cum altera, nam nulli dubium eſt, quandoq; initium ſumere ab intellectu, interdum autem ab ipſo ſenſu, cum è rebus ſenſibilibus, atque intellectis, & utriuſ-

vtriusq; dolore proficiscatur pariter: Atqui videbatur A necessarium hoc, nam quemadmodum à natura traditum erat homini quodam principium proprium ad ostendendas proprias quasdam voluptates, illud inquā propter quod ridemus, eadem ratione ad indicandos proprios dolores videbatur esse necessarium, & certe si pro eodem quemadmodum censet Aristoteles secundo Ethicorū potest sensus & intellectus dolere, sicut etiam affici voluptate, consentaneum erat esse quandam propriam functionem seu motū & perturbationem ab il- B lo proficiscentē, atq; hæc meo iudicio est fletus, idemq; sequetur, si cum eadem sit anima dolens, aut gaudens rationis particeps sensu simul, & intellectu prædita, patitur enim quasdam intrinsecas dolorū reuocationes, præsertim ad caput: quapropter fit magis retractus lapsus, & emissio sensus velut impedita, nam sicut hic animus est melioris conditionis & cognitionis profundioris particeps; ita in hisce doloribus spiritus magis mouetur ad partem anteriorem capitis, quæ vergit ad C faciem, vnde procedit fletus propter laborem, quem substinet idem animus ob vim doloris. Arbitror tamē potissimam erroris causam fuisse terminorum ignorationem, ab his enim quasi modicus in principijs error factus est deinde summus in fine, nam si scirent quid sit proprie fletus, & qualem habeat generationem, certe ab hac puerili desisterent opinione, alia namque res est fletus ab ipso gemitu, aut clamosa voce, fletus enim remissio quædam est cum profluuio lachrymarum, at D gemitus est acclamatio quærula lamentatioque ob sensum doloris citra effussionem lachrymarum, huiusmodi sunt illæ ægrotantium voces clamosæ, earū quæ sunt in anima passionū notæ, talis etiam est tristis acclamatio dolorum index aliorum animantium, non autem fletus vt illi perperam existimabant, nihilominus verū

est

A est quòd ipsorũ gemitus analogiam quandam habet, cum vero humano fletu, siquidem vterque tum à dolore exoritur, tum etiam ad auertenda vitæ incommoda substituitur, differunt autem illo potissimum, quòd gemitus ad inducandos primum dolores sensuum est institutus, quemadmodum etiam simplices illæ voces, quæ emittuntur ob doloris acerbitatem; fletus vero ad animi potius dolores est ordinatus, & quemadmodum antea dicebam fletus requirit illam profundam reuo-
B cationem animi in se ipsum, & quoniam cogitatio retrahit ac detinet, propterea fit motus retractior & ad cerebrum aspiratio maior, atque homini fit quædam remissio, proiectioque totius animi, quæ quidem alijs animalibus non efficitur, vt intuenti patebit, si diligenter ista consideret. Cum autem arguerent quòd pueri vacant intellectu quantum ad operationem illius, & nihilominus plorant, respõdeo quòd pueri nuper nati haud verum obtinent fletum, sed vagor, aut vagitus
C appellatur, propterea quòd vel lachrymarũ est expers, aut illas vagitus habet exiguas, arbitror equidem propter imperfectionem totius corporis tanquam inepti instrumenti ad perfectas actiones præstantissimæ formæ, qualis est anima humana fermè diuina parte insignita, & quamuis neque obscuras eorum mens haberet actiones sub id tempus, satis tamen esset vt eius præsentia foueret & illustraret potentiã sensus: is enim illo modo vigoratus idoneus efficitur ad istas motiones,
D & tristes affectus: satis etiã videri posset si rationali per se animæ ascribatur non modo sensum, verum etiam intellectum obtinenti, nam etsi sensuum dolores moueant, ipsa tamen suscipit affectum hunc, quia simul habet intellectum, & longe propter illum perfectior est omni anima cæterorum animalium, itaque ploratus per eam fit, qui per vim aliarum fieri non potest.

Hinc etiam diluitur secunda dubitatio, quoniam fatemur obtingere fletum propter dolores sensuum, eos tamen non esse per se ipsos satis ad hanc actionem, nisi vel cooperante intellectu, vel ipso sensui præbente lumen, & vigorem melioris generis ministrante, vel prout est pars animæ rationalis obtinentis etiam intellectum, cuius est denique affectum hunc suscipere, & motibus his affici primum. Quidam vero ausi sunt dicere sensum humanum esse deinceps etiam intelligentem, & per se solum auctorem immediatum cunctorũ affectuum & humanarum actionum, sed hoc falsum est, quemadmodum aliàs declaraui. Aliorum deniq; difficultates longe facilius dissoluuntur, nam illæ, quẽ putant esse ploratum non est profecto, sed gemitus tantum, quamuis fieri potest, vt similitudine quadam vocis videatur fletus, immo sunt quædam aues nocturnæ, quarum voces quotidianæ, illisque familiares ploratum & suspiriosum fletum referunt, vt propterea eos qui audiunt mœrore afficiant sub tristis alicuius imagine; illud etiam absurdum est, & antiqua fabula, quòd lachrymas gemendo profuderint, aut si ita est, fluor erat potius redundantis pituitæ, saniei que, vel alio quopiam affectu coniuncto irritatæ scilicet ex ira, vel indignatione furenti: sæpe etiam psittaci, propterea quod habent linguam paulo crassiorem, & latam, ac guttur etiam & palatum debito modo concauum, cæteraque instrumenta vocis recte accommodata, suntque ad disciplinam magis idonei tum partium illo apparatu, tũ proprij sensus perfectione: ob id inquam sæpe videntur humanum fletum simulare, & forsitan maiora facere, sed vere simulatio tantum est, neque enim conueniens præcedit affectus, præparatioque, nec lachrymas simulando, gemendoque dolentes effundunt.

De

A De ſubiecto, & materia fletus. Caput II.

CVm animaduerterem pueros, quorum animus eſt magis expers aliorum affectuum moris, minus ob grauitatem, aut prudentiam retrahit, & ob ſingulos dolores flere, ſuſpicabar omnibus uideri, quòd dolor ſeu dolorificum eſſet ſubiectum, & materia fletus quomodolibet uel ſenſu hominis rationali (ut ita dicam) aut B intellectu percipiatur, dummodo non ſit dolor admodum leuis, ac pene inſenſibilis, oportet enim ipſum eſſe aut ſua natura grauiorem, aut ſaltem illo modo exiſtimari, quales profecto nonnulli, tametſi leuiores ſint, eis apparent, utpote minus perfectis, aut propter immaturitatem, & conſuetudinem è tota ſpecie minus cõfidentibus, & uiuendi per ſe ipſos omnino ignaris, quaſi uero poſt firmiore facta ipſorum natura, tum etiam illo, quòd uiuendi conſuetudine, & experimento mul- C tarum rerũ magis confidunt, ac tandem prudentiores euadunt, timorem illum puerilem exeunt, ac meliorem induunt conditionem uiuendi, quamobrem poſt illas priores ætates non omnis dolor excitat fletum, ſed grauiſſimi quidam ſenſus aut mentis, ac potiſſimum illæ calamitates, & miſerrimi caſus, cũ aut excidia quædam ante oculos ponunt, aut uita ipſis uidetur coniũgi cum extrema miſeria, ac propterea fœtus humanos ſtatim exortos plorare, ridere autem poſtea, quoniam D ſubiectum fletus eſt dolor, qui per ſenſum tantũmodo fieri poteſt; riſus autem fit ex illa turpitudine, quæ non tam cito cognoſcitur ab intellectu, ac multo poſt illos erubeſcere, quoniam difficilius eſt poſſe animaduertere cauſam uerecundiæ: at uero cum fletus non aſcribatur ſenſui, ut ſenſus eſt, ſed potius ut eſt talis, nempe ut ſenſus hominis, qui eſt rationis particeps, ſiue ut cõ-

iunctus est familiariter cum intellectu, cuius splendor A substantiæ ipsum souet & uigorat, uel ut est pars rationalis animæ non ipsum modo, sed intellectum quoq; habentis, cuius primum sunt omnes humanæ actiones, per sensum scilicet aut intellectum suscipiendo, agendoque; propterea sequitur ut sensuum isti dolores homini dumtaxat fletum alliciant, non itidem alijs animantibus rationis expertibus. Videtur profecto hęc prima sententia nimis uera, & sensatæ rationi consentanea, immo uidebatur illo modo à natura faciendum B esse ob finis necessitatem, quoniam seruare cupiens animal, debebat potissimum illi præbere facultatem cognoscendi quamprimum obnoxios dolores, potiusquã ridicula, & proprium subinde modum acclamandi, dũ illos cognosceret, qualis ab omnibus censetur fletus. Nihilominus videretur non esse desumendam materiã fletus nisi ab illis qui recte se habeant, &, sicut oportet, existant dispositi, nam dulce quale sit, aut amarum nõ est cognoscendum iudicio febricitantis ex bile, nã huic C singula, quamuis dulcissima, viderentur amara, similiter desipienti singula videri solent ridicula, quamuis tristia sint ex sua natura, & dolorem alioqui possint afferre: non igitur erat accipienda conueniens materia fletus, & proxima ab ipso puero, qui est imperfectus; non ab inualido, sicut est fœmina; nõ ex oblæso, vt desipiens, & melancolicus; sed à perfecto viro, quãuis fœmina, puer, & desipiens singuli sub specie proprii & cõuenientis subiecti plorant, quemadmodum etiam stulti D rident præsupposito semper ridiculo, vt dicebam superius, cum itaque vel modica facta temporum successione, & permutata ætate alij dolores fletum moueant, alii vero non; propterea quærẽda est illa forma propter quam singula fletũ alliciant. Propterea visum est alijs dolorifica obiecta, vt dolorifica sunt ciere tantum gemitus,

A mitus, & simplices quasdam acclamationes: eadem vero sub specie alicuius miseriæ concepta ciere fletum, non theorice quidem illam concipiendo aut in abstracto, sed practice, vt ita dicā, & concrete, vel saltem obscure: indicio etenim est, quòd sæpe sedatis doloribus, tactus aduenit fletus, eaque leuissimis quibusdam dolorificis coniuncta, vel sola reflexione intellectus per consensum aliorum insignes excitat fletus, ac si fuerit quispiam aût vere miser effectus, vel falsa quadam ima-
B ginatione deceptus, vt accidit melancolicis, cum projectum, remissumque habeant animum pro exiguo dolore, & rebus quamminimum tristibus plorant, quoniam assidue resouetur, refricaturq; per illas existimatio miseriæ, & modica additione facta semper videtur eis fieri miserabiliores, ac pueros ob id ipsum frequentius flere, quoniam confuse se existimant esse miserrimos, vtpote nimium passibiles, & propter inertiam diffidentes per se ipsos viuere, eoque magis quo animum
C habent, & naturam præstantiorem, corpus autem satis infirmum, immaturum & inualidum, tanquam instrumentum ineptum ad actiones illius meliores, quapropter magis timent, dolentque, & quemadmodum nimis egent fletum oportebat illos habere familiarissimum, vt vicem loquelæ subiret: sic enim plorando, gemendoque sicut loquerentur proprios dolores, & cupiditates indicant, parentes sollicitant, quibus impendet cura suæ vitæ, & flendo petere videntur, vt subinde quæ
D nimis cupiunt, assequantur; & quemadmodum sæpe hæc accidunt, ita illis sæpe efficitur fletus, nam indiga per se vita in immaturo corpore, quod etsi habeat animam præstantissimam, iners tamen est sibique ipsi nullo modo sufficiens, miserrima hæc esse videtur, & modica huic facta doloris additione, quasi refricata miseria, fletus exoritur. Sed ista (vt arbitror) sententia est magis

magis absurda, quoniam conceptus miseriæ nullo mo A
do fit pueris nuper natis, vel etiam paulo prouectioribus, quoniam ratione quadam indiget illius cognitio & reflexione intellectus per quandam collationem, indicio huius est, quoniã nullo modo miserentur, quod alioqui ex necessitate fieret, nam si cognoscerent ob aliquod malum se esse miserabiles, illud etiam si viderent alios pati, per consensum fierent misericordes. Videmus etiam assidue homines flere, qui tamen se miseros esse haud existimant, non est igitur dolor aut malũ B
cum miseria coniunctum subiectum proprium fletus. Ob id ergo visum est mihi, quòd illud est ingens dolor vel malum quod aut corruptiuum videatur, seu valde molestum, vel effectiuum miseriæ prout laborem intrinsecus parit in animo, & remissionem etiam illius non sensus modo: hoc autem manifestum est tum ratione tum sensu inducendo per singula, neque tamen immerito dicebam ingens dolor aut malum, quoniã leuiora quædam despiciunrur, & nullo pacto mouent, C
alia vero tunc fletum pariunt dum aut existimat animus, aut sensus imaginatur ab intellectu vigoratus tanquam corruptiua & vitæ obnoxia, vel si malum ingens fuerit vtpote magnum afferens damnum, & miseriam quandã, hinc facile recens nati homines plorant, quoniam ob illam inertiam, & naturæ perfectionem in immaturo admodum & passibili, inualidoque corpore animus titubat, vtpote quòd corpus non est tam cito cõueniens respectu formæ illius præstantissimæ, nam alio- D
rum animæ tanquam minus perfectæ, minus etiam perfecto egent corpore, quibus etiam natura propter necessitatem repensum dedit, & magis confidunt, at fœtus humani prope singula timent, & quamuis leuissima sint, existimant corruptiua, & vitæ obnoxia, vnde statim fit ille labor internus animi & impotentia sub-

stinendi

A ftinendi cum animi remiſſione;ſunt enim ex ſe ipſis val de remiſſi & diffidentes, hinc etiam illi melancolici & afflicta corpora facillime plorant, quoniam habent principium oblæſum; hinc mulieres, quoniam illud habent inualidum, ſed viri alioquin fortiores, & grauiori quadam prudentia freti, non omnia exiſtimant corruptiua, quoniam etiam magis confidunt, & ſecundū plurimum abſtinent ab ipſo fletu, quoniam ratio moderatur affectum ſenſus: cum enim ploratus remiſſum B oſtendat animum, ratio illos retrahit, quoniam nemo vult apparere demiſſus, ſed quemadmodum ab intelle ctu procedit; vt pro doloribus quibuſdam ſenſuum, aut alijs etiam abſtineant prout rationem adhibent in oppoſitū, ita cum ille aſſentitur, vt laborem ipſe quoque ſentiat moleſtum, & remiſſio quædam illius fiat cū impotentia ſubſtinendi, tunc repente ſoluitur animus, & fletus obtingit, quapropter illis fletum alliciunt, aut dolores acerbiſſimi cum ſubſtineri non poſſunt, aut C miſeriæ quædam & cōmiſerationes, quoniam illæ ſtatim animum remittunt, & ad ſenſum definunt: propterea dicebat Ariſtoteles ſexto Ethicorū, & ſecundo eiuſdem operis cap. tertio fortes viros in magnis periculis & doloribus, quos patitur ſenſus propter honeſtā mortem animo aut gaudere, aut ſaltem dolore non affici, itaque plorare nunquam conſpiciuntur, qui ſi dolerēt animo, & laborem illa pars ſubſtineret, etiam ipſi plorarent; non plorant autem quoniam intellectus & ra D tio, delectatioque virtutis & actionis honeſtæ quodam pacto dolorem adimit, & ſenſuū moderatur affectus: non eſt igitur mirum ſi retrahente intellectu, & ratione quamplurimum cohibeatur fletus, quamuis præſto ſit vera illius materia, nam videmus hoc idem fieri in alijs affectibus, ſiquidem verecundia ſæpius fieret, niſi ratio affectū illum compeſceret, ſępius etiā fieret furor & ira, cum

A habent, vel quia timorem & mœstitiam afferunt, quibus præsuppositis tristia suppetunt, atque eodem modo tristium quarundam rerum spectacula fletū allicere cōsueuerunt sub eadē specie, cætera quoq; sicut signa.

De corporeo instrumento quo fletus perficitur, & quale est illud primum principium corporeum vnde procedit. Caput III.

B

HActenus ea, quæ ad materiā fletus pertinebant, diffuse pertractauimus, modo consentaneum est vt proxime accedamus ad explicandum quemadmodum fiat, quod sane fieri non posset, nisi prius declaretur qua parte, seu quibus partibus corporis subseruientibus ministretur, quòd per eam', quæ ab initio suscepta est, methodum facillime consequemur, quandoquidē risus & fletus sunt motiones contrariæ, & quodam alio C modo affines, non secus atque contrariæ affectiones sunt timor & audacia, quibus igitur partibus risus exercetur, eisdem quoque fletus efficitur, quapropter ex mente Aristotelis oportet existimare partes illius primas esse cor atque præcordia, nam videmus singulos affectus referri in hoc prçstantissimum principiū, quemadmodum est ira, timor, audacia, confidentia, fortitudo, verecundia, odium, amor, & similia istorum: igitur eadem pars vnà cum præcordijs est principium flendi: D Accedit insuper quòd ea ipsa parte dolores vigent, tristitiæque: quapropter motiones dolorum, qualis est fletus, per eandem partem obtingunt, id quod etiam per sensum possumus animaduertere, nam sine vlla controuersia motus manifeste sentitur in pectore, incipiēs primum à corde, & diafragmate qui subinde communicatur pulmoni, & consentanee hoc dicendum erat

indignati atque ira perciti plorant, aut si culpentur, te- A
mere, irrideantur, vel acriter obiurgijs afficiantur & co-
tumelijs; Insuper solitudines tenebræ, spectacula quæ-
dam, & cantus funerales fletum adducunt: hæc autem
cum dolorificis nihil habent commune; sequitur ergo
non solum id quod dolorem affert esse causam plora-
tus. Facillime tamen ista diluuntur omnes; quod enim de
timore obiectum attulerint nihil est, quoniam metus
potest esse causa ploratus, tanquam coniunctus cum o-
pinione rei tristis, vtpote si interitus timor adsit vel ma B
gnæ pœnæ, & aliorum malorum: cum autem timor val-
de vehemens est talem, ac tantam spirituum reuocatio
nem efficit ad principium vitæ, atque illos ita compri-
mit, vt quemuis alium intercipiat affectum: quapro-
pter in nimio timore oculi caligine quadam suffundũ-
tur, & cordis procedit tremor, seu palpitatio aut pro-
pter refrigerationem; timor enim refrigeratio quædã
est, vel propter timoris impetum qui celeriter fit hiante
cordis corpore, siue illius præoccupato calore ob celerẽ C
retractionem. Ad sequentem dico quòd illæ indigna-
tiones sunt remissæ admodum & molles, vtpote mol-
lioris, atque remissioris animi, & qualescunque fuerint,
nulla tamen freta potentia sunt potius apparatus & di-
spositiones quædam ad fletus generationẽ præsuppo-
sito dolore, & obiecto aliquo tristifico: solet etiam a-
mor quamuis alius esset affectus ciere fletum, quapro-
pter fit vt matres animis dolorosa perturbatione mo-
ueantur, & ferre non possint, quamuis minimam affectio D
nem dolentissimæ prolis suæ: itaque facit amor apparere
grauiora, quæ sua natura sunt leuissima. Ad postremã
dico quòd propter illos apparatus seu voces, & signa
in mentem subeunt tristia, & per ea fit quædam animi
proiectio, remissioque cum proficuo dolore, & labo-
re; solitudines namq; & tenebræ momentum ad hoc
habent,

A habent, vel quia timorem & mœstitiam afferunt, quibus præsuppositis tristia suppetunt, atque eodem modo tristium quarundam rerum spectacula fletũ allicere cõsueuerunt sub eadẽ specie, cætera quoq; sicut signa.

De corporeo instrumento quo fletus perficitur, & quale est illud primum principium corporeum vnde procedit. Capur III.

B HActenus ea, quæ ad materiã fletus pertinebant, diffuse pertractauimus, modo consentaneum est vt proxime accedamus ad explicandum quemadmodum fiat, quod sane fieri non posset, nisi prius declaretur qua parte, seu quibus partibus corporis subseruientibus ministretur, quod per nam, quæ ab initio suscepta est, methodum facillime consequemur, quandoquidẽ risus & fletus sunt motiones contrariæ, & quodam alio C modo affines, non secus atque contrariæ affectiones sunt timor & audacia, quibus igitur partibus risus exercetur, eisdem quoque fletus efficitur, quapropter ex mente Aristotelis oportet existimare partes illius primas esse cor, atque præcordia, nam videmus singulos affectus referri in hoc præstantissimum principiũ, quemadmodum est ira, timor, audacia, confidentia, fortitudo, verecundia, odium, amor, & similia istorum: igitur eadem pars vnà cum præcordijs est principium flendi: D Accedit insuper quòd ea ipsa parte dolores vigent, tristitiæque: quapropter motiones dolorum, qualis est fletus, per eandem partem obtingunt, id quod etiam per sensum possumus animaduertere, nam sine vlla controuersia motus manifeste sentitur in pectore, incipiẽs primum à corde, & diafragmate qui subinde communicatur pulmoni, & consentanee hoc dicendum erat

A mentandi, ac remissionis non haberet, cum autem motus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab ipso pulmone, quamobrem vox illa procedit index doloris & intrinsecæ passionis animi laborem facientis, & impotentiam substinendi, quamuis fieri potest, vt ab eis qui sunt fortiores, atque prudentiores hic motus cõtineatur, sed in ea retractione & compressione maiori, ac suspensione animi profunda impetus sursum repit ad oculos, & lachrymæ prodeunt citra eiulatum, quod,

B aiunt, nequaquam indecens esse forti viro, nam satis illi est, vt puerilem hunc motum, & solutam omnino remissionem, quæ imbecillitatis, & deiectionis est signum, cohibeat: dolorem vero è magnis rebus cohibere non potest, & fortasse etiam non decet, ac propterea eximius Poeta Virgilius cum Æneæ fortitudinem laudaret, fatebatur eum quandoque in lachrymas proru-pisse, quasi vero solutior motus qualis est eiulatus tales viros non deceat vt lachrymæ: cum autem necessitate

C quadã hic motus proficiscatur illis præsertim qui molliore sunt animo, vtpote minus forti magis flexibili, atque remisso, quoniam eorum animus remisse applicat se illis doloribus, & laborem quendam patitur intrinsecum: ideo accedente cum labore spiritus attritione nimium calefacto principio, vel ob id facta impotentia substinẽdi, relaxari celeriter oportet: quòd enim dolor spiritus compressionem & laborem faciat, tum patet sensui, dum quisque plorat, tum etiam illud di-

D xit Aristoteles septimo Politicorum cap. decimoseptimo; cohibitores inquit puerorũ, & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent, non recte faciunt: sunt enim vtiles ad augmentum, cum sint quodam modo exercitationes corporis; spiritus enim compressio facit robur laborantibus, clare his verbis illud demonstrat, quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum ploratum

aut imaginationem, atque in ea existimatione, perce A
ptione doloris fit quædam sensus, animique seu par
tium primo sentientium compressio; nam dolor, vt
omnibus patet, compressionem, & angustationem pa
rit, & cum dolor fiat iniucunda pariter atque molesta
efficitur applicatio, & suspensio quædam cum ingenti
tristitia: itaque dolor tum repellit, tum etiam contra-
hit, & cum animus talem, tantamque molestiam ferre,
& sustinere non possit, fit quidam labor, & impoten
tia sustinendi, ac proinde animus quasi victus manus B
dat, & remissus procedit: facit enim illa solutio ipsi do
lenti quandam voluptatem; videtur enim dolor illo
modo vaporare, & illius nonnihil sedari molestiam;
vt inquit præclare Aristoteles primo Rhetoricorũ cap.
de iucundis, & voluptatem afferentibus; rem namq;
prorsus admirabilem narrat vtpote quòd flere parentes,
aut amicos res est iucunda, ea tamen ratione confirma
ta videtur clarissima, quoniam, inquit, videtur illi in an
te oculos habere quem plorant, & iucundũ est, recense C
re illius egregias actiones, & præclaros mores; est enim
hoc pacto, & in luctu & fletu est quædam voluptas, mæ
ror enim in eo est quod non adest, voluptas autẽ quòd
recordentur, ac illum quodam modo videant, & quæ
agebat, & qualis erat, & recenset illud Poetæ carmen;

Sic fatus flendi cunctis immisit amorem.

Sed neque hoc solo, verum etiam illo quia solui com-
pressum, & molestia coangustatum, afflictumq; iucun
dum est: sic enim videtur doloris incendium sedari etiã D
potando, & intrinsecũ laborem extingui; cum etenim
illi labores in corde fiant, quemadmodum est manife-
stum, aut voluptate aut impotentia sustinendi, neces-
sitateque oportet solui, secus enim stupidum videretur
cor, ac totum animal vel parum ab eo differret, si vide
licet tales dolorum affectus pateretur, & nequaquam la-

A mentandi, ac remissionis non haberet, cum autem mo-
tus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab
ipso pulmone, quamobrem vox illa procedit, iudex do-
loris & intrinsecæ passionis animi, laborem faciens,
& impotentiam sustinendi, quamuis fieri potest, vt ab
eis qui sunt fortiores, atque prudentiores hic motus cõ-
tineatur, sed vt ea retractione & compressione maiori,
ac suspensione animi profunda, impetus sursum repit
ad oculos, & lachrymæ prodeunt citra eiulatum, quod,
B aiunt, nequaquam indecens esse forti viro, nam satis
illi est, vt puerilem hunc motum, & solutam omnino
remissionem, quæ imbecillitatis, & deiectionis est si-
gnum, cohibeat: dolorem vero è magnis rebus cohibe-
re non potest, & fortasse etiam non decet, ac propterea
eximius Poeta Virgilius cum Æneæ fortitudinem lau-
daret, fatebatur eum quandoque in lachrymas proru-
pisse, quasi vero solutior motus qualis est eiulatus tales
viros non deceat vt lachrymæ: cum autem necessitate
C quadã hic motus proficiscatur illis præsertim qui mol-
liores sunt animo, vtpote minus forti magis flexibili, at-
que remisso, quoniam eorum animus remisse applicat
se illis doloribus, & laborem quendam patitur intrin-
secum: ideo accedente cum labore spiritus attritio-
ne nimium calefacto principio, vel ob id facta impo-
tentia sustinendi, relaxari celeriter oportet: quod enim
dolor spiritus compressionem & laborem faciat, tum
patet sensui, dum quisque plorat, tum etiam illud di-
D xit Aristoteles septimo Politicorum cap. decimoseptimo;
nio; cohibitores inquit puerorum, & interruptiones plo-
ratus, qui legibus prohibent, non recte faciunt; sunt
enim vtiles ad augmentum, cum sint quodam modo
exercitationes corporis: spiritus enim compressio facit
robur laborantibus, clare his verbis illud demonstrat,
quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum plo-

ratum

aut imaginationem, atque in ea existimatione, per co- A
ptionem doloris fit quaedam sensus, animique seu partium primo sentientium compressio; nam dolor, vt omnibus patet, compressionem, & angustationem parit, & cum dolor fiat iniucunda pariter atque molesta efficitur applicatio, & suspensio quaedam cum ingenti tristitia: itaque dolor tum repellit, tum etiam contrahit, & cum animus talem, tantamque molestiam ferre, & substinere non possit, fit quidam labor, & impoten-
tia substinendi, ac proinde animus quasi victus manus B
dat, & remissus procedit: facit enim illa solutio ipsi dolenti quandam voluptatem; videtur enim dolor illo modo vaporare, & illius nonnihil sedari molestiam; vt inquit praeclare Aristoteles primo Rhetoricorū cap. de iucundis; & voluptatem asserentibus, rem namq; prorsus admirabilem narrat vtpote quod flere parentes, aut amicos res est iucunda, ea tamen ratione confirmata videtur clarissima, quoniam, inquit, videtur illis an-
te oculos habere quem plorant, & iucundū est, recense- C
re illius egregias actiones, & praeclaros mores, sit enim hoc pacto, & in luctu & fletu est quaedam voluptas, moeror enim in eo est quod non adest, voluptas autē quod recordentur, ac illum quodam modo videant, & quae agebat, & qualis erat, & recenset illud Poetae carmen;

Sic fatus flendi cunctis immisit amorem.

Sed neque hoc solo, verum etiam illo quia soluit compressum, & molestia coangustatum, afflictumq; iucun-
dum est: sic enim videtur doloris incendium sedari eua- D
porando, & intrinsecū laborem extingui, cum etenim tales labores in corde fiant, quemadmodum est manifestum, aut voluptate aut impotentia substinendi, necessitateque oportet solui, secus enim stupidum videretur cor, ac totum animal vel parum ab eo differret, si videlicet tales dolorum affectus pateretur, & nequaquam la-

A mentandi, ac remissionis non haberet, cum autem motus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab ipso pulmone, quamobrem vox illa procedit, index doloris & intrinsecæ passionis animi, laborem faciens, & impotentiam sustinendi, quamuis fieri potest, vt ab eis qui sunt fortiores, atque prudentiores hic motus cōtineatur, sed in ea retractione & compressione maiori, ac suspensione animi profunda, impetus sursum repit ad oculos, & lachrymæ prodeunt citra eiulatum, quod,

B aiunt, nequaquam indecens esse forti viro, nam satis illi est, vt puerilem hunc motum, & solutam omnino remissionem, quæ imbecillitatis, & deiectionis est signum, cohibeat: dolorem vero è magnis rebus cohibere non potest, & fortasse etiam non decet, ac propterea eximius Poeta Virgilius cum Æneæ fortitudinem laudaret, fatebatur eum quandoque in lachrymas prorūpisse, quasi vero solutior motus qualis est eiulatus tales viros non deceat vt lachrymæ: cum autem necessitate

C quadā hic motus proficiscatur illis præsertim qui molliores sunt animo, vtpote minus forti magis flexibili, atque remisso, quoniam eorum animus remisse applicat se illis doloribus, & laborem quendam patitur intrinsecum: ideo accedente cum labore spiritus attritione nimium calefacto principio, vel ob id facta impotentia sustinendi, relaxari celeriter oportet; quod enim dolor spiritus compressionem & laborem faciat, tum patet sensui, dum quisque plorat, tum etiam illud di-

D xit Aristoteles septimo Politicorum cap. decimoseptimo, contentiones inquit puerorū, & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent, non recte faciunt; sunt enim vtiles ad augmentum, cum sint quodam modo exercitationes corporis: spiritus enim compressio facit robur laborantibus, clare his verbis illud demonstrat, quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum plo-

A dolor vim non absimilem habeant. Secundo cur plorare turpius est, quàm ridere, si lætari, & dolere eodem modo conueniat. Tertio an propter fletum interitus possit accidere, sicut accidit ridendo, & quo pactó illud fieret. Quarto quo pacto fiat fletus, ob insignem lætitiam, cum alioqui positum esset superius illum esse effectum doloris, & qualis illa lætitia sit futura, per quã fletus generatur. Quinto qui magis aut minus ad plorandum sint idonei, & quomodo fiant illi spontanei
B fletus melancolicorum & desipientium hominũ. Sexto cur homines alioqui tristes & dolentes sæpe cum tacerent non plorabant, cum autem doloris causam velint dicere, & narrare confestim plorant. Respondeo primæ difficultati, quærebatur enim cur fieret vt fletus diutius perseueret, quàm risus, fateor equidem illud euenire ex natura ipsius obiecti, vel causæ mouentis, quoniam risus ab inani lætitia, quæ veluti per transitum afficit, generatur; fletus autem à re graui & dolorifica
C serio, quæ diutius mouere potest: instat enim alta quædam cogitatio, & quo magis appellit animum, eo magis displicere consueuit. Ad secundam dico fletũ esse magis turpem, quàm risus, ac minus etiam decentem, quoniam risus non est immediate contra aliquam virtutem morum; fletus autem videtur è medio tollere magnificam illam fortitudinem, quam omnes affectare solent, & contra virilem illum vigorem, quem omnes habere existimant, siquidem arguit animi remissio
D nem, ac propterea qui mores instituunt, aiunt fletũ esse rem puerilem indignam viro & muliebrem, animi videlicet mollioris, & paulo remissioris; & quemadmodum obiecta risus, & inanes lætitiæ frequentius accidunt, propterea magis familiaris est illa operatio, affectioque: cum itaque nemo velit apparere demissus, propterea nimis abstinent, & censent rem esse indignam.

Ad tertiam dico fletibus posse hominem mori cū mo- A
dū superant intemperate scilicet laxatis habenis, & so-
luto motu, quoniā profusius soluto diafragmatis motu
potest accidere difficultas attrahendi spiritum multo
præsertim euacuato, quapropter calor ipsius cordis suf
focatur, nonnunquā apparatus aliqui & medij quidam
affectus generantur, scilicet lypotimia, & sincopes si
paulo remissius illud fiat: cum autē in risu solutior fiat
motus vtpote celerius ac vehemētius vellicante ridicu-
lo quasi prurigine, nullaq; retrahente cogitatione, pro B
pterea mors multo facilius ridēdo, quàm flendo potest
accidere, nam ploratus causa minus insolenter mouet,
& alta cogitatio animum retrahit, partesq; ipsas mobi-
les. Quartæ petitioni conati sunt quidā satisfacere, ac
dixerunt ex ingenti lætitia fieri ploratū propter teneri-
tatem, neq; plura his dicunt, neq; explicant, quid per
eam teneritatem intelligant, existimo tamen esse quā-
dam mollitiem animi, seu potius fluxiliorē & molliorē
naturā primo sentientiū partiū vtpote magis flexiliū, C
& magis imbecilliū, quapropter leues motiunculas &
passiones ferre, & sustinere non possint: qui, vt mihi
videtur, satis diminute respondent, quoniā etsi animo
sint molliore per quandā translationē, propterea tamē
non sequitur vt nulla materia fletus præsupposita plo
rare debeant, & multo quidem minus si pro abundāti
gaudio, & voluptate tristitia non efficitur, à qua fletus
debet oriri, sæpe etiam non mulieres tantum, sed viri
qui aliàs flere nisi ægre conspiciebantur ob tales læti D
tias soluuntur in lachrymas, & ploratus insignes. Alij
conati sunt etiam illam dissoluere, dicentes fletum in
lætitia oriri ex abundantia cordis, qui tamē per se non
natus est fieri nisi è rebus dolorificis: hæc autem abun
dantia cordis est quidam affectus ex abundantia spiri
tus & sensus in ea parte. Hoc autem non soluit vt dili

gentius

A gentius intuenti patet. Ob id existimo quòd vehementer ac totum simul imprimens gaudium cum amore coniunctum mox spiritum corripit, ipsamque spirationem, & partes illas animosas, quæ affatim spiritibus vigent, comprimit, ac modo quodam suspendit cum quadam turgentia ad motum: itaque cum sensus & spiritus velit ob grandem lætitiam dilatari, tum hoc, tum illo etiam quòd propter magnitudinem & correptionem cohibetur, fit quædam plenitudo spiritus, turbata tamen cum passione quadam conclusa, & sentientiū ipsarum partium minutissima prope vibratio, & turgens motus cum labore, & impeditus motus cum attritione, propter contrarios conatus, quamobrem motus conuertitur sursum, & partes ob impotentiam substinendi soluuntur, ac propter conuersionem & retractionem dictam fletus efficitur, risus enim vult motum magis expeditum & solutum: retractus autem motus facit fletum quomodolibet impellente gaudio, aut dolore C citra illam retractionem, quæ aut correptione aut alta efficitur cogitatione: quandoque vero remissior fletus efficitur, aut lachrymæ tantum prout causa est remissior, aut animus longe fortior, partesque ipsæ solidiores, quæ flecti, nec solui valeant, nisi maxima causa; interdum etiam istis similia quædam fiunt si misceantur affectus, nempe si gaudium vel plenitudo spiritus cum admiratione, quoniam contrarie mouent, ac proinde partes illæ spiritales patiuntur. An fortasse tibi videtur D cum fiat hic fletus, vt supponatur saltem confusa commiseratio & passio blanda, interea namq; cum propter amoris excessum miscetur cōmiseratio mollis, & blanda perturbatio, tum hoc, tum etiam gaudij magnitudo, & spiritus abundantia superant animum, itaque illum blande remittunt, & soluto motu cum retractione, & passione huiusmodi necessario fit fletus, & quem-

admodum mixta solet esse affectio ex molli commiseratione & lætitia, aut solutione, & retractione motus, ita quoque mixta solet apparere actio, nam quidã plorare simul & ridere conspiciuntur, interdum hæc vicissim per interualla fiunt, prout causæ obtinent, atque mouent. Cæterum qui magis aut minus sint ad plorãdum idonei facile est intelligere ex ijs quæ paulo superius fuerunt pertractata; cum enim efficiatur animi remissio, sequitur eos, qui remissiore, siue molliore sunt animo vtpote habentes sensoria prima fluxa, & minus robusta, esse ad plorandum cæteris paribus magis idoneos, & quoniam calor necessarius est, nam dolor incẽdium parit, & caloris tentiginem molestam, ideo fit vt frigidæ admodum naturæ plorare non possint, tametsi remissiones quædam illis fiant & fletus effigies, vtpote inchoati tantum, aut dimidiati fletus quales perterritis contingere solent propter contrarium conatum, pueri vero minores natu videntur plorare frequentius, nam (vt antea dixi) vtuntur fletu tanquam loquela; vbi tamen paruuli sunt, & recens nati, quoniam non habẽt corporis firmitudinem, sed naturam valde imbecillem nequeant expedite plorare, etenim fit cum labore, & magna corporis contentione; quapropter illos conatus substinere non possunt, hinc etiam lachrymæ ab illis non profluunt aut raræ admodum, quia spiritus cõtentionem substinere non possunt, fœtus enim humanus est valde immaturus & laxus, ob eandem quoq; rationem valde ægrota corpora, & imbecilliora reddita aut non plorant, aut obscure, nam propter corporis imbecillitatem spiritus illas compressiones, & corporeos illos conatus substinere non possunt; senes etiam tum vel ista ratione, tum quia frigidiores sunt, ac duriora, & veluti corneola habeant sensoria, partesq; ipsas inflexibiles, vtpote siccitate retorridas, parum plo-

rant,

A rant, minus quoque ad plorandum procliues sunt viri fortes, quibus aut alta mentis existimatio & affectus vehemens actionis honestæ comprimit affectus sensuum, aut quia sunt magis confidentes, partesque ipsas habent solidiores, & maiori virtute præditas. Quidam autem melancolici facillime plorant, & fiunt mœsti nō vt aiunt vaporum caligine, namque intra corpus nulla fit aspectio, nec cognoscitur caligo, neque lux & perspicuitas, sed potius humoris frigiditate aliena lædente
B principium: cum enim sit affectum, & frigiditas calorem illius obtundat, timor excitatur, nam calor audaciam facit, & confidentiam: frigiditas autem in mœstitiam adducit & timorem, diffidentiam, ac denique in desperationem, vt quidam sibi ipsis mortem oppetant existimantes se esse miserrimos, ac melius illis fore si non sint, quàm esse in extrema miseria, vel forsitan ille humor seu densus & fœculentus vapor facit quandam molestiam primo sensitiuo, & ineptitudinem cū
C pigritia ac prope onere, vt perinde videatur sensui esse oppressum, aggrauatum, ineptum, & minime expeditum cum molestia, atque illis esse viros nequam, & ad nihilum aptos: hinc procedunt deinde mœstitiæ ipso nimirum animo compresso, & ad actiones minus expedito, nec adiuuante calore, quapropter illis calefactio iuuat. Postremæ difficultati respondeo, quòd soluto in dicendo spiritu, ac partibus illis, quæ alioqui continebantur, factoque dolore magis in actu cum explice-
D tur & forsitan aucto cum dicendo innotescat & explicetur miseria corā alijs dicunt etiam puerū si velit accusare illum qui in se, violentas & lasciuas manus iniecerit non posse cōpescere fletum; cum enim propriā infamiā explicet, & infamē se esse alijs declaret, flere cōsentaneū est, qui quidē nō fleret temere accusando, nā fictio esset citra dolorē, & potius cū voluptate & alieno affectu.

De

admodum mixta solet esse affectio ex molli commiseratione & lætitia, aut solutione, & retractione motus, A ita quoque mixta solet apparere actio, nam quidā plorare simul & ridere conspiciuntur, interdum hæc vicissim per interualla fiunt, prout causæ obtinent, atque mouent. Cæterum qui magis aut minus sint ad plorādum idonei facile est intelligere ex ijs quæ paulo superius fuerunt pertractata; cum enim efficiatur animi remissio, sequitur eos, qui remissiore, siue molliore sunt animo vtpote habentes sensoria prima fluxa, & minus B robusta, esse ad plorandum cæteris paribus magis idoneos, & quoniam calor necessarius est, nam dolor incēdium parit, & caloris tentiginem molestam, ideo fit vt frigidæ admodum naturæ plorare non possint, tametsi remissiones quædam illis fiant & fletus effigies, vtpote inchoati tantum, aut dimidiati fletus quales perterritis contingere solent propter contrarium conatum, pueri vero minores natu videntur plorare frequentius, nam (vt antea dixi) vtuntur fletu tanquam loquela; vbi ta- C men paruuli sunt, & recens nati, quoniam non habēt corporis firmitudinem, sed naturam valde imbecillem nequeant expedite plorare, etenim fit cum labore, & magna corporis contentione; quapropter illos conatus substinere non possunt, hinc etiam lachrymæ ab illis non profluunt aut raræ admodum, quia spiritus cōtentionem substinere non possunt, fœtus enim humanus est valde immaturus & laxus, ob eandem quoq; rationem valde ægrota corpora, & imbecilliora reddita D aut non plorant, aut obscure, nam propter corporis imbecillitatem spiritus illas compressiones, & corporeos illos conatus substinere non possunt; senes etiam tum vel ista ratione, tum quia frigidiores sunt, ac duriora, & veluti corneola habeant sensoria, partesq; ipsas inflexibiles, vtpote siccitate retorridas, parum plo-

A rant, minus quoque ad plorandum procliues sunt viri fortes, quibus aut alta mentis existimatio & affectus vehemens actionis honestæ comprimit affectus sensuum, aut quia sunt magis confidentes, partesque ipsas habent solidiores, & maiori virtute præditas. Quidam autem melancolici facillime plorant, & fiunt mœsti nō vt aiunt vaporum caligine, namque intra corpus nulla fit aspectio, nec cognoscitur caligo, neque lux & perspicuitas, sed potius humoris frigiditate aliena lædente principium: cum enim sit affectum, & frigiditas calorem illius obtundat, timor excitatur, nam calor audaciam facit, & confidentiam: frigiditas autem in mœstitiam adducit & timorem, diffidentiam, ac denique in desperationem, vt quidam sibi ipsis mortem oppetant existimantes se esse miserrimos, ac melius illis fore si non sint, quàm esse in extrema miseria, vel forsitan ille humor seu densus & fœculentus vapor facit quandam molestiam primo sensitiuo, & ineptitudinem cū pigritia ac prope onere, vt perinde videatur sensui esse oppressum, aggrauatum, ineptum, & minime expeditum cum molestia, atque illis esse viros nequam, & ad nihilum aptos: hinc procedunt deinde mœstitiæ ipso nimirum animo compresso, & ad actiones minus expedito, nec adiuuante calore, quapropter illis calefactio iuuat. Postremæ difficultati respondeo, quòd soluto in dicendo spiritu, ac partibus illis, quæ alioqui continebantur, factoque dolore magis in actu cum explicetur & forsitan aucto cum dicendo innotescat & explicetur miseria corā alijs dicunt etiam puerū si velit accusare illum qui in se, violentas & lasciuas manus iniecerit non posse cōpescere fletum; cum enim propriā infamiā explicet, & infamē se esse alijs declaret, flere cōsentaneū est, qui quidē nō fleret temere accusando, nā fictio esset citra dolorē, & potius cū voluptate & alieno affectu.

De

De exortu lachrymarum, vnde, quomodo, & a quo profluant. Caput V.

CVm susceptum esset onus agendi de lachrymis, quę sunt vt accidens familiarissimum fletus, necessariū videbatur vt quęreretur ipsarū qua coalescunt materia quantum videlicet satis esset ad hanc tractationem, & quamobrem salsæ sint, & calidæ, quædam autem dulces, & frigidæ: præterea qua ratione mouerentur in fletu, vnde & quomodo profluant, & quapropter alij alijs magis abundent; multæ igitur conspiciuntur humiditates in nostro corpore similis omnino conditionis, & naturæ, quemadmodum est sudor, vrina & lachrymæ: sunt etenim aquosum pariter corpus, & salis non nihil habent, quapropter debemus animaduertere quandā partem mixtam esse cum sanguine magis dilutam, quæ omnino à calore euinci non potuit, eaque ex petulentis, esculentisque generatur, vtpote illorum parte magis aquea; illius autem fluoris & excrementi, partem quandam magis fœculentam affatim genitam in hepatis coctione, animalis natura per rhenes expurgat, ne sanguis adeo impurus ad cor perueniret, quod est pars præcipua, primaque sedes vitæ, neve sanguis fortasse prauus, & morbosus efficeretur, vel ineptus optimæ nutritioni: relinquitur tamen non nihil, ac pars longe tenuior, & magis sincera propter sanguinis penetrationem ad partes angustissimas, tum etiam ne sanguis ipse forsitan concresceret; siquidem hoc serum tale quoque officium præstantissimum habet, ut mixtum sanguini vnà cum calore naturali prohibeat quin minus densetur, & concrescat, eadem substantia serosa tandē inepta nutritioni ob suam tenuitatem, modumq; omnem substantiæ deponitur in singulas partes nostri corporis,

A corporis, & facit quandam irrigationem in eis, ne sicci tate nimium arescant, & tabidæ fiant: ijs enim opus erat nutrimento, & irrigante quopiam humore, hoc humidum plane corpus est illud, quod misso sanguine segregatur à parte magis fibrosa, & terrena, quod vbi separatum fuerit, & extinctus proprius calor statim concrescit sanguis, hoc est etiam illud, cuius vitium non raro accendit febres, & sapor proprius ipsum degustanti ostendit humorum malitiam & prauitatem, si nimirũ

B qualis est sanguis dulcius, aut ratione putredinis & extranei caloris salsius appareat, quemadmodum optime illud docebat Aristoteles in libris de partibus animalium, hoc etiam sero natura vtitur potissimum ad vtilitatem partium, quæ iugi aguntur motu, & in ipsis pro maiori parte deponitur, quapropter videmus illo plurimum abundare corpus cordis, nam valido, & perenni cietur motu: huiusmodi enim est aqua, quæ in Pericardio continetur, & efficitur illa segregatio respõ-

C dens separationi, quę fit in hepate ad ipsos rhenes, quoniam cor suscipit sanguinem ab hepate non satis elaboratum, & propterea in illa actione, quæ est postrema concoctio, perfectioque sanguinis calor cordis segregat etherogenea, & plurimum serosæ partis in inuolucrũ eius deponit, quod Pericardion appellarunt, quã perperam nõnulli existimarunt fieri vt pluuia, ex vapore sanguinis, non secus etiam humiditas eadem etsi nõ sola reperitur in thorace, & pulmone, pariter etiam in

D cerebro, & in ipsis oculis, sunt enim in continuo motu & humectationis perpetuo indigebant, & quemadmodum oculi, ac cerebrum natura erant corpora humidissima, propterea debebant humorem plurimum habere, & oculi præsertim, vtpote quòd qui ratione temperaturæ motus & propriæ functionis humidiores esse debebant. Cum itaque pars ista serosa sit materia lachrymarum

marum rationi conſentaneum erat vt eſſent ſalſæ; videmus enim quòd pariter ſudor, vrina, & aqua in pericardio ſalſedinem referunt: hoc etenim corpus indigeſtum eſt, atqui indigeſtum omne excrementum à calore diutius paſſum, & à dulci potiſſimum corpore ſeparatum, ſalſum efficitur: oportet autem hoc à dulci corpore ſeparari, & illo modo pati ab actione caloris, & ſiccitatem concipere, nam ſeroſitas recens miſſo ſanguine ſubdulcis apparet, & pene inſipida ſi corpus optime ſe habeat, aut ſanguis non ſit morboſus, ea vero pars quæ in pericardio continetur, cum ſeparata ſit nō omnino eſt expers ſalſedinis: ſed quoniam à calore valido non nihil digeritur, & ſuperatur excrementi natura, propterea minus ſalis habet, aut forſitan etiam mixta cum potu lenta materia, quæ per arteriam deſcendit eam enim ebibit cor potum nimirum è pulmone ſugens, vt ait Hippocrates in libro de corde. Sunt autem ex genere lachrymarum nonnullæ dulces aut inſipidæ, & frigidiores ad ſenſum, quales profecto ſunt illæ, quæ in morbis profluunt ex redundante pituita, quod ſenibus potiſſimum accidit, qui pituitoſo excremento ratione frigiditatis abundant: ipſa namque pituita dulcis eſt, & frigida, & quandoque magis acutæ, & ſalſiores apparent, aut ſalſæ & ſeroſę humiditatis admixtione, aut putredine, ex quibus ſequitur, temperaturas humidiores magis paratas, atq; vberes habere lachrymas: itaque mulieres oculos dūtaxat exterendo lachrymulas profundunt, expreſſa nimirum per eas caruncula illa, quæ ſub angulo latet maiori perpetuo humoris plena: ea enim viam obſtruit, & ſua laxitate deſcendentem, ſtillantemque humorem concipit. Qua vero ex parte plorantium lachrymæ prodeant, ſiue ipſarum materia, quomodo etiam profluere poſſint, non admodum facile patet, nec tamen oportet fruſtra laborem

adhibere

A adhibere si fluant, prodeantq; ex ipso corde, vnde principium fletus existit, quoniam nullæ apparent viæ, nisi fingere illas velis, nec modus vllus suppetit, porro neq; per venas, aut arterias secedunt in eum locum, siquidē essent cum sanguine mixtæ, & rubrico intinctæ colore, ac fluere non possent, nisi venis ipsis per ἀναστόμωσιν laxatis, & osculis earum solutis, itaque non esset amplius in nostra potestate illas supprimere: multi existimarunt eas à prima origine de cerebro ipso stillare, vt-B pote quòd ab illa etiam parte morbosæ lachrymæ secedant, & ratio eadem sit illarum: hoc autem opinantur fieri ex vehementi cōpressione eiuscemodi partis alioqui humidissimæ, ita vt eius humor exprimatur quoniam dolor compressionem validam, & angustationē parit, videtur enim plorantibus fieri propter intentionem atque compressionem in ipso cerebro quidam dolor, & labor submolestus; cum igitur ille humor ad oculos exprimatur, apparent lachrymæ, quæ nihil præterea C sunt, quàm fluor ex cerebro per oculos secedens. Hoc autem mihi videtur absurdum, atque impossibile, nam si totum cerebrum manibus comprimatur quemadmodū in dissectione vidimus, ne tantillum quidem humoris hoc pacto exprimeretur, ac deinceps quomodo fieri posset tanta constrictio, quæ si fortassis efficeretur sensuum interciperētur officia, & facultatis motiuę: atque in magnis conuulsionibus potius fierent, cum cerebrum nititur excutere illud, quod est molestum: neq; D per oculos necessario prodirent, si cerebri vis illas exprimeret, raro enim hæc pars, vbi se quopiam onere leuat ad oculos dimittit, sed potius ad palatum per infundibilum, aut nares, per aures, aut spinam, vt docet Hippocrates in libro de glandulis. Propterea existimo quòd prima lachrymarum origo procedit ab humore proprio ipsius oculi, non modicus enim manet in illis

latibulis, quamuis postea reuellatur alius humor ex cerebro per quandam continuationem, siquidem, vt manifeste apparet, simulatæ lachrymæ ab oculis tantum proueniunt: non est igitur opus, vt aliunde quæramus lachrymarũ primum apparatum & principium in fletu. Sed postea (vti dicebam) ab humiditatibus cerebri noua suppeditatur materia, ne fluxus ille deficiat dum impetus & vis doloris mouet, quemadmodum ex procidente papyro oleũ stillatim attrahitur, & effunditur, vel oculi velut accensa flammula propter illum dolorē & laborem à remotis partibus reuellunt humores, donec sedetur impetus causæ, aut dolor remittatur, vel lassitudo cohibeat, septum enim laborat & pulmo tum propter motum, tum propter conatum intentionis, ac ipsum lachrymale humidum fuerit consumptum, quidam enim illo modo sunt repurgati ab excremento, vel caloris remittatur incendium: difficilis tamen est modus quomodo prodire valeant, sed illum assequemur recolentes quòd vbi fletus instat, fit quædam contractio, intentioque propter dolorem, & spiritus ac caloris motus repit sursum incumbente quadam tristis imaginatione, opinioneue; aspirat autem ad partem anteriorem, quoniam ibi videtur omnis vigere imaginatio, cogitatioque, propterea quòd sensoria in parte capitis anteriore manent; quamobrem in eam totus cõspirat sensus atque animus, ac potissimum ad oculos, tum quia proximiores sunt parti priori ipsius cerebri, videntur enim fermè duo processus cerebrales: quapropter nonnulli antiquorũ decipiebantur opinantes, sedem animæ esse in supercilijs, tum etiam quia sunt valde spirituosi, & quasi specula ipsius animæ: cum igitur in eam partem sensus conspiret instante fletu, in ea labor fit, & contrarius quidam conatus, attritioque propter emissionem & retractionem, vnde procedit lassitudo

A do moleſta, & turgentia quædam ad motum, itaque agitatur humor & impellitur procedente impetu & conatu emiſſionis, vel etiam illo quod in eo laboris & doloris motu, attritioneque fit prurientis ſpiritus motus, atque caloris per quem omnes ibi magis turgent humores, quemadmodum fit ſeceſſio lentoris genitalis ob eiuſdem ſpiritus pruriginem, & caloris agitationem in vaſis ſeminarijs ſiue in cõceptaculis huic excremento dicatis, fit enim ob id turgentia & ſemen foras procedit, ibi vero turget cum labore & dolore; conſentaneũ
B igitur eſt, vt foras impellatur humor, & lachrymæ ob illud fiant, atque vbi propter dolorem & laborem, motumque ſimilem horrori partes amplius ſubſtinere nõ poſſunt ſimul cum earum ſolutione ob impotentiam ſubſtinendi, & ſpiritus emiſſionem ſoluitur humor: aut quoniam in illo dolore, laboreque earum partium & animi remiſſione fit earum calefactoria laſſitudo, ita que humor ille concaleſcit, & cum ſua natura ſalſus
C eſſet, ſalſior fit & acutior, & agitatus pruritum facit, atque ad excretionem vellicat, ac propter eandem calefactionem, laſſitudinem & laborem ſubſtinendi vis ipſa contentiua vnita ſenſui confeſtim ſoluitur & laxat habenas; itaque profundit humorem, non nihil etiam cooperante propter dolorem coarctatione, & motu horrori ſimili, hic enim humorem exprimit & ad motum facit paratiorem: quamobrem videntur lachrymæ omnino proficiſci ex ſpiritus, caloriſque motu, & prurigi-
D ne cum attritione quadam efficiente turgentiam illarũ partium, & humorũ qui in eis continentur ex labore & laſſitudine, illa inquã calefactoria & impotentia earundem partium ad ſubſtinendum, ex emiſſione cum retractione, & moleſtia, ex agitatione humoris propter calorem, & motum ſpiritus, aut ſenſu humoris agitati calidioris effecti, ac paulo acutioris: quòd etenim motus

ſolus humoris & ſpiritus id poſſit efficere, indicio eſt, A quoniam ingens lux, & calor lachrymas mouet quotidie, ac ſpiritus etiam contentio, nam qui ploratum cohibere nituntur, cum vis doloris ſenſum vicerit, lachrymas vberius effundunt, ſæpe etiam triſtis ſenſatio earum partium & membranarum oculi lachrymas frequentes allicit, itaque frigus illas mouet, non vt aiunt quidam conſtringendo, exprimendoque, ſed quoniam frigidum mordax eſt præſertim neruoſis partibus, illiſque obnoxium, & maxime talis eſt Septentrio, frigidiſ- B ſimus enim eſt tenuis valde, & cito feriens quaſi acuta cuſpide: Ac forſitan mordax & accenſus calor qui fit in dolore propter attritionem in eis partibus mordicando, mouendoq; facit vt humorem profundant & lachrymæ in fletibus procedant.

A DE SOMNO ET VIGILIA OPVS QVARTVM.

B Quibus proprium sit dormire, & in quo somnus ipse consistat. Caput primum.

QVONIAM fletus somnos alliciunt, videbatur iam ad rem nostram pertinere, vt illius peracta tractatione, theoriam hanc illi cohærentem alacriter susciperemus, cum autem
C somnus vigiliæ quędam orbitas sit, vt censet Aristoteles, propterea necessarium est eum, qui de somno est tractaturus, initio præcognoscere, ac perspectam illam habere: consueuimus enim fermè in omnibus prius cognoscere habitū, deinde priuationem, nam vt rectū est iudex sui & obliqui, eodem modo habitus est sui, atque priuationis index: ex hoc itaque procedit, vt ea omnia, quæ vigilare conspiciuntur, ipsa quoque dormiant, & per quam par
D tem vigilant, per eam quoque somnus abtingat; hinc perperam videtur lapsus esse Democritus, cum cēseret plantas quandoque dormire, si siquidem nullo modo vigilant, minime fieri potest, vt dormiant: illud enim manifestum est, cum sensum nullum habeant, nec motionis principium obscurū vel manifestū. Cum itaque vigilare sit proprium animalium, vtpote quæ à natura sensum

ſenſum & motionis principium obtinuerunt, per quos A
vigilia procedit, eorum quoque proprium ſomnus eſſe
debebat, & quemadmodũ nullum eſt animal, cui vigi-
lare non competat, animal enim per ſenſum eſt, pro-
pterea nec vllum eſſe potuit, quod ſomni particeps nõ
eſſet, ac certe ſi ſingula conſideremus animalia, affe-
ctionem hanc plane omnibus fieri comperiemus his
quidem clarius, his vero obſcurius, & alijs breuiorem,
alijs contra diuturniorem, quemadmodum naturæ ip-
ſorum ſunt diuerſæ, & aliæ alijs ad ſomni diſpoſitionẽ B
magis procliues, illa quoque animalia, de quibus eſt
maior dubitatio propter ineptitudinem, & imperfe-
ctionem naturæ, quæ ferè ancipitem conditionem ſunt
ſortita, tametſi ſecundum ſenſum non ſatis conſtet,
rationabile tamen eſt, vt ſomno quandoque ſe ſe recre
ent: vires enim ſubmittant, oportet ex diuturno peruir
gilio, & quemadmodum neque ſenſum vllum habent
niſi tactum & guſtum cum illo confuſum, ac principiũ
ſentiendi minus diſtinctum, ita neque diuturnis, neq; C
nimis altis ſoporibus corripiuntur, ſed fortaſſe frequẽ
tioribus, & minutis, nam vt virtus ſentiens eſt imbecil
lis, & ſegnis, quin etiam obſcuri motus, corpuſque ip-
ſum laxum, & infirmum, ita ſæpe quietem ex ſomno
ad vigiliam aptare debebant, ſed quia principium non
eſt bene diſtinctum, breues, & confuſi (vt ita dicam)
ſomni ipſorum fiunt, ac propterea ſomnolenta tota,
ac tota quoque vigil ipſorum vita eſſe cenſetur. Vt au-
tem ſingula dilucidentur quoad fieri poteſt optime ne- D
ceſſarium eſt vt explicetur primum penes quid ſomnus
attendatur, & omnino in quo conſiſtat eius natura,
quod, ſi memores erimus eorum quæ dicebamus in
principio facillime diluetur, ſi videlicet cognouerimus
in quo eidem oppoſita vigilia conſiſtat: hæc autem, vt
omnibus patet, eſt quedam ſolutio, & expedita prom-

ptitudo

A ptitudo animalium facultatum, ac potiſſimum ſenſus, earumque expedita agitatio ſecundum actum, igitur ſomnus in quiete illarum operationum, & potentiarũ ligamento, ac quaſi vinculo conſiſtit, vt perinde fateri liceat ſomnum non eſſe operationem, aut actionem aliquam, ſed quietem actionum, & operationum quarundam ipſius animæ, eſt enim vt quies ſenſiuæ, ac motiuæ facultatis, dicitur autem animalis affectio, vt proprium, vel paſſio. Sed an non in ſola quiete conſiſtit? B hoc etenim repugnat Ariſtoteli in ſuo libro de ſomno, cum diceret, nõ in otioſos eſſe ſenſus ſomnus conſiſtit, deinde repugnat ſenſui, quoniam ſæpe fit, vt ſenſuum omnium functiones, & facultatis motiuæ intercipiantur, ſomnus tamen non eſt, quemadmodum efficitur in defectionibus animæ, in apoplexia & ſimilibus affectibus: poteſt etiã accidere, vt omnes ſenſus vere quieſcant cum motiuo principio, animal autem non dormiat, vtpote ſi viſus non videat, auditus ob ſomni pri- C uationem non audiat, tactus non ſentiat, ac cæteri eodem pacto quieſcant ab actionibus proprijs. Reſpondeo quòd uti vigilia non conſiſtit in actuali ſenſuum operatione, & principij motiui, ſed quadam expeditione libera & actuali promptitudine, ſolutioneque, qui eo modo ſe habeat vt ſi offerantur obiecta, & amoueantur impedimenta, quamprimũ ſentiat, ille enim tametſi non ſentiret, erat tamen promptus, & expeditus ad ſentiendum ſi ſingulorum affuiſſent obiecta, eo- D dem modo non in ſola vacatione illius operis conſiſtit ſomnus, ſed in compreſſione & ligamento ipſius ſenſus & motiui principij & in non habendo illam promptitudinem actualem expeditam ad actionem aut paſſionem perfectiuam, vtpote non exiſtente libero ſenſus ipſius principio: at neque, ſi ita eſt, in omni ſenſus compreſſione, vacationeque conſiſtit, ſed in ea potiſſimum,

mum, quæ veluti quies eſt, & ſolui poteſt cum ſit exper- A
giſibilis, non autem vt vigilandi impotentia ob aliquē morbum effecta, per quam ſenſus & motus omnino ſupprimatur, quemadmodum fit in apoplixia, & animi deliquio, illa enim affectio ſomnus eſt, aliæ vero impotentiæ vigilandi & morbi quidam, in quibus ſenſus non poteſt ſolui, & expergiſci.

Quæ actiones per ſe intercipiantur in ſomno. B
Caput II.

NVnc vero ſequitur vt explicentur tres præcipuæ difficultates, prima earum eſt, quales operationes in ſomno intercipiantur, vt ſicut diximus expeditæ non poſſint apparere, ſi vero non omnes intercipiuntur, quamobrem id fiat: altera eſt cuius potentiæ ſit affectio: tertia cuius gratia ſit homini, ac cæteris animalibus conſtitutus, ſunt etenim animaliū actiones, ope C
rationesque variæ, nimirū opera vegetalis animæ, principij ſenſitiui, ſæcus locum motiui, & intellectus, quas medici trifariam diuidunt in actiones naturales, vitales & animales: nemo (vt arbitror) ignorat, hæſitatq; in ipſa ſomni compreſſione liberas eſſe, & omnino ſolutas naturales facultates quantum ad actiones illarum pertinet, cum quibus coniungenda eſt facultas ipſa vitalis, quippe quæ, vt placet Ariſtoteli, non eſt diſtincta niſi ratione à virtute nutrice, illarumque operationes D
non minus inter dormiendum, quàm in vigilia expeditæ apparent, nam quælibet concoctio, alteratioque nutrimenti fortaſſe melius in ſomno perficitur, & naturales quoque omnes excrectiones familiares, exceptis ijs quæ ſponte aguntur præcedente aliquo appetitu animali, illæ namque in vigilia fiunt, quapropter dicere

ſolebat

A ſolebat Galenus ſomni concoquunt,& vigiliæ digerũt, ideoque ſomno iam incumbente vis nutritiua,& augẽs agunt, munuſque exercent ſuum, generatiua vero ſuo etiam agit modo, non prout agit in alio, ſed quatenus præparat ſemen, quod eſt fermè principium generationis in ijs quæ ex ſemine fiunt, ac denique omnes illæ facultates agunt in ſomno, quæ naturaliter operantur,& actiones habent non ſpontaneas. Ac neceſſarium erat vt illæ potentiæ naturales nunquam eſſent otioſæ, ſiue

B quietem aliquam interponerent labori: primum ex neceſſitate operationis, quoniam vis nutrix, & vitalis, vt cenſet Ariſtoteles, ſunt idem ſubiecto, nam dicitur nutrix prout formã mediante nutrimento cõſeruat in materia, vitalis autem prout ſingulas partes fouet mediante calore impertiens illis eſſe, & permanentiam, cuius virtutis interceptio interitus eſt, igitur quieſcere non poteſt iſta facultas ſi viuere debet animal: quin etiam per opus illius vita quotidie laceſſita reficitur, vt perin-

C de diceret Ariſtoteles, nos tamdiu viuere, quamdiu nutrimur, quapropter opus erat hanc ipſam virtutem aſſidue vigilem eſſe, hoc eſt actu agentem ſine intermiſſione ob vitæ incolumitatem: amplius operatio ipſius ſibi vigorem addit, quies ſaltem imbecillitatem parit, quamobrem magis agendo, quàm quieſcendo reficitur, velut ignis, qui ſi quieſcat, langueret,& flacceſceret: ſi vero vel moueatur, vel etiam agat incombuſtibile, ſemper vires acquirit agendo: eodem itaque modo

D & animal totum, & ſingulæ ipſius partes, & virtus, ſiue inſtrumentum illius magis vigent, & robur maius acquirunt ſi circa alimentum agant aſſidue, vtpote quòd ab illo reficiuntur, & vigorem aſſumunt, ac omnino anima, quæ forma eſt, ſeruatur in materia, vel etiam ſi ſupra hoc aliquid reponatur, fit acceſſio ad magnitudinem: præterea cum neceſſaria eſſet hæc operatio, ip-

R ſa per

sa per se necessitas procurat assiduitatẽ operis & actionem sine intermissione. Deinde confirmatur ex parte potentiæ, siquidem facultates naturales sunt magis affixæ in membris, atque ad agendum non requirunt cõsensum & cognitionem aliquam, non mouentur ab extrinseco, sed mouent, & agunt naturaliter, suumque subiectum & passiuum coniunctum est: & si cõsideremus instrumentum, uidelicet calorem natiuum, & influentem, hic operi semper incumbit, & quia naturaliter agit, semper est ad agendum expeditus, immo ad actionem fortasse promptior est in somno, cum calor ad infernas profluat sedes, ac uiscera illa fiant ob id longe calidiora, tametsi minor appetentia sub id tempus exoriatur, quoniam corpus minus dissoluitur, & dissipatur propter quietem, & spiritus contentionem. Deinde ex parte obiecti, siquidem alimentum, quod est obiectum uirtutis nutrientis æque præsens est, & æque ad patiendum idoneum, quin etiam ex actionum ipsarũ natura; illa etenim opera paucioribus indigent: at sensus & motus unius præsertim partis expeditionem, & quemadmodum imbecilliora sunt instrumenta sensuum & actiones spontaneæ, ob id facile poterat illis accomodari nonnulla quies: itaque hoc etiam opus erat ratione finis, quemadmodum superius dicebam, quapropter ex omni capite necessarium erat, ut facultas quælibet naturalis, agensque secundum necessitatẽ suas assidue exerceret functiones, nec minus in somno, quàm in uigilia. Sed quoniam ubi somnus obrepit, uidemus extemplo sensus omnes intercipi, ac pariter motum, adeo ut singula sensoria conniueant, aut torpida fiant, uis corporis rectiua succumbat, & corpus ipsum animalis procidat, ac tanquam immobile, stupidumque requiescat sub quadam mortis imagine: idcirco sequitur somnum consistere in quadam uacatione & quiete

A quiete sensus & motus primo, sed quoniam motuum qui fiunt in corpore animalis, alij sunt naturales, quẽadmodum est motus arteriarum, alij sunt animales & spontanei, quorum alij sunt necessarij ad uitæ incolumitatem, alij nequaquam necessarij: hinc fit ut motus naturales, quorum principium non est in nobis, idest qui non efficiuntur sponte, & electione aliqua, nõ supprimantur in somno, quemadmodum dicebã esse motum arteriarum cordis, & cerebri, qui exurgente, subsi
B denteque spiritu aut calore generatur: cum etenim causa istius motus sit necessario agens nulla uis somni potest illum cohibere: aliorum uero qui ad uitæ conseruationem sunt necessarij neque etiam supprimuntur, quẽ admodum est motus diafragmatis, pulmonis & musculorum totius thoracis, qui quidem motus tametsi spontanei sint, cogente tamen summa necessitate semper efficiuntur, nisi aliquid uiolenter obsistat: mouet enim agitque ita necessitas, ut ille motus ad quem momen
C tum habet appetitus uideatur necessarius & naturalis, nobis etenim non eligentibus semper efficitur, inuitis autem non efficeretur, quod satis est ad naturam motus animalis, & spontanei; alij uero motus, qui talem, ac tantam necessitatem non habent, in ipso somno cõprimuntur, compresso nimirum (ut dixi) sensu, & principio illius, an uero pueri dormiant in utero ut pulli in ouo, cum neque moueantur neque sensuũ ulla motione agantur, difficile uidetur esse, & non inutile ad
D hanc rem illius explicatio: arbitror equidem illos neq; dormire, neque proprie uigilare, somnus enim atque perfecta uigilia sunt affectiones animalis perfecti, & secundum naturã absolutioris, illi uero imperfecti sunt, & nequaquam ut decet absoluti: neque enim uigilia illis conueniret eo tempore, tunc enim non nati sunt vti officio sensuum, ut manifeste patet, nam proficere

nihil possent, & fortassis non haberent conuenientē dispositionem instrumentorū, cum igitur vigilia nōdum fieret, ex necessitate debent esse expertia somni, nunquā enim priuatio est ante habitū, quod insuper confirmatur testimonio Aristotelis in libro Prædicamentorū capite de oppositis, dicebat namq; priuationem esse negationē in subiecto apto nato, ac propterea catulū ante nonum diem non esse priuatum visu, quoniam eo tempore non natus est videre: cum itaque animal in vtero non sit aptum vigilare, nequaquam dormit: patet autem illud non vti sensu secundum actum, vel si sentiat, doleatque non animaduertere se sentire atque dolere, nullo etiam cietur motu, nisi forsitan obscuro, qualis accidere solet stupidis, immo etiam neque respirationem habet qui motus alioqui est tantopere necessarius ob salutem caloris, atq; illa profecto ratione quando aut in vtero sit, aut in ouo imperfectū quoddam est, & tanquam ciuitas nondum optime formata, ac legibus instituta, primæ illius partes sunt admodum immaturæ & imperfectæ calor proprius valde profusus, ac lōge hebetior, & ab initio assuetus carere illo motu, gaudens tamen quadam transpiratione: cum autem incipit adolescere & maturius esse, partesq; fieri perfectiores, & calor longe validior, & magis collectus in suo principio, tunc respiratione incipit egere, & quo foras secedat, vel rumpit putamina, aut ipsas ambientes membranas dirumpit, & lacerat, nunc autem ad illud reuertamur: cum enim tale animal imperfectum existens nullo vtatur sensu, nec etiam motu respirationis, opinor eius vitam esse similem vitæ plantarum, & propter sensuum interceptionem posse appellari stupidā vigiliam & affectionem quandam esse similem somno, vt pote vigilandi quandam impotentiam, cum vigilare tunc temporis sit ineptum, atque habere quosdam gra

dus

A dus, vtpote quod nonnunquam propter aspirationem corpulentam ad caput habeat principiũ magis aggrauatum minusque ob id expeditum, aliàs autem longe magis solutum.

Cuius animæ facultatis sit affectio per se primo. Caput III.

CVius autem potentiæ affectio sit, modo est explicandũ, iam enim in superioribus demonstraui operationes nutricis potentiæ in quolibet sapore solutas esse & expeditas: hinc ergo manifestũ est somnum non esse affectionem illius facultatis, nam plantæ etiam obdormirent, & fœtus in vtero, atque adeo vera esset opinio Democriti, quam paulo superius confutaui: neque etiã est affectio intellectus, quoniam si modo aliquo comprimi posset, non esset vtique necessarium ex eius compressione ligari sensum, & motum: sequeretur etiam non fieri ob aliquam organi affectionem, ipse enim est inorganicus & immaterialis omnino, & quoniam impassibilis est, & per se ipsum non defatigatur, sed intelligendo perficitur ac illustratur, & à perfectissimis rebus longe magis vigoratur, vt inquit Aristoteles tertio de anima tex. septimo, ac denique somnus esset affectio hominibus dũtaxat propria, nam cætera expertia sunt intellectus, & rationis. Consequens est igitur vt somnus atque vigilia sint affectiones ipsius sensus & principij motiui, cuius cõclusionis non oportet aliunde quęrere rationes, cũ sit exposita sensui; videmus enim omnes vigilantes sensuum motione agitari, & ad motum esse procliues, motum inquam vel perfectum progressionis, vel imperfectum, & obscurum, qualis est motus dilatationis, & constrictionis, qui tum ratione sensus, tum ratione alimenti, vt extenderentur ad illius susceptionem.

ptionem videtur esse necessarius, ex somno præterea illos prostratos iacere, ac decumbere interceptis sensuũ muneribus, & motu nullo, qui voluntarius sit & spontaneus, atque omnino necessarius, cieri, vt nemini propterea dubiũ videri possit, quin somnus sensiuam præcipue partem animæ, ac motiuam occupet, sensum autem primo, & propterea Aristoteles primo libro de plãtis nõ procnl ab ipso principio cum demonstraret plantas esse expertes somni, dicebat somnum esse imbecillitatem quandam & quietem sensus, & quemadmodum vigilia est motionis agitatio, ita somnum esse illius motionis quietem. Cum vero spontaneus motus per appetitum fiat, hic autem subiecto & natura idem sit cũ ipso sensu (loquor enim de appetitu sensitiuo) consentaneum perinde est, vt somnus non modo officium sensus, verũ etiam motionis hoc genus intercipiat, & quoniam intellectus coniunctus est cum sensu, & requirit phantasiam tanquam sociam in operando, ipsaque intellectio à phantasmatibus dependet, propterea efficitur, vt compresso primo sensitiuo dormientes abstineãt ab opere ipsius intelligentiæ: atqui necessarium erat somnum esse vinculum & quietẽ tam sensus quàm motus, tum ratione communis laboris, vt censebat Aristoteles citato loco, tum ratione principij cõmunis, quod affici videtur in eo, tum ratione instrumenti, ac spiritus qui communiter sentiendi, mouendique facultatẽ cunctis partibus adducit, & abducit, tũ etiam ratione subordinatæ analogiæ, ac denique ratione finis, vt paulo inferius explicabo. Sed cuius sensus, aut quorum sensuum procuratione (si modo plures habeantur) fiat, hoc certe maiorem habet dubitationem, porro (vt antea ex opinione Aristotelis declaraui) reperitur in animali quidam sensus primarius, quem ab ipsa functione, aut propria natura communem appellauit, & quin-

que

A que deinceps alij assidentes, famulantesque, qui veluti foris astant ad custodiam vitæ, tanquam emissarij & internuncij, quippe qui extrinseca intus referant, propterea emergit dubitatio si somnus est quædam passio, affectioque ipsius sensus an sit sensus principis, vel potius alicuius particularis, aut particularium omnium. Respondeo ex mente Aristotelis in suo libro de somno, eum per se primo esse passionem primi sensus, aut dicas primi sensitiui: nihil enim refert, siquidem impossi

B bile sit comprimi sensum cōmunem citra compressionem aliorum, ait namque Aristoteles hoc modo, eiusmodi somnus comitatur sensum, qui in prima sentiendi facultate oritur, atque ibidem alijs verbis sic: itaque constat huiusce sensorij tum somnum tum vigiliam esse affectiones, easque ob id ipsum omnibus tribui animalibus, quod insuper cōfirmauit ratione validissima, illius sane, inquit, affectio est somnus qui cuncta souet sensoria, sensus princeps est huiusmodi, ergo somnus

C est primum ipsius affectio, maior est satis manifesta, cū pateat in somno totū totaliter sensum esse interceptū, minor vero probatur, quia sensus ab vna prima parte in qua est sensus cōmunis per cæteras ministratur, aut cum vnus sit sicut tota natura animalis est vna, ab vna tamen primaria parte dependet totus, qua quidem parte aut non influente in alias nullū sensorium externum idoneum est sensationi, & motui, velut lumen quod à solari corpore cōmunicatur huic hemispherio ab uno cō

D presso extinguitur totum, aut ipsa tanquam principio sentiendi compressa confestim intercipiantur alij: cum itaque hic sensus in alios influat, siue in alia sensoria, aut principantis coniuncti analogiā habeat ad illa, & non è contra necessariū erat, vt somnus ipsum primo sequeretur, quapropter ex vacatione aliorū sensuū non efficitur sōnus, ex quiete uero, & vacatione istius, cæteri silent,

silent, & statim somnus obrepit, vniuerso simul compresso sensu, interceptoque. Id etiam confirmatur, nam somnus facit compressionem totius sensus & vacationem quandam, totus autem non ligatur & opprimitur nisi principio ipso compresso: consequens igitur est, vt somnus sit affectio, passioque primo conueniens primario sensitiuo, tale enim sensorium, si forte sentire non poterit, cætera quoque nullo afficientur sensu. Præterea eiusdem facultatis est somnus, atque vigilia, cum sint oppositi, ac proprie non sit aliud, quàm orbitas vigiliæ; ea vero est passio primum huiusce principij, tanquam illius solutio, & expedita promptitudo, ergo somnus eiusdem sensus est affectio, quòd autem eadē parte tam somnus, quàm vigilia fiat, non modo ratione oppositionis est manifestum, verum etiam aliter; vt probauit Aristoteles, nam si per vnam partem natura dedisset ipsum sentire, quod est in vigilia, aut ipsamet vigilia, per aliam vero non sentire, quod est in somno, profecto accideret animal simul sentire, & non sentire, cum enim distinctæ essent potentiæ, & modo quodam contrariæ nulla ratione subordinatæ ad actionem, neque coniunctæ, possibile esset, ut per unā sentiret, per alteram autem non sentiret. Præterea (ut ad rem nostram reuertamur) probatur experimento sensato, sunt etenim plurimi, quos inter dormiendum uisa frequentant, atque perturbant, ita ut uigilantium opera uideantur exercere, uident namque & forsitan audiunt, dormiunt tamen, sed illud prorsus mirabile est, quòd uidentes se uidere non animaduertunt, nec aliud quicquid faciant, est ipsis exploratum, ut potius agi, quàm agere uideantur: alia igitur facultas est, quæ soporibus afficitur primo, atque hæc est illa facultas, quæ meritissimo nomine potest appellari facultas animaduersiua, illa inquam quæ est sensus communis, quoniam ueluti pro

A pro tribunali aſtando in ſede illa regia ſingulis ſenſoriis proſpicit, & eorum alterationes, motioneſque diſcernit, & luſtrat, quaſi vero ſtupida ſint cætera ſenſoria, niſi vel illa ſit expedita, eiuſque vis non foueat illa, & quaſi ſpiritali (vt dicam) luce perluſtret. Poſtremo in ſomno ſupprimitur ſenſus & motus tanquam actiones quodam pacto ſpontaneæ, quarum principiū non eſt neceſſarium ſemper agere; igitur eſt paſſio ſenſus communis, is enim ad motum etiam momentum habet per appetitum, qui fit in eo, sed quamuis illius dicatur primum adæquate, tamen eſt totius ſenſus, ſed per illam partem principem.

B

Cuius finis gratia factus eſt ſomnus animali. Caput IIII.

SEd cuius finis gratia ſomnus habeatur, & quales per ipſum vtilitates animalibus fiant, conſiderationem habet conuenientem: primum vero oportet ſcire, quòd ſomnus non eſt finis animalis, neq; potentiæ alicuius, ſiquidem natura cuncta molitur alicuius gratia, ſomnus autem quàm vigilia deterior eſt, nam melius eſt ſentire & agere, quàm nullo modo ſenſibus vti & eſſe otioſum, & omnino præſtantius eſt eſſe actu, quàm potentia, igitur vigilia potius eſt animalium finis & facultatum eorū, præterea ſenſus, & motiua potentia ad vitæ cuſtodiam ordinantur primum, ſed illam alacriter cuſtodiam tuentur in vigilia quando ad agendum ſunt expediti: vigilia igitur eſt finis animalis, quin etiam propriæ operationes, functioneſque potentiarum ſunt earum fines, vnde dicebat Ariſtoteles animam eſſe primū principium quo viuimus, ſentimus, mouemur, & intelligimus ratus iſtas operationes eſſe fines ipſius animæ, & potentiarum eius, ac plane abſurdum videretur, vt

C

D

ſenſus minime ad ſentiendum, ſed ad quietem illius o- A
peris eſſet præordinatus, potius itaque rationem finis obtinet vigilia, quàm ſomnus. Sed quoniam animal ex nimio peruigilio vires ſubmittit, & vigor illius quodam pacto decumbit; idcirco talem quietis tralationẽ ad ipſam vigiliam aptare oportebat: enimuero ſi propriam naturam animal ſeruare voluerit, quædam habere oportet, ſine quibus res perperam eueniret: quis enim ſatis eſſet diutius vitã ducere ſine quietis interpoſitione? ſomnus igitur velut quies neceſſarius erat, om- B
nia namque ſenſuum inſtrumenta, & motionis laxantur, ſpiritus poſt diuturnam actionem, celereſque motiones diſſipantur & flacceſcunt; itaque propter eorum imbecillitatem, & diſſipationem neceſſaria erat aliqua tralatio quietis, vt partim vires reſumerent, partim etiã reficerentur, labor autem corpori potius quàm potentiæ referatur; ſiquidem labores, impotentiæ, debilitates, & ineptitudines aſcribuntur animæ, & potentijs e-
ius propter inſtrumenta corporea, quibus familiariter C
ſunt concretæ: quapropter dicebat Philoſophus primo de anima, ſi ſenex acciperet oculum iuuenis, videret vt iuuenis, accipiendo tamen cum oculo ſingula inſtrumenta ad hanc actionem neceſſaria, intellectus autem neque propter ſe, neque ratione inſtrumenti corporei fatigatur, aut debilitatur; nihil enim commune habet ipſius actio cum inſtrumento materiali: ex his ergo manifeſtum eſt, cuius gratia ſomnus contingat animali, &
quæ ſint eius vtilitates: prima quidem eſt, vt per huiuſ- D
cemodi quietem ſingula ſenſoria & inſtrumenta ſenſuum, atque motionis poſt aſſiduos labores vigiliæ recreentur, ac ſubinde magis alacriter & expeditius poſſint reuerti ad proprias functiones, ac potiſſimum ratione primi principij, quod cæteris dominatur, & influit, tum ratione ſpirituum animalium, qui per ſomnum

A num recreati, ac denuo ad ipsos facta accessione, euadunt ad omnem actionem magis idonei, quemadmodum experimur dum expergiscimur, ac propterea matutinæ actiones, ac præsertim cogitationes & studia solent esse præstantiores: præter has dictas vtilitates fermè omnes addunt aliã existimantes somnos ad coctionem conferre, vtpote quòd retracto sub id tempus calore, ad viscera & sedes infernas concoctio melius procedat tam ea, quæ fit in uentriculo, quàm illa, quæ fit B in hepate, in uenis & corde; addunt etiam omnes cruditates in uigilia derelictas, si somnus eas excipiat, concoqui, atque id non modicam afferre utilitatem ad animalis salutem; id quoque uidetur asseuerare Aristoteles in libro de somno, cum diceret, soporibus oppresso animali, solutam esse facultatem alteratricem, ac signũ esse, quòd nutritiua particula opus suum facit in dormiendo magis, quàm uigilando: tunc enim nutritur, & augetur magis, utpote quòd sensus, qui in hoc somno C supprimitur, ad eiusmodi functiones proficere nihil ualeat. Ego tamen arbitror somnum esse utilem coctionibus, sed illa potissimum ratione quòd per ipsum caloris substantia instauratur, quæ alioqui in ipsa dissoluitur uigilia, quæ si diutius citra ullam soporis quietẽ perseueraret, nulla concoctio bene succederet, quemadmodum experimento uidemus assidue, si uidelicet aliquis diuturna torqueatur uigilia, fit languidus, nauseabundus, & expers appetentiæ, ac si quantumuis co-D medat, non satis concoquit, nec etiam recte nutritur: si uero uigilia fuerit moderata, & debitis compensata quietibus per ipsum somnũ redditur aptior ad coctionem, ac si uigiliæ labor addatur, atque exercitatio corporis longe magis, quàm somnus, concoquit: sed quoniam in somno efficitur concoctio, & nutritio citra magnam dissolutionem; propterea uidemus animalia in

eo melius nutriri, ac refici, hæc omnia patent: experimento siquidem videmus illo tempore minorem appetentiam fieri; fames enim citius ac vehementius inuadit, vellicatque vigiles, quàm somnolentos, & nuper à somno excitatos, tametsi noctem duodecim horarum obdormitassent, videmus agrestes homines, & operarios omnes minus abundare cruditatibus profusius vti cibo & potu, & cibis vesci solidioribus, quoniam exercitatio & labor siue conatus calorem intendit; itaque substantiam tum dissipat, tum coctiones accelerat, at quemadmodum exercitatio si quietibus compensetur, facit robur, ita vmbratilis, & somnolenta vita facit desidiam, & membrorũ effeminationem; & ideo segnius agit calor animalis in hisce quietibus, quàm in vigilia, præsertim operosa, & quadantenus iuncta labori. A B

Quæ nam pars corporis sit sedes soporis. Caput V.

C

MOdo consequens est, vt quæramus qua parte corporis somnus fiat, nonnullis fortasse videretur esse affectionem totius, & nullam sibi partem corporis determinatam præscribere, ac definire, nam quies est & copula totius sensus, & motus, vtraque vero potentia est fusa per totum, igitur somnus est affectio, passioque totius in quantum totum, & non per aliquam partem, denominat quoque totũ animal, totum quiescit, non vna pars determinata; igitur totius est passio: quin etiam totius videtur esse vigilia, nam singulis partibus vigilare, idest sentire, & agere aliquid competit, ergo totius etiam est somnus: sunt denique nonnulla animalia, quæ carent cerebro, corde & hisce primis partibus, illa tamen dormiunt. Aristoteles autem, & Galenus deuenerunt in aliam opinionem, siquidem ab ipsa rei D

natura

A natura conuicti opinabantur somnum esse affectionẽ totius quidem, sed per vnam dumtaxat principem partem, à qua sensus pariter, atque motus cæteris partibus impertiretur, aut quæ faceret illis consensum aliquo pacto, ita vt per essentiam illi primo conueniat, cæteris autem per consensum, quemadmodum si lux huius hemispherij pendet ab vno principio, nimirum ex Sole, si principium istud obscurum fiat totus aer tenebris obducetur, ista tamen obscuratio per essentiam competeret Soli: per consensum autem & participationem, siue
B per modum sequelæ ascriberetur aeri, nec alio pacto extingui atque intercipi posset tota lux seu lumen, nisi lucis ipso compresso principio: eodẽ igitur modo sensus animalis comprimi debebat, per vnius dumtaxat principis partis compressionem: hoc perbelle tetigit Aristoteles in libro de somno cap. secundo, cum diceret hoc pacto, nam si eo quòd omnes patiuntur aliquid sensus fieret ipsum dormire, incõueniens esset, quibus
C neque necesse, neque possibile est aliquo modo agere simul, hos vacare simul, & immobiles existere, contrarium enim rationabilius accideret eis non simul quiescere, volebat his verbis inferre quòd somnus non conuenit singulis sensorijs aut sensibus per propriã aliquã ipsorum dispositionem, sed per aliquid, quod est commune omnibus, per illam scilicet communem facultatem, quæ æquabiliter cuncta fouet sensoria, & singulis prospicit in ea principe corporis parte assistens, nam
D sensus per id quod proprium habent, neque possunt simul agere, ac multo minus quiescere & vacare simul, ac si necesse esset isto modo in somno simul quiescere, profecto necessarium esset etiam in vigilia simul agere, quod est absurdum, consequentia tamen est manifesta, nam ratio eadem est contrariorum, siue oppositorum omnium, ac propterea subiunxit Aristoteles, rationabile

bile est, vt somnus per primam partem fiat, à qua de- A
pendent aliæ secundũ virtutem; dum enim talis pars
aliquid patitur, necesse est etiam alias per consensum
pati, & si comprimatur hæc, alias intercipi, ac si modo
aliquo impotens fiat, illas infirmas & inualidas reddi.
Ac denique si somnus (vt antea probauimus) est affe-
ctio vnius sensus principis; consentaneũ erat eundem
esse affectionem alicuius primæ partis corporis, quæ
sedes esset eiusdem facultatis, rationes aliorum facilli-
me diluentur, & propterea non oportet de illis curam B
habere. Verumtamen quæ sit ista pars princeps, in
qua somni primo fiunt, & cuius existit passio quasi per
essentiam non omnes inter se consentiunt, atque inter
cæteros Aristoteles & Galenus duo fulmina belli in
hac re fuerunt dissentientes: itaque cum aliter sentirēt
de principio sensus, necessarium etiam fuit, vt seque-
rentur conclusiones diuersę; Aristoteles enim censebat
præcipuam sedem soporis esse corpus cordis, quoniam
ipsum censebat esse primam sedem non solum sensus C
& motus, verum etiam totius animæ, ac reprehende-
bat Platonem quasi trifariam diuidentem animam, ac
triplex constituentem principiũ, cerebrum scilicet, cor,
& iecur, vtpote quòd cerebrũ esset sedes facultatis ani-
malis & rationis participis, cor vitalis siue animosæ, ie-
cur denique concupiscentię, quamobrem ille princeps
peripatheticorum existimabat idem cor esse neruorũ
principium, quemadmodum ait secundo de historia
animalium capite quinto, quippe qui videntur esse in- D
strumenta sensus, & motus, & processus, per quos cur-
rules vocati spiritus emittuntur, atque in eandem sen-
tentiam descendit Erasistratus, ac plærique aliorum,
qui ex mente Aristotelis citato loco censebant cor esse
radicem neruorum potius quantũ ad materiam, quàm
ratione formæ: eam enim in cerebro videtur assumere,

ab

A ab ipso etenim corde dicebat Aristoteles procedit aorta vena valde neruea in parte illius caua, & ab eodem principio exortum ducunt arteriȩ, quæ statim vbi ad cerebrum ascenderint, aut dilatantur, explicanturque, & in membranas degenerāt duplices illas meninges admodum nerueas, & sensu præditas acutissimo, aut multæ simul complicantur, & coalescunt ac generatur neruus teretem habens figuram, vel etiam, vt censet Erasistratus ab ipsa membrana cum in teretem figuram de B hiscit scissa per substantiam cerebri, quo etiam pacto efficitur ille admirabilis retiplexus cerebralis, sensus & operationis non exiguæ, ac profecto videtur neruus arteriam referre in substantia & colore, nec poterat esse ex substantia cerebri, quoniam laxum est, & sensus expers, atque ita videbatur opus esse; cum enim nerui officium esset spiritus deferre & ministrare ad motus, & sensus commoditatem ex re aliqua cauum habente debebat generari, itaque ex multis arteriolis cauis quidē, C sed simul coalescentibus ortum ducit, & quemadmodum spiritus ex arteriali generatur sanguine, illoque sincerissimo, non immerito per easdem arterias magis vnitas, glomeratasque se iterum insinuat separatus à sanguine, & à cerebri attemperatus natura, quæ & sanguinem magis sincerū obtinet, & calorem satis conuenientem, itaque videntur subinde nerui omnes ex ipso cerebro generari quantum ad formæ constitutionem, vel etiam ab ipsa spinali medulla, quæ processus cere- D bralis esse videtur, atque si arteriæ & venæ sensum habent, videretur Aristoteles & Erasistratus optime sentire, quod tamen confessus est etiam Galenus sexta Aphorismorum commento quinto, cum enim distingueret rhenis inflāmationes vtpote quòd alia carnem ipsius afficit, quæ dolorē inuehit agrauanti similem, alijs vero partibus, quæ sunt in rhene patientibus dolor sentitur acutus,

acutus, appello inquit alias partes tunicam hunc obte A gentcem, & ventrem eius interiorem, & eas, quæ ad hunc terminantur arterias, & venas, ac præterea productiones vasorum vrinariorum, hoc etiam confirmatur illo inditio, quòd statim vbi generari occeperit animal animaduertitur in principio cor imperfectum quidem, sed sensum quadantenus habens, vt perinde videatur ipsum esse principium sentiendi: itaque ob illas rationes Aristotelis tum etiam alias, quas ego ne longior essem, dimisi, ait ex professo in libro de sensu & B sensili iuxta finem, ac tertio de partibus animaliũ cap. quarto cor esse totius sensus & motionis principium, eaque ratione ob variam cordis dispositionem sensum esse difformem; ait enim ea, quæ sensum habent hebetiorem & magis ineptum, cor ipsum habere magis durum, & spissum: at contra quæ mollius & alacrius illud habeant sensu & motus agilitate pollere, & secundò de partibus cap. decimo ait hoc modo, sed enim principium sensuum esse cordis locum definitum iam est, C cũ de sensu ageremus, & ibidem paulo inferius inquit sequentibus verbis, cerebrum vero parte capitis priore continet omnia quibus hoc datum est, quoniam id, quo sentiunt in parte priore corporis situm est, sensus enim prouenit à corde, quod parti priori commissum est, ac manifeste in illo capite demonstrare conabatur cerebrum non esse principium sentiendi, quoniam est exangue squallidum & insensatum, quemadmodum sunt omnia excrementa: cum igitur tot, tantisque locis D explicasset cordis molem esse principium sensus, ac præcipuam sedem animæ, consentaneum erat illum statuere somnum, qui vt quies est & vinculum sensus ac motus, in corde fieri. Sed quoniam nonnulli voluerunt extorquere & trahere mentem Aristotelis ad libitum proprium dicentes, eum putasse cor esse principium

sensus

A sensus & radicem, sed quoniam cerebrum pars est operũ manifestatiua, aut contemperans spiritus, seu pars vnde procedunt formati nerui, ob id somnum in cerebro fieri, etsi possit ascribi deinceps cordi per modum sequelæ, aut per consensum, vtpote quòd cerebrũ pars est illi consentientissima; propterea non erit inutile afferre quædam ipsius testimonia, vt certiores fiant, illam non esse opinionem Aristotelis, sed propriam ipsorum fictionem; ac primum videte in opusculo illo de somno & vigilia, vbi dicebat expresse somnum esse affectionem primi sensitiui, ac tertio eiusdem operis capite cũ
B statuisset cor esse principium sensus, mox ait (si vero est somnus & vigilia passio partis huius, &c.) & aliàs dicebat somnum esse refrigerationem primi sensitiui, cum autem explicaret quomodo efficiatur illa refrigeratio in illo principio sensus nimirum in corde, inquit euaporationem corpulentam in cerebro refrigeratam, statim descendere ad inferiores sedes, ac refrigerare cordis calorem, vt perinde vis sensitiua, & motiua, quæ ab
C illa parte procedit cõprehensa non possit in opus suũ incumbere, hoc etiam satis expresse confirmauit in primo libro de historia plantarum, quin etiam secundo de partibus animalium cap. septimo, vbi fatetur cerebrũ esse causam soporis vtpote quòd refrigerandi vim habeat, eam vero passionem in corde fieri, in quo est principium totius sensus & motus, sic enim ad verbum ait, somnus etiam à cerebro proficiscitur ijs, quæ illam
D obtinent partem animalibus, quæ autẽ carent, ijs proportionale suppetit, cum enim sanguinis alentis effluentia refrigeretur à cerebro, aut etiam ob alias causas similes caput aggrauatur, & quidem somno sopiti ea corporis parte solent tentari, atque efficitur vt calor cũ sanguine ad ima subterfugiat, collectaque copia vaporis in loco inferiori somnum facit, itaque constat arbi-

tratum esse Aristotelem sopores in corde fieri. Plato A
autem, & Galenus posuerunt illud principium sensus ac motus esse cerebrum aut proportionale, & in eo fieri somnum, siquidem manifeste ipsum est principium neruorum, nec opus esse vt tangendi vim habeat, sed sensum illum habere, qui singulorum motiones animaduertat, ipsumque si paulo magis siccescat idoneũ fieri ad hanc sensationem, quemadmodum est neruus, aut spinalis medullæ postremum, vbi siccior est effecta,
ac partem aliquam in illo adesse, quæ illo etiam pacto B
sentire valeat, vtpote membranas per totam substantiam implicitas retiplexum & nerueam quandam substantiam in eius radice, locus autem ille Aphorismorũ mendosus est, & forsitan temere adiectus, quoniam ipsemet Galenus secundo de locis cap. secundo, & ibidẽ sæpius, atque in decimosexto de vsu partium ducentesimo decimo octauo inquit, venas & arterias esse sensus expertes, nec vllo pacto sentire si incidantur aut vin
culis excipiantur, vel forsitan si sensum aliquem habẽt C
exiguum, illum etiam ex cerebro trahunt propter consensum vnum neruorũ, & virtutis continuationem, in cerebro tamen primatum obtinentis, itaque per experimenta videmus, si cerebrum comprimatur & male se habeat interdũ auferri sensum & motum cunctis partibus, vt prorsus stupidæ, & motus expertes maneant, qui quidem affectus manifeste in cerebro fiunt, cum ipsi admoueãtur præsidia, & in eo repertæ sint causæ mor-
borum, atque etiam videmus quandoque ob solam cõ D
pressionem cerebri ex osse depresso, aut aliquo instrumento per imperitiam medici impotentiam ad vigilãdum oriri, & partium ineptitudinem ad sensum & motum; ibi quoque generantur spiritus animales, & experimur humidas cerebri temperaturas efficere in somnum delationes, siccas contra esse ad vigiliam magis

proclines

A procliues, & illius ſolam aggrauationem aut humorũ aut vaporum dummodo acuti non ſint & calidi nimis efficere ſomnolentiam, & à contrarijs cauſis eadem parte fieri uigilias, quin etiã refrigerato capite ex oppiatis, aut alijs rebus frigidis ſomnus quamprimum generatur, uel impotentia uigilandi, eadem uero ſi cordis regioni admoueantur, haud neceſſario allicitur, id etiam patet experimento, cum enim ſomnus inſtat, ſentimus in capite quandam aggrauationem, & ipſum primo in B cipit ſuccumbere, ac denique omnes ſomni morboſi in cerebro fiunt, non minor igitur ratio eſt, ut alij quoque ſalutares in eadem parte fiant, propterea ab ipſa ueritate coactus fatebor ſedem ſoporis eſſe cerebrum, aut aliud proportionale in ijs quæ cerebro carent, ipſum enim principium eſt totius ſenſus & aliarum facultatũ quæ animales appellantur: ſed quoniam ſenſus cordis eſt unitus cum principio caloris, qui uitæ tuetur incolumitatem, propterea paſſiones eius ſubitas quaſdã C paſſiones mouent, utpote lypotimias & ſincopes quandoque etiam celeres interitus.

De ſomni generatione, & cauſis, ac primum ponuntur aliorum opiniones & confutantur. Caput VI.

D DE generatione autem ipſius ſomni quemadmodũ fiat, maior eſt controuerſia, atque hinc tota pendet difficultas huius tractationis: omnes enim tam medici quàm philoſophi conuenerunt in hoc quòd ſomnus eſt quædam quies ac prope impotentia primi ſenſitiui, propter quã non poteſt in opus ſuum incumbere, quãobrem dicebatur ab eis primi ſenſus aut ſenſitiui compreſſio, & quaſi uinculũ, cuius compreſſione cætera ne-

que sentire, neque motibus sufficere possunt, sed cum A
non esset ex voluntate, nec quies aliqua, vt quies bracchij per se ipsum spontanea, ob id cœperunt explorare modum, & causam istius compressionis, & detentionis totius sensus, & motus. Propterea Aristoteles existimauit compressionem hanc, atq; impotentiam primi sensitiui incumbendi in opus proprium, qualis in somno contingit experrectilis atque solubilis, fieri ob quandã refrigerationem, siquidem illa intemperies frigida calorem exturbat & cohibet, facitque torporem, & immobilitatem, vnde in libello de somno inquit, somnum B
esse refrigerationem primi sensitiui, sed eam refrigerationem proprie fieri à corpulenta quadam euaporatione in cerebro refrigerata, quod insuper secuti sunt multi peripathetici, quia viderunt hoc placuisse Aristoteli præceptori, is enim existimauit ab alimento, aut alia re proportionali, humida præsertim & frigida efferri sursum ad caput vi caloris aspirationẽ vaporosam, & corpulentam, quæ ab eius loci frigiditate densatur, vt nubes in media aeris regione, quæ instar Euripi post den- C
sationem, & refrigerationem proprio impulsu descendit, & primi sensitiui calorem refrigerat, partim etiam vias intermedias obstruit, quas venas appellant carotidas, quasi soporarias, itaq; tum per se calorem turbat, & comprimit, partim etiam obstruendo cohibet influxum, quapropter fit somnus, ob id inquit potissimum somnos fieri post alimentorum assumptionem, quoniam vapor eo tempore non mediocriter sursum aspi- D
rat ad cerebrum ex ipsa esculenta, potulentaque materia, ob id etiam vaporosa omnia censebat somnos allicere, vt vinum, lolium, allia, cæpas, & cognata ipsorũ, sed quoniam illa calida sunt, idcirco dubitauit quomodo fieri potest, vt talis calida euaporatio somnum alliciat, quippe quæ refrigerare debeat primum sensitiuũ,

aut

A aut calorem eius, ſanguinem, & ſpiritum: reſpondet ſatis eſſe vt frigida videatur reſpectu maioris caloris, quemadmodum urina quæ in balneo apparet frigida, tametſi propria natura exiſtat calida, non ſæcus labores colliquatiui, & febres nonnullæ, in quibus ob caloris uehementem impreſſionem in membris & partibus ſolidis ſecedit colliquatio, ſomnos habent familiares, ſiquidem colliquamentum, ut cibus indigeſtus eſt, & aſpirationem ad cerebrum uaporoſam emittit, ijs au-
B tem uaporibus inquit digeſtis, & à calore ſtatim euictis, ſolui ſenſum, & fieri ſomno contrariam uigiliam, ſiue expergiſcentiam. Ego tamen non poſſum relinquere ſenſum, & ſenſata experimenta, ut credam Ariſtoteli, is enim dicere ſolebat, amicus Socrates, amicus Plato, ſed magis amica ueritas, age obſecro uideamus, ſi res ita ſe habeat, ut ſomnus à corpulenta ſolum aſpiratione fiat & refrigeratione primi ſenſitiui, ſcilicet cordis aut alterius cuiuſdam partis proportionalis: primũ
C uidemus ſomnos accedere poſt labores, cum enim ex diuturno peruigilio laſſatæ ſunt uires ac ſenſoria, & ſpiritus non nihil debilitati manus dant quieti, & facta hac ſomni diſpoſitione intercipitur uigilia, laſſitudo uero hæc cum euaporatione & refrigeratione nihil habet commune, neque uero fit in omni labore, & laſſitudine colliquamentum, ut ſingulis patet: inſuper ſola debilitatis ratione contingunt, dum morbi homines inuadunt cito proſternentes uirtutem, eodem quo-
D que modo poſt ſudores, à quibus uirtus laceſſita, debilitataque ſuccumbit, & quietem oppetit cum uigilare, & laborare tum ſpiritus, tum ſenſoria cuncta diffidant, nonnullis etiam ex quadam conſuetudine ſomni redeunt, ac temporibus certis repetunt, abeuntque determinatis horis, euaporationes autem ex arbitratu & conſuetudine non fiunt, neque ſoluuntur, ſicut accedit

dit & soluitur somnus: quin etiam singuli experimur in A
nobis esse imperium, & momentum quodam vt dormire valeamus in quacunque hora, nisi quidpiam obstet, non est autem in potestate nostra, vt fiat ad cerebrũ euaporatio, sæpe etiam cum decernimus contra abstinere, tametsi cupiditas aduenerit, somnum auertimus: præterea sola compressione meningæ eius inquã membranæ, quæ cerebrum inuoluit somnus generatur altissimus, aut sensus compressio, non est igitur euaporatio propria causa dormiendi, quoniam non est de omni, præterea sæpissime fit somnus dum frigida quædam B
capiti admouentur nimirũ succus mandragoræ solatri, lactucæ, papaueris, & similium igitur fiunt interdum somni citra corpulentam euaporationem: amplius ex molesta lectione, aut concione somni solent euenire similiter ex sonis quibusdam, vnde nutrices solent puerulis somnum allicere quibusdam sonis & cantu, multisq; etiam alijs modis citra euaporationem obtingit, quemadmodum per singulos discurrenti erit manifestum. C
Ac multo minus refrigeratio videri poterat ipsius cordis cum prædicta experimenta nullo pacto refrigerare valeant: sæpe etiã ipso refrigerato ex oppio & similibus, ex timore, ex morbo, ex vaporosa substantia frigida in palpitationibus cordis somni nõ efficiuntur, qui tamen fieri deberent, & magis insignes vtpote principio illo magis per essentiam refrigerato: atque in nõ nullis prauis febribus & euaporationem mittentibus ad caput, aut propter virtutis celerem dissolutionem D
somni fiunt insignes, cor autem calore æstuat, quoniã per se ipsam febris est calor accensus in corde. Ob id aliqui existimarunt somnum esse quidem vinculum, & compressionem sensus, eam vero fieri propter refrigerationem cerebri, illud enim est sensus & motus principium, itaq; illius refrigeratio facit ineptitudinem sentiendi,

A tiendi, & impotentiam effundendi virtutem sensus, & motus, siquidem frigiditas immobilitat, calorem extur bat, & spiritus coercet, vnde talem efficit pigritiam, & prope impotentiam: comprobant hoc, quia manifeste viderunt allici somnum refrigerato hoc primo instrumento, ac principio è rebus valde frigidis, vt antea dicebam, quin etiam frigidas cerebri temperaturas esse magis somnolentas, calidas autem omnino vigiles, & soporibus fermè ineptas. Quidam autem opinantur B somnum esse vinculum & compressionem primi huius sensorij adeo vt virtus eius amplius effundi non possit per partes mobiles, ac sentientes, id autē ab illius partis obstructione proficisci aut propter refrigerationem aut obstruentem aliquam materiam, sic enim necessarium est, vt obstructis meatibus, per quos illa virtus effunditur, emissioni reddatur inepta, & pro vigilia somnus obtingat, itaque refrigerato cerebro cum illo pacto fiat obstructio frigiditas namque densat, & astrin- C git, somnus efficitur, multitudo etiam vaporum in cerebro id ipsum facere consueuit, ac propterea somnū allicit, idem humores & fluores aquei, humidum enim impletiuum est, eos autem expertes esse debere qualitatum, quæ excitandi vim aliquam habeant, ita videlicet vt non sint nimis calidi, aut acres & mordicationē præseferentes: sed quoniam non eodem pacto omnes obstructiones fiunt, existimant eas, quæ leues sunt & affectionem inducunt expergiscibilem esse somni pro- D ductricem, alias autem quæ affectiones generant inexperrectiles esse morbosas & malorum morborum productiones. Vtraque tamen sententia quantum repugnet sensui, & rationi superiora demonstrant, quoniā labores, lassitudines, consuetudo, lectio, soni, cantus, fastidium per auditum aut omnino agendi, nimis stabilis, hærensque applicatio primi sensus, tenebræ, solitudines,

tudines, mœstitiæque nullum ipsorum potens est refri- A
gerare, neque obstruere cerebri substantiam & vias spirituum. Bernardinus Telesius vir magni ingenij existimat somnum esse affectionem spirituum, quibus opinatur etiam conuenire vigiliã, vtpote quòd si per ipsas animalis partes effundantur, & actionibus, operibusq; incumbant, fiat vigilia, cum autem ad cerebrum redeunt, quasi reuocato motu efficiatur somnus, adeo vt ille nihil aliud præterea sit, quàm retractio, reuocatioque spirituum ad cerebrum, quorum deinceps solutio, & B
celer emissio faciat expergiscentiam, & quoniam spiritus isti dant motum & sensum singulis partibus, quæ talem habent promptitudinem, idcirco fit vt per eorũ reciprocum motum sensu destituantur, & motione, ac fiat vtraque ineptitudo, ipsumque animal sopitum recumbat, ac sentire non valeat, ac propterea fieri ut omnia alliciant somnum, quæcunque possunt spiritus ipsos fugare, & modo quodam intro impellere ad primũ sensitiuum & principium eorum, existimat etiam huiuscemodi spiritus habere ad corpus dominicum imperium, ac se ipsos promouere, agitareque, & per se cognoscere, appetere, & in omnia pro arbitatu suo irrumpere ita ut ipsi sapiant, sentiant, moueant, & cuncta deniq; faciãt in animali, quasi uero essent ut porcelli intra saccum: quæ quidem de somno sententia fuit antiqua medicorum opinio, nam plærique dicebant in eo fieri retractionem caloris & spiritus ad suum principium, & corpus totum ob id maiori indigere tegumento cum D
dormit, hanc etiam opinionem uidimus subscriptam esse à Galeno in eo libro cui titulus est de historia philosophica, siquidem ad uerbum ait hoc modo in eo capite de somno & morte. Plato & Stoici dormire putant animal quiescente spiritu illo, qui sensibus uigilanti bus ministrat, non quia uelut in terram concidat: sed quia

A quia ad principem animi facultatem feratur, quæ intra supercilia sedē habet, occidere vero si spiritus ille prorsus omnem motum amittat, quibus verbis palam est eos arbitratos esse somnum fieri ex retractione spiritus ad suum principium, & quietem illius in eadem parte, ita tamen vt non omnino quiescat, ex quo suffocationes ipsis videbatur esse causam interitus, quoniam motum spiritus omnifariam submoueant, prohibeantq; , motus enim est prima caloris perfectio, qui sicut illum B accendit, ita priuatio eundem extinguit, & de medio tollit, vt perinde calida omnia moueantur frigida contra quiescant perpetuo, & immobilitate gaudeāt. Quorū sētentia mehercle videtur probabilis, & cōsentanea veritati, si vero examinetur diligētius, manifeste apparebit eos non esse assecutos adæquatam & propriam causam dormiendi, quod eorum pace sit dictum. Enimuero sæpe videmus fieri hominibus & cūctis fermè animalibus magnas spirituum reuocationes & caloris, illa C tamen somnus non inuadit, vehemēs scilicet retractio fit ipsis metuentibus præsertim si timor ingens sit, & celeriter inuadat, inditium retractionis est partium extremarum frigiditas, vt quidam etiam obtremiscant, dormituris autem, aut dormientibus nunquam tantus eius ratione apparuit contractus horror, multis etiam cum timor eos vehementior derepente aggreditur sensuum officia intercipit, vt omnino non videant. & non audiant, eos tamen dormire nullus censeret. Hoc etiā D confirmatur, nam sæpe contingit vt homines alta quadam cogitatione occupati, & detenti prope insensati fiant nihil videntes audientesque, quod ipse Bernardinus fateretur effici propter retractionem spirituū ab his partibus extremis ad cerebrum, in quo alta sedet cogitatio & animæ princeps facultas, somnus autem propterea non fit, ergo non est sufficiens causa dormi-

endi ſpirituum couerſio, retractioque in eam partem, A quod etiam manifeſtius fit exemplo delirantium freneticorum. Videtur præterea huiuſmodi retractionem ſpiritus non eſſe ſomno neceſſariam, neque ſub illud tempus aliquo modo fieri, quandoquidem ſingulæ partes manerent ſenſu & motu deſtitutæ, vnde ſi dormienti pars aliqua incideretur vel pungeretur quæ remotà admodum eſſet ab ipſo cerebro, nullo modo animaduerteret, quemadmodum non ſentit pars paralitica, vel quomodolibet ſtupida, eas enim partes vis ſenſitiuà B non fouet, per quam ſentire valeant, id autem abſurdū eſt, nam videmus manifeſte dormientes non eſſe expertes ſenſus, immo non ſolum grauiora, & vehementius imprimentia cognoſcunt, & ſentiunt, verum etiam leuiora quædam, ſunt etenim nonnulli dormientes qui pulicum tranſitus animaduertunt, & leuiores palearū contactus, quæ ſi ſenſus retractus eſſet, minime ſentirentur ab eis. Is forſitan reſponderet in ſomno fieri retractionem ſpirituum; ſed tamen non omnium, quo- C niam pars aliqua eorum remanet non retracta, per quā iſta ſopitum animal poteſt cognoſcere. Sed hæc ſolutio (ſi ita diceret) non eſt alicuius momenti, ſiquidem leuiſſima eſt illa retractio ſpirituum, cum qua ſenſus ſeruatur partium, quippe quæ non grauiora tantum, ſed leuiora etiam, vt dixi, ſentire interdum valeant, leues autem huiuſmodi retractiones vigilia poteſt ſubſtinere in qua eſt ſenſus incolumis, ſomnus enim nequaquam eſt quando ſenſus ſparſus ac fuſus eſt per totum, vt ſin- D gulæ partes ad actionem hanc ſufficere valeant, cum vero talis facultas, & ſpiritus relinquatur, ſomnolenta tamen exiſtat paſſio, aliud profecto erat ipſi dicendū, vt illius generationem proximius explicaret, neque vero ſit ſomnus ex difficili ſenſu tantum, vtpote quòd ſentire quidem valeant, ſed tamen ægre & tactus ſolum, nō

autem

A autem alij ſenſus, qui leuius mouentur à ſuis ſenſibilibus, nam ſi torpor fiat vniuerſo corpori,& motus hebetudo,fortaſſe animal vigilaret,& ſenſus parum ſentiret. Præterea ſi retrahuntur hoc tempore ſpiritus ad cerebrũ aut ſponte, aut vi, aut natura; ſi ſponte, & electione duo ſequentur, alterum eſt, quòd ſtatim vbi in mentem venerit cupiditas, dormiremus, noſtra enim appetitio, deliberatioque vel eſſet ab ipſo ſpiritu, aut in eo ipſo conſiſtens, vel ipſi ſaltem communis, & ita vt ſta-
B tim ſi aduenerit,cupido effũditur, & per totum ſpargitur, idem à toto in illud principium confeſtim rediret, alterum eſt quòd totus retraheretur,nam ſi ſæcus fieret certe vis ſenſitiua non eſſet vna,neque ſpiritus totus cõſentiens, ſed appetitiones in illo contrariæ, vtpote quòd vna pars velit retrahi ac retrahatur,alia autem velit manere ac maneat, & ideo ſequeretur etiam quòd idem animal ſimul poſſet dormire & uigilare,porro uigilaret per eam partem quæ non uult retrahi,dormiret
C autem propter aliã, nec poteſt dicere eam partem quæ remanet eſſe ineptam uigiliæ,quoniam ſatis eſt idonea ſenſationi, ut uidimus paulo ſuperius: ſi uero per uim aliquam compellatur aut ab extrinſeco id fieret aut ab intrinſeco uim inferente, at certe ratio eadem eſt ut cõpellantur omnes idem namque ingratum, moleſtum, aut corrumpens obnoxium eſt omnibus, niſi fortaſſe dicat patem aliquam deponi in extrema parte tanquã cuſtodem, ſicut in exercitu, arceque munita, in qua ex-
D piatores quidam aſſignantur noctu, diuque ad cuſtodiam arcis, aut exercitus totius. At ſi naturaliter ille motus retractionis efficeretur,dubio procul omnes cõuerterentur in eum principij locum ſecundũ eandem naturam,poſtquam nihil obſtat, cum enim in fornace concluſus eſt ignis,niſi aliquid prohibeat,totus ſecedit contendens ad ſuperas ſedes. Præterea cum homines

V 2 dormiunt,

dormiũt, tametsi somnus sit profundus solent se ipsos A adhuc dormientes in alterutrũ latus vertere, bracchia interdum mouere, & iactare crura, motus autem cum sit actio maiori eget copia spirituum, quàm sensus, qui in patiendo consistit, cum itaque motus fiat, quomodo potest fieri tanta spirituum retractio, vt sensus proprio muneri sufficere non possit? Confirmatur deinde nam multi delatione quadã in somnũ occupati ab alijs vocati solent respondere & confusa quędã dicere, aut statim expergisci, ac statim iterum dormire, quomodo autem B fieri posset, vt tam cito fierent illæ spontaneæ emissiones, & motus reuersiui? Præterea, multi dormientes exercent quamplura opera vigilantium, siquidem ambulant, clamant, vocant, respondent, & audire videntur, ac maiora istorum faciunt, quæ quidem si reuocatus esset spiritus fieri non possent, ac si spiritus non satis est sensationi longe profecto minus satis esset actionibus quippe quæ maius robur exigunt, sed vnum habent cõmune omnes, quibus talia contingunt quòd neque au C dire videre aut facere quidpiã se animaduertunt. Præterea si sola dormiendi causa esset retractio spirituum animalium, sequeretur quòd ipsimet in cerebro congregati, vel quacunq; in alia parte ad imaginationes, cogitationesque essent idonei, aliasque proprias functiones, ad has enim minime requiritur actualis operatio externorum sensoriorum, experimur tamen dormientes non cogitare, si vero cogitent, aut imaginentur, id esse somnium, & non fieri in eo nisi intercisas quasdam D & inordinatas imaginum compositiones, diuisionesq; & existimationes ineptas, cum tamen eius temporis cogitationes deberent esse meliores, nam si intensius cogitanti spiritus in locum cogitationis affatim conspirent certe ob id cogitatio melius succedit, nam virtus vnita est longe paratior, ac magis ad agendũ idonea: cę-

terum

A terũ si dixerit in quolibet somno fieri cogitationes earum vero nos esse immemores, diceret perperam, quoniam ipsemet omnem recordationem, actionemque omnem animalem in eundem spiritum coniecit, ac saltem in somno leuiori essemus memores quod tamen non fit: Si vero dicat cum Platone & Stoicis ab illis operationibus abstinere, quoniam quiescat ibi spiritus, cum alioqui actiones illæ non nisi cum motu perficiantur, sed ipse sibi contradiceret cum censeat calorẽ
B per se perpetuo ciere motum, & nisi alio modo mouere possit saltem circulariter, motus enim est eius propria perfectio, quomodo igitur poterit quiescere? & nisi quiescat, quomodo abstinebit? Præterea efficitur sæpissime somnus, vt superius dicebam, ex sola meninge compressione, ergo fieri potest citra spiritus retactionẽ. Nisi respondeat Bernardinus illud fieri pariter propter retractionem, quia patiente hac cerebri membrana in eundem locũ confluunt spiritus audacter propter prin
C cipis partis affectionem, opem nimirum ferre cupientes: Hoc autem facillime confutatur, quoniam si spiritus vere sapiunt in nobis profecto medici alicuius si comprimatur illi membrana nequaquam confluerent, dignoscerent enim vanum esse laborem, vtpote quòd ferre opem non possint, ac fortassis afferant detrimentum: adhuc etiam sequeretur quòd in dolore capitis vehementi, in inflammatione cerebri, atque doloribus ex pungente materia illuc etiam conspirarent & som-
D nus efficeretur, nec certe vigilia fieret ob siccam aliquã materiã redundantẽ in capite, sed pro ratione affectus spiritus ipsi in eum locum à toto corpore proficiscerentur, quin etiam ex cordis passionibus, & compressionibus, quales fiunt in eius palpitatione pariter somni euenirent frequentes, quoniam pars princeps est, & vitæ totius principium, immo si cerebrum inflãmationem patiatur,

tiatur, aut eius membranæ, cum paſſio vehemens ſit, A
ſpiritus tamen neque in principio, neque paulo poſt illuc aſpirant, nec ſomnus vllo modo generatur. Præterea ex ſola humidorum irrigatione in ipſo cerebro facta ſtatim ſomnus obrepit, ſpiritum tamen ob id retrahi non eſt neceſſe, nam pariter omnis humorũ profuſio in ea parte ſomnum alliceret, ſed multæ alluuies pro ſomno afferunt vigiliam. Præterea ſola euaporatio ſomnum allicit dummodo non mordicet, vellicetq; aut erodat, quapropter aſſumpto cibo & rebus præſer- B
tim vaporoſis mox ſomni adueniunt inuincibiles, ſpiritum autem ob id retrahi non eſt opus: præterea fiunt ſomni ex moleſta lectione, ex iucundis pariter ſonis, quamobrẽ ſirenas aiunt dulciſſimo cantu ſoporem allicere nauigantibus, vt curam nauigij ſoporibus victi prope omnes deponerent, ac ſi moleſtia facit ſomnũ quia compellit, truditque ſpiritum auditus intro, nequaquam iſtud fieret propter iucunditatem, contrariorum etenim effectus ſunt contrarij. C

Ponitur propria ſententia de generatione ſomni. Caput VII.

VT autem valeamus ingenue veritatem huius quæſtionis explicare, operæpretium eſt nõnulla primũ animaduertere, vnum quidem eſt quòd ſenſus, vt ait Ariſtoteles in libro de ſomno cap. ſecundo eſt vnus & principium vnum, tametſi per applicationẽ ad diuerſa D
ſenſoria prope dehiſcat in multas facultates poſitione & officio diuerſas; quapropter dicebat Themiſtius cũ dixi quinque ſenſus volui dicere quinque ſenſoria, melius enim eſt dicere ſenſoria diuerſa, quàm ſenſus diuerſos, & eadem ratione Philoſophus inquit iſtis ſenſorijs quoddam eſſe illis proprium, nempe applicatio-

nem

A nem & naturam propriam, aliud commúne, quod est facultas illa à principio primo dependens, & contendens etiam ad illud, cum vero cerebrum tale principiũ sit, efficitur vt tota sentiendi, mouendique facultas ab ipso dependeat: insuper si principium est fieri non possе, vt ista pars seu sensus eius non prospiciat singulis sensorijs, & partibus omnibus quasi pro tribunali sedens, immo si tanquã facultas animaduersiua suscipiẽs motus aliorũ (vt ita dicam) sensuum, hæc illos non B prospiciat neque animaduertat, reliqua sensoria esse per se ipsa stupida, ac si oculus videat animalis ipsum tamen nequaquam animaduertere quòd videat, neq; si agat ipsum agere, sensus enim est vnus & principium hoc vnum singula animaduertens, prospiciensque perfecte, atque hinc est.vt quidam influxus conspirationis ab illa parte principe in singulas emittatur pro sensu, & motu obeundo, cæteraque ab ipsa dependeant sensoria, & propterea dicebat Galenus primo de symptomatum causis capite octauo, cerebrum esse sensorium C sensoriorum, & instrumentum instrumentorum, hinc pendet illa lux sensiua & motiua, & quia cætera fouet sensoria, cæterasque itidem partes ad motum idoneas, propterea si eius influxus intercipiatur ipsa desistunt à proprijs muneribus, & si sentire, ac vigilare pars ista nõ possit, consentaneum immo necessarium est, vt consentiant aliæ, eaque insuper quiescente quiescant, & compressa modo quodam ipsę simul comprimantur, hæc D omnia sunt manifesta experimento sensato, illud quoque manifestum est, quòd virtus quæ in alijs partibus reperitur, pendet ab ista in esse, & conseruari, quemadmodum lumen aeris sibi ab astris cõmunicatum, quod perpetuo ab ipso astro pendet in esse, & conseruari, nã uidimus in sectione canis viui rem prorsus admirabilem ligari scilicet neruos recurrentes, & statim vocem

esse

esse interceptam, eisdem denuo solutis à vinculo, vocẽ A integre recuperatam fuisse, aut alterutro comprehenso dimidium vocis auferri, pariter etiam si propter obstructionem siue mollificationem nerui, aut aliam ipsius imbecillitatem paralisis obtingat, vt aut influxus, aut virtutis continuitas auferatur, aut instrumentũ ipsum fiat inualidum, nempe ex obstructione absolutionem eius impediente, aut mollificatione auferente vigorẽ, pars enim quæ relinquitur nisi sit principio continua, & consentiens, ab eoque non refoueatur, omnino est B inepta proprio muneri, neque vero spiritus, qui subiectis partibus permanebãt, statim recurrunt sursum, nã si tu ponis fieri non posse vt alij descendant, quomodo ascensus erit possibilis? Itaq; vt per vigiliam huius partis, & sensus primarij cætera vigilant sensoria si recte se habeant, ita per eiusdem quietem & compressionem illius sensus cætera quiescunt, ex quo stupida illa videbuntur, nisi hæc ipsis incumbat, & prospiciat prope emittens quandam virtutis aspirationem. Cum itaque C in vigilia talis pars sit expedita adeo, vt intentionem quandam substineat quam proprius vigor facit, & virtus spiritus atque conatus, cum illius agitatione quadã & motu (vt ita dicam) conico, & illius sit prompta quædam idoneitas cunctis incumbendi, & animaduersio non impedita neque intercisa: ita talis partis quies ac prope compressio, in qua deponitur omnis omnino applicatio spiritus fermè omnino quiescũt, & vigor illius partis cedit, vt pars ipsa ferè conniueat, & decumbat, il D la dispositio, affectioq; somnus est, similis profecto oculorum conniuentiæ, & corporis totius remissioni, aut procidentiæ manus, cum enim cerebrum expeditũ est, manet vt bracchium tensum & conatũ substinens, qui ascribitur rectrici facultati, & neruos intendenti, cum vero inexpeditum est, sed remissum quiescit, & vigorem atque

A atque conatum illum deponit, somnus est, & non absimilis remissioni eiusdem bracchij atque ita principio sensuum quiescenti cætera consentiunt sensoria, vel etiam si quidpiam agant se illud agere non agnoscunt, quia sopita est ipsa facultas animaduersiua, & cunctis prospiciens perfecte, idemque fieri si quæpiam materialis substantia aggrauationem pariat vt vel ipsam faciat conniuere & remittere ipsius vigorem atque intentionem, aut aspirationem illam intercipiat, cohibeat-
B que, hinc est vt merito post laborem somni efficiantur, atque post animi quosdam defectus, & spontaneas lassitudines, hinc etiam est vt quicunque cerebrũ habent minus firmum, sed laxum quidem illud atque obæsum ad somni dispositionem sint cęteris paribus magis procliues, somnus ergo est quies, compressioque animalium facultatum per quietem & compressionem primę partis, quæ primum appellatur sensitiuum ac principium sentiendi, & si quis vellet substinere nequaquam
C fieri sensationem per emissionem spiritus animalis nõ cogentur vtique, vt aliàs explicaui.

Proponuntur nonnullæ dubitationes, ac dissoluuntur. Caput VIII.

QVæruntur modo nonnulla quorum explicatio maior erit totius quæstionis dilucidatio: primũ quod quæritur, est, an dormiente animali impediatur influ-
D xus virtutis animalis ab ipso cerebro in subiectas partes, nam si non esset præpeditus, mirum quin aliæ partes in somno sentiant, & motui proprio singulæ sufficiant, si vero est interceptus, sequæretur manum dormientis, aut pedem nullo pacto esse ad sentiendũ idoneam, postquam sensus harum partium pendet in esse, & conseruari ab illa prima, sic enim videmus fieri, si

pars aliqua sit paralitica, & apoplectica certe no sentit, A & forsitan est expers motus, cum cerebrum virtutem illam non impertiatur. Secundo an illa quies, & uacatio primi sensitiui sit spontanea uel naturalis, nam si esset spontanea, possemus statim dormire cum primum in mentem subiret dormiendi desiderium, quemadmodũ motus bracchij, quia spontaneus est, & quies illius similiter, cum primum nobis placuerit, mouemus ipsum, aut contra submittimus, ut indulgeat quieti, si uero est naturalis utique non possemus quandoque ex ar B bitratu captare somnos, quemadmodũ sæpe facimus. Tertio si somnus est quies sensiuæ, ac motiuæ partis animaliũ, uacatioq; potissimũ primi sensitiui per essentiã quamobrẽ non dicimus apoplexiam, caros, syncopes, & similes affectus esse sopores? sunt enim similes quædam primi sensitiui uacationes. Quarto quomodo fit ut dormientes nonnulli, quemadmodum diximus, opera quædam uigilantium obeant, ac postea illorum non sint memores, somniorum autem prope omnium pos- C sunt recordari. Quinto quamobrem dormituris oculi primum cunctarum partium conniuere incipiant, & grauentur ueluti onere pressi, ac si somnus in oculis esset; & quare frigida eis partibus illita, impetum & torporem somni nonnunquam restinguat, cum alioqui ipsa per se frigiditas potius somnum quàm uigiliam alliciat, utpote quæ immobilitati, & pigritiæ momentum conferat, ac torporem per se inducat. Pro solutione primæ difficultatis recolendum est illud Aristotelis di- D ctum quod sensus est unus & sensorium primum unũ quod uel est cerebrum aut spiritus ipse ut Ioannes Grãmaticus, spiritus enim est sensorium commune, & sensus qui in eo continetur dicitur communis, qui in particularibus quibusdam sensorijs applicatus fit uarius, & in principe quadam parte tanquam primario instru-

mento

A mento est sensus princeps, ideo quamuis multa essent sensoria satis esset ad comprimendum ea sola compres sio illius primę particulę tametsi nullo modo aspiratio esset præpedita, nam satis est esse impeditam aut interceptam eius animaduersionem, & suspensam omnino promptitudinem illam ad omnes applicationes, ac uigorem eius esse remissum, uidetur etenim somnus pro prie tanquam remissio & uacatio primi illius sensitiui, aut quies: hinc ergo fit ut totus homo siue animal totū

B dormiat aut uigilet, sentiatque, & quamuis una sit pars quæ uidet, animal tamen dicimus uidere, animal moue re pedem, hominem mouere bracchium, ipsum enim mouetur, mouet autem homo per appetitum & propriam formam, est autem illud principinm sentiendi, quemadmodum si poneremus telam aranearum totā esse sentientem & ueluti animal unum, araneam uero in medio adesse tanquam in centro & principio, profecto si medium illud sentire non posset, cæteræ quoque

C partes sentire non poterunt, quoniam singulæ consen tiunt eidem principio, quomodo enim totus sensus expeditus erit, si principium ipsum inexpeditū maneat? quo animal totum vere sentiens est, atque cognoscens, & cæterarum partium, motiones, alterationesque susci piens, & recte diiudicans, & respondet huiusmodi con sensus pro ratione affectus illius partis, quoniam si leuis est copula, & quies, vacatioque non nimis alta, cer te leuissimus torpor efficitur alijs partibus, si vero maio

D ri ex causa altius comprimatur, profecto torpidissima, & pene sensus expertia fiunt alia sensoria, possumus etiam fateri nequaquam solutum esse & expeditum illū præclarissimum influxū sensiuę lucis ex cerebro in subiectas partes, nunquam etenim fit nisi illo vigorem obtinente, & substinente vigilem intentionem, quemadmodum neque neruus particulæ dat motum nisi inten

datur, non secus itaque ipso flaccescente cerebro motus aufertur ab alijs partibus, & sensus etiam illarum euadit ineptus. Ad secundam respondeo somnos varijs modis allici, sæpe enim violenta est quies istius, & præter naturam à causis nimirum præter naturam agentibus excitata, quemadmodum fiunt somni morbosi: interdum naturaliter obtingunt post laborem vigiliæ, interdum etiam nostra cupiditas & deliberatio momentum ad somnum habet valde opportunum, sed propterea non est quies omnino spontanea, qualis vtique est quies bracchij, aut cruris, habet enim ad illam quietē absolute imperium appetitus, pars enim quæ motum habet voluntarium, potest captare quietem, cum primū in mentē venerit, & cessare ab illo motu, possumus tamen nos indulgere quieti, conniuere oculos, suspendere omnem actum applicationis, corpus ipsum remittere, atq; intentionem corporis deponere, hinc vero sequitur paulo post ipsius cerebri demissio, vacatioque, ea enim non statim fit, quia spiritus eius conatum sustinet, suaque agitatione & motu conico non vult dimittere actionem propriā, gaudet enim quadantenus motu, ac nonnulla solent esse impedimento, nimirum cogitatio alicuius quod auide moueat, imaginatioque non iniucunda siue etiam necessaria, sollicitudo, & curæ spirituum agitatio indefessa, vigilandi consuetudo, & delectatio, & multa eiusmodi, complura igitur nostro occurrunt appetitui, vt propterea non statim possimus captare somnos, cum accesserit cupiditas, nonnulli vero, qui cerebrum habent mollius & quasi flaccidū minus scilicet firmum & laxius, siue etiam humore effectum languidum & tanquam onere pressum, ij quāprimum in somnum deferuntur citra vllam resistentiā, nisi voluptas vigilandi efficiat vt cerebrum non dimittat suam iucundam intentionem, nam vicissim vtraque iucunda

A iucunda est: sed dices quomodo potest cerebrum conniuere si perpetuo respirat aut saltem mouetur constrictionis quodam motu atque dilatationis propter motum arteriarum frequentium exurgente nimirum subsidenteque spiritu? Respondeo semper ipsum illo motu cieri, sed tamen in somno ipsi accidere sicut homini compresso, qui moueri posset obscurius, & minus absolute, ac expedite. Ad tertiam dico primum hoc sensitiuum multis modis affici posse, sensumque ipsum B comprimi, ac facultatem animalem, primum per modum quiescentis, & quietem captantis post diuturnam vigiliam, omne namque nimium laborem parit, secundo potest comprimi ab aliqua causa cogente omnino præter naturam, tertio secundum modum quendam medium: quicunque innaturales sunt, & à causis præter naturam geniti varia & propria suscipiunt nomina, cum etenim causæ sint diuersæ, affectus non consentiunt, itaque nec proprie somni debent existi- C mari, neque enim omnino excitabiles sunt, sed impotentiæ quædam vigilandi: reliquæ dispositiones sunt somni, hi quidem altiores, illi vero minus profundi, respondet enim affectus affectui, & consensus principio. Sed dices, quamobrem visus minus agere possit in somno, ac per eũ minus expergisci valeamus, quàm per alios sensus, nam tametsi oculi essent aperti, obiecta tamen illis oblata non cognoscunt, attamen cognoscere deberent, quia facultas non est retracta, & in- D strumentum erit bene affectum, per alios tamen sensus expergisci possumus. Respondeo, quòd istud fit ob varium modum, quo mouent obiecta, siquidem visibile mouet spiritualiter tantum, & leues sunt eius alterationes à proprio obiecto, itaque non stimulat sensitiuum, ac propterea maiori eget conuersione ad se ipsum, & attentione videntis, repugnat autem sopitum animal

animal esse conuersum, intentumque circa rem visibilem, & quamuis videretur se videre, nullo pacto ipsam animaduerteret, quia sopita est vis princeps, quæ est principium totius sensus ac facultas per se animaduersiua, cætera autem sensibilia mouent vehementius & stimulant; igitur possunt excitare, nam somnus & vox alta impellit membranam, quæ est in concauo auris, & facit bombum in capite; cauum etenim est, itaque facillime partem illam sopitam excitat. Ad quartam dico eos homines qui à visis altius afficiuntur, aut secundum naturam, aut ex vehementi occasione, vel potius consuetudine, quales potissimum sunt melancolici, & curis circumplexi talia per somnum faciunt perperam somniando, nam vehemens aliqua imaginatio in somno, quæ somnium est, dum vehementer imprimit, tametsi rudis sit & intercisa, inexpeditaque potest mouere corpus ex illa occasione, & apparens illa necessitas, vel impetus validæ imaginationis suadentis vires intendit ad motũ, & actionem imaginatam, quod sensum alioqui magis reprimit, sed quia principium illud animi non erat expeditum, & per vim validæ imaginationis intercisæ magis ab omni alio extraneatum, & compressum vtraq; ratione, scilicet somni, & vehementis imaginationis, propterea se illa agere non animaduertũt, neque memores esse possunt eorum cum fiernt vigiles, nostis enim nos esse illorum memores, quibus fuimus intenti, & animaduertimus cum obtingerent, tunc autem altissimus erat sopor, & mens tota in aliud quidpiã conuersa magis comprimitur & minus est expedita, itaque cum nullo modo animaduerterent, quæ agebant non possunt recordari, quia si animaduertissent, destitissent vtique, ac si quandoque fiunt memores, dicunt se somniasse, non autẽ egisse, nam imaginationis possunt recordari cui incumbebant, actionum vero non possunt,

A possunt, quia quòd agerent nullo pacto animaduerterunt, nam etiam in vigilia si alta inuadat cogitatio in itinere, cogitamus quidem & vnà incedimus, recordamur eorum quæ cogitabamus, sed incessisse minime, quia non animaduertebamus illum motum aut alias huiusmodi actiones, somniorum vero nisi sint admodum leuia & celerius obtingentia, nec alta nimis compressio vt plurimum recordamur, quoniam intrinsecis illis phantasmatibus quæ sibi præsentia sunt, tametsi B existat inexpedita ob dispositionem indebitam instrumenti potest incumbere. Ad postremam dico ipsos oculos esse cerebro consentientissimos, hoc enim sensorium tum viciniissimũ est, tum etiam solum sensoriorũ omnium mouetur assidue, quapropter instante somno & cerebri quadam remissione atque pigritia, confestim pigerrimus fit oculus, & ad motum ineptus, itaque videtur sibi esse onus & palpebra uult conniuere, ac uidetur suomet onere grauari instrumentis scilicet ad C motum eneruatis ob consensum principij & uicinitatem, cum autem frigida illinitur, quoniã totus aqueus est & contactu illo gaudet, sensum aperit, ac mouet.

Explicatio in particulari quomodo singula alliciant somnum, & qui magis ad somnum sint procliues. Caput VIIII.

D His itaque absolutis, consequens est ut quomodo singula magis in particulari somnum alliciant, explicemus: primum igitur ex lassitudine, quæ ob diuturnũ peruigilium contrahitur, adesse oportebat istam somni tralationem, & quietem, ac uicissim utrumque, nam omne nimium est obnoxium; cum igitur uis sensus uel sensitiuum ipsum est propter uigiliam labefactatum, quietem

quietem expetit alioqui necessariam vis eius submittitur ac flaccescit, & ipsum sibi ipsi videtur onustum, onus inquam molestum, & pigritia fit, itaque somnus obrepit, & corpus totum decumbit, primum autem ob id caput reclinat. Eodem modo post labores somni contingunt, nam lassitudo facit debilitatem virtutis & omnium instrumentorum, ac denique vigilandi, agendique amplius molestiam, ac forsitan quandam impotentiam, primum itaque motus ac sensus instrumentum, quod est sensorium sensoriorum, & instrumentũ instrumentorum ad motum inquam pigerrimum fit & quies ab ipso incipit primum, sensus enim ac mouendi agendiq; facultas vna & principium dumtaxat vnum; non aliter ex balneo, quoniam dissoluit plurimum, & imbecillitatem parit, itidem ex quibusdam animi defectibus, qui celerem lassitudinẽ afferunt, quanto enim celerius fit, tanto etiam pigritia maior & fermè vigilandi impotentia procedit, eadem ratione sudores quidã diaforetici, quippe qui non modicam imbecillitatem, & lassitudinem afferre possunt, & spirituum præsertim resolutionem: consentaneum igitur est, vt vigor qui potissimum è spiritibus dependet, flaccescat, ac primum ipsum principium, primumque instrumentum graue onus sibimet esse videatur, & impotens ad substinendos vigiliæ conatus, tametsi aliàs essent sibi gratissimi. Somni quoque à vaporibus fiunt, ac præsertim ab assumpto cibo, & potu, nam replent caput & calorem spiritumque exturbant, itaque cerebri vigorem eneruant & compressionem faciunt, ac vigilandi fastidium, partim etiam meatus ipsos obstruunt, vt fastidium hoc magis subcrescat, itaque somnus non immerito cient; id itaque in febribus fieri solet circa accessionum initia, cum vapor affatim plurimus sursum respirat ad caput, pariter ex vini potu, & rebus alijs vaporem emittẽtibus

A tibus cōpiosiorem, nam sedem illam animi præstantē comprimunt, & replent, pariuntque fastidium vigilandi, cum reddant illam inexpeditam ad actiones obeundas, & vires eius eneruent, solent etiam vapores ibi in humorem conuerti, ac partem eandem irrigare vt pluuia, aut ros, sola enim multitudo præsertim in humido loco facit densationem, & humoris generationem, sicut in alembicco, & operculo, humor autem facit aggrauationem & obstructionem, & ideo parit pigritiā,
B & vigilandi ineptitudinem, itaque in ebrio nisi soluantur crapulæ, somnus semper perseuerat. Pariter etiā humores tum cōprimendo, tum aggrauando, obstruendo & eneruando per mollificationē somnū alliciunt. quia videtur ob id cerebrū esse sibimet oneri, & vigilare nō posse, quia non est expeditum, & robur eius refractum, illi vero si in partibus sentientibus fuerint vt tristis sensationem aut distendendo, aut pungendo, rodendoq; faciant, vel quomodolibet aliàs dolorem pariunt, si ve-
C ro etiam in cerebri substantia non exigui aut ibi solū, acres tamen, mixtam generant affectionem ex somno & vigilia, nam aggrauatio, obstructioque & eneruatio illius visceris soporem parit, siue in somnum delationem, erosio vero & punctio, aut mordax calor parit excitationem sensus, quia vellicat, & stimulat perpetuo, in hunc modum sunt illæ lethargicæ phrenitides & coma vigil, & variant affectus secundum magis & minus prout alterutra causa magis obtinet. Ex compressione
D meningæ non est mirum si somnus fiat, & ille quidem altissimus, seu potius impotentia vigilandi, quia cerebrum velut onere pressum, inexpeditum est, & conatū illum alacrem refugit ad vigiliam necessarium, sed vires submittit, & prope eneruatum decumbit, quandoque etiam solum vestigium, & nota compressionis hoc idem facit, quoniam pro eodem est, ac si materiale ali-

 quid

quid actu semper comprimeret quantum ad sensum; A
& hoc perseuerat quousque passionis hæc soboles non
erit extincta. Frigida quoque omnia soporem alliciũt
quia sensus immobilitatem & pigritiam faciunt, atque
omnino vigilandi ineptitudinem stuporem afferunt,
aut torporem modicum qui somnum facit in cerebro;
nam maior torpor maiorem facit affectum. Ex molesta
lectione somnus allicitur, quia facit in anima tædiosam
& molestam applicationem; vnde fit molestia
vigilandi & sentiendi, quamobrem pigritia fit sensui, & B
præsertim sensorio primo, cuius officiũ est singulis prospicere,
& animaduertere. Amplius ex suauissimis sonis
& harmonijs, quales per fabulas produnt fuisse in
mari concentus Syrenarum iucundissimos, quoniam
blandissimi soni demulcent aures suauiter, ac totum
cerebri sensum, cautum enim est, & conterminum auditiuo,
quapropter in illa blanda, & suaui applicatione
quasi manus dans recumbit, ac requiescit, itaque facit
delationem ad somnum, quemadmodum apro ac- C
cidit habenti crassum coriũ, & sensum eius minus alacrem
& insolentem gaudet adeo prurigine, vt totum
se extendat, & recumbat, & decumbente totius conatu
somnus illum inuadit, somnus enim vt quies est, atqui
per sensum auditus magis appropriate allicitur homini,
quia suum obiectum blande mouet, proximum est
cerebro illud sensorium, & minus distrahit, videturque
cerebrum intus afficere, vt superius dicebam, quietem
amat, & fixionem blandam, quamuis etiam calores sua D
ues somnos mouere eodem modo soleant. Vidimus
præterea motionibus quibusdam, & sonis minus blandis
somnos cieri, quemadmodum nutrices suis infantulis
sæpe illum accersunt, eos namq; in cunis positos
æquabiliter mouent, & canunt parum suauiter, aut sonis
quibusdam ineptis obstrepunt, atque ita somnus illos

A los inuadit, quoniam motus ille facit videndi fastidiũ, sonus autem audiendi, quapropter sensitiuum primũ propter tædium & fastidium suspendit applicationem suam, & requiescens vires submittit, itaque somnus efficitur iure optimo. Tenebræ deinceps, & silentium soporem afferunt ob sentiendi impotentiam, sic enim facta quiete mouetur sensus illius partis in amorem & voluptatem quietis. In hac postrema parte videbatur consentaneum, vt exponeremus qui magis, aut
B minus ad dormiendum aut vigilandum sint idonei: dicebat Aristoteles habentes venas latiores minus esse ad dormiendum procliues, & ratio est, quia magis liberam habent transpirationem, & effluxum, quapropter minus obstructionibus corripiuntur, & in his maioris est caloris impetus, qui ad vigilandum haud parum prodesse potest, hi quoque minus obæsi fiunt, & ideo magis expeditum habent cerebrum: sunt autem somnolentiores quibus cerebrum est humectius, quoniam
C humor facit aggrauationem, & cerebrum ipsum quominus firmum est, quale per humorem efficitur, magis prompte vires submittit, & manus dat quieti, cum autem siccius est, & durius promptissimum est ad vigilandum, prope enim inflexibile est, & remitti non potest, & quidam ob siccam cerebri temperaturam prope omnino sunt vigiles, hoc modo contingit senibus propter ætatis temperaturam sicciorem, nescit enim siccius cerebrum conniuere, & uires submittere, nonnulli quoque
D sunt propter frigiditatem somnolenti, atque alij propter calorem uigiles, atque nonnullis humor quidam acutus & calidus affluit, qui perpetuam ferè uigiliam parit, quia uim habet excitandi non remissam, ex his facile est plura congregare tum de temperamentis naturalibus, tum ætatum, tum denique secundum uarios casus accidentium.

DE FAME ET SITI OPVSCVLVM QVINTVM. A

De exortu famis, & sitis, atque earum distinctione, & quibus conueniant. Caput primum. B

VONIAM natura cunctorum entium non esse modo, uerum etiam conseruationem affectauit, propterea cum sublunarium præstantissima constituta iam essent corpora uitali hac luce insignita, vt ipsa diutius C possent permanere, & uitam degere, fomitem quendam instituit nempe alimentum uitæ necessarium, quod non solum utile est ad augmentum, cum imperfecta quodam modo exoriantur, & periodum quendam perfectæ magnitudinis desiderent pro conuenientia formæ, & operationis secundum speciem præstantissimæ, uerum etiam ad conseruationem, & caloris salutem, nam calor tum proprius, tum alienus, vt colligitur ex Aristotele de longitudine & breuitate uitæ, atque Hippocrate in libro de alimento substantiam propriam dissipat, quamobrē fit, ut animantium illa cumulatius, hæc autem minus egeant pro ratione caloris: sed quoniam uiuentium corporum, quibus est opus alimento, alia ipsum habent prope aut coniunctum, quemadmodum sunt plantarum genera, D

alia

A alia uero remotius quæritant; eo quòd separatum habeant, ideo factum est, ut plantæ, quæ tanquam in matrice perpetuo nutriuntur sugendo alimentum è terra paratum, cui sunt affixæ, nullo sollicitarentur desiderio nutriendi, neque esuriant, tametsi naturalem (ut aiunt) habeant appetitum, qui profecto non est aliud, præter quam naturalis quædam, & insita promptitudo, seu propensio, atque potentia ad excipiendum alimentum sibi conueniens, humorem inquam è sini-

B bus terræ susceptum, quemadmodum diceremus appetere, ac trahere ad se se oleum papirum ardentem; aut quemuis alium succensum fomitem, ideoque satis (ut arbitror) impropriè, & per quandam analogiam appetitus nuncupatur: cæteris uero, quæ habebant alimentum remotum, ac separatum opus erat sensu, atque desiderandi potentia, ut non oblita semper, quandoque famis tentigine sollicitarentur ad alimenti desideriũ, ne fortasse opus naturæ factum præclarissimum

C momento temporis contabescerer, atque hunc appetitum famem, quendam uero alium sitim nuncuparunt, idque proprium dumtaxat est animalibus, quippe quæ desiderandi habeant facultatẽ uidelicet sensum; hinc præterea effectum est, ut mouendi quoque ipsis potentia ascriberetur, qua possent ad alimentum ferri, cum non habeant præsens, ac traditus est talis motus hisce quidem clarius, his uero obscurius, motum namque manifestum obtinuerunt ea, quæ ex uno in alium sece-

D dunt locum, immanifestum uero, atq; obscurum alia, quæ paulo minus, ac plantæ affixa uiuunt, ob id sanè plantamina nuncupata, sed hæc talem habent motũ, vt possint se se dilatare, & cõtrahere, atq; ita sibi solent parare alimenta necessaria, nequaquam tamen credendum est, motum etiam cæteris inesse propter alimentũ, quasi uero plantæ, ut animalia ad illud moueantur,

adeo

adeo ut radices tanquam manus extendant, & porrigant, hic enim non est proprie motus, sed naturale augmentum secundum uiam generationis, quod nihilominus efficitur, ut per eas radices, ueluti per os sugant, & corpus totum nutriatur, quemadmodum inquit Aristoteles in libro de plantis, & Hippocrates in libro de natura pueri. Empedocles vero cum nimium tribueret calori, & frigiditati censebat omne alimenti desideriũ qualecunque illud sit, omnemque nutritionem calori referendam esse; cum seruare ipsum oporteat per alimentum subministrato fomite, atque ipsummet causam esse suæ, ac totius instaurationis ob perennem renutritionem, nam manifeste videbat quæcunque corpora calidã vim obtinẽtia si paulo sint crassiora, quàm natura ignis desideret ex necessitate indigere fomite, & humore aliquo, si diutius debeant permanere, quod plane in singulis erit manifestum intuenti, & eorũ quæ magis calida sunt, aut magis etiam perfecta, minusq; solida frequentius egent hoc dicto fomite, reliqua vero minus, calor enim natus est consumere substantiam propriam, nam sine ratione agit, facitque ipsam contabescere, nisi reparetur humidum extrinsece, vt quasi pabulo refoueatur assidue; frigida vero videntur cæteris paribus diuturniora, & nullo egere alimento, quemadmodũ sunt lapides, metalla, & eorum cognata, quæ vel omnino sunt frigida, & solida, vel parum obtinent caloris in substantia solidissima, cuius pertinatia, & resistendi potentia vincit actionem modici caloris. Quæ plane vera videri possent, si sumeretur alimentũ latius, nequaquam vero si in propria, ac germana acciperetur significatione, sic enim ad viuentem vt viuens est, refertur, quemadmodum declarauimus in tractatu de nutritiua potentia. Sitis vero minime fit cunctis viuentibus, quapropter minus quàm esuries patet, neque etiam

communis

A communis est cunctis animalibus, quoniam non est
propter nutritionem essentialiter, potus enim aquæ nō
nutrit, nullamque accessionem ad substantiam facit;
sed tamen ipsa quoque vtilitatem non modicam ad ali
mentum habet, cum enim siccis vescamur cibis, & sic
ciores fiant in ventriculo si parum tenues assumantur,
idcirco videbatur necessarius aliquis fluor, vt alimen-
to misceretur ficciori, hic autem est potulenta substan
tia, cuius indigentia facit sitim, itaque prima vtilitas
B eius est quòd per ipsam ministratur talis fluor, humida-
que natura, cuius ratione melius vnaquæque procedit
concoctio in ventriculo, sic enim in leuorem detrita &
attenuata facilius concoquuntur esculanta, quemad-
modum plane videmus in externis decoctionibus igne
factis, & chimistarum genus cum soluere aliquid ten-
tant, humorem commiscent solido, vt opus succedat
ex voto, ac propterea nonnunquam in medio decoctio
nis alimenti efficitur potandi desiderium, & fortasse
C tunc potum dare aliquibus non esset inutile, nam si
plus æquo siccetur alimentum, tandem corrumpitur,
& fœdum concipit odorem, parit grauitatem, & febri-
lem calorem, cum vero præclarum hoc munus per-
actum erit, abutitur deinceps natura eadem potulenta
materia ad alium vsum, nam pro vehiculo est ipsi ali-
mento per angustissimas venas, id enim si relinquatur,
solum obstruet meseraicas venas suo lentore, & crassi-
tie, sed mixtum humidæ, fluidæque naturæ per eas mul
D to facilius se se insinuat, tandem uero hoc alteratum,
& sanguineæ substantiæ nōnihil obnoxium in propriā
quandam excernitur regionem, pars uero altera adhuc
relinquitur minus fœculēta mixta cū sanguine ne con-
crescat in proprijs uasis, & commode adhuc per uniuer
sam corporis molem distribuatur, præterea multam
affert utilitatem ad eam omnem siccitatem, quæ fit in
corpore

corpore propter motum, & calorem, nec non etiam ad A teporem excedentis caliditatis, quamobrem sitis appetitus quidam frigidi & humidi definitur, præsertim uero ob cordis calorem, & siccitatem, earumq; partium, quæ spirationi momentum habent, vt latius iam iam explicabo, eaque potissimum ratione, vt ait Philosophus tertio de partibus animaliũ capite septimo, hinc etenim fit, vt nonnullæ animantes nullo modo sitiant; aliæ vero perexiguo indigeant potu vt præcedenti afferebat capite, quæ enim sunt exangues, ac potissimum B insecta vel omnino non bibunt, aut potulentis ipsis vtuntur non potus, sed cibi gratia, siquidem natura sanguinis facit feruorem, defectus contra remissionem caloris & imbecillitatem, itaque proprium illis satis est humidum cum aliqua esculentorũ humiditate, quippe quæ cibis vtuntur nequaquam siccis, quandoque tamen vtuntur potu, vt apes, vespæ, & cognata eorum præsertim in æstiuo caumate, quando, & labor, & extraneus calor propriam dissoluit humiditatem, & interra- C neus calor videtur accendi, plurima vero non sitiunt, & illa forsitan cibi potius, quàm sitis gratia proficiscuntur ad aquas, aliorũ illa inquit Aristoteles non sitiunt, quæ carent pulmone, vnde neq; vessicam obtinuerunt, veluti sunt pisces, qui propter humidam temperiem, & loci in quo degunt naturam, ac ciborum qualitatem & assumendi modum nequaquam egebant potu, quapropter nec sitiunt, neque vessicam habent: corticata etiam omnia tum vessica, tum potus qua potus est desi D derio carent excepta testudine, in hac enim corticatorum omnium natura tantummodo aptauit vessicam; cuius rei causam attullit Philosophus, quòd marinæ, præsertim testudines pulmonẽ habent carnosum sanguinneum, & similem bubulo, terrestres autem proportione maiorem. Aues præterea ex toto genere parũ

sitiunt,

A ſitiunt, quoniam pulmonem habent laxũ, pene exanguem, ſpumæque non abſimilem, & quorundam illorum adeo exanguis eſt, & laxus vt omnino non ſitiant, niſi febricitent, aut præter naturam caleant, quemadmodum ſunt rapaces accipitres, aquilæ, falcones, & eorum affines, atqui ſatis rationi conſentaneum erat, vt aues parum vel nihil biberent propter cõmoditatem operationis, quoniam potus haud parum inutilis eſſet ad volatum, itaque cœpit ex neceſſitate hac oriri natu-
B ralis conſuetudo, veſcuntur præterea ſecundum plurimum humidis alimentis, quoniam rapaces aues veſcũtur carnibus crudis cum multo cruore, ſolidumque habent ventriculum, vnde minus humor tranſpirat, & parum illius dimittit, cum ſemel conceperit, ac potus gratia eructat in ventrem quidam humor proportione reſpondens bili aut ſero, qui tum coctionem accelerat, atteritque ſtatim alimenta, tum celeriter facit ipſa prolabi, cumque humor in veſſicam non excernatur, po-
C teſt illemet ſufficere, ne ſubinde potum deſiderent, cũ autem pulmonem illorum aſpicimus, naturam exanguem intuemur, & laxam; vnde poſſumus colligere in humano genere eos qui calidiores ſunt & ſicci, pulmonemq; habent tum denſum, tum magis ſanguinolentum, ſi ſiccam præſertim ventriculi, ac iecinoris ſubſtãtiam obtineant, eſſe magis potatores, alios contra exiguo egere potu.

D

Quid ſit vtraque appetentia, fames inquam & ſitis. Caput II.

CVm autem opere pretium ſit ante alia determinare quid eſt ſitis & fames, ſuſcipienda eſt vtriuſq; definitio, quam tradidit Ariſtoteles ſecundo de anima tex. vigeſimooctauo, cum palam diceret, famem eſſe appe

titum calidi, & ſicci, ſitim vero appetitum frigidi & hu- A
midi, vtraq; certe definitio tum methodo eſt aſſignata,
tum etiam ratione confirmata, omnibus namq; mani-
feſtum eſt vtramq; paſſionem eſſe deſideriū quodam;
ſed quoniam hoc vel ſenſus, aut certe ipſius mentis eſt
operatio, affectioque: propterea citra vllam controuer
ſiam vtraq; concupiſcentia redenda eſt ſenſui, quippe
quæ cunctis aſcribatur animantibus, ſenſuum autem
proprie conuenit tactui, is enim eſt ſenſus vitæ, & nutri
menti, vt ait Philoſophus ſecundo de anima, idcirco B
credendum erat famem & ſitim eſſe appetitum eorum,
quæ tactiua cognoſcit facultas, hæc autem eſt calidi, fri
gidi, humidi, & ſicci, idcirco fames & ſitis eſt appetitus
iſtorum, atque horum potiſſimum, quoniam ex his cō-
ſtamus, & prout duplex efficitur indigentia calidi ſcili-
cet, & ſicci, frigidi quoque & humidi, ita duplex appeti
tus oriri debebat, eum vero qui calidi, & ſicci indigen-
tiam ſectatur, appellarunt famem, alterum deinde ſi-
tim nuncuparunt, ſatis enim id manifeſtum eſſe debet C
eandem facultatem, quæ cognoſcit deſiderare, & appe
tere, nam ſi ſæcus fieret, idem eſſet, atque ſi ego cogno
ſcerem bonum aliquod, tu vero ipſum deſiderares, ſiue
Socrates haberet alicuius rei indigentiam, attamen il-
lam appeteret Plato, cum igitur ſentiat tactus indigen
tiam humidi & frigidi, vel contrariam intemperiem ca
lidam & ſiccam, quam ægreferat, appetit frigidam, hu
midamque potionem, vt indigentia hæc, quæ triſtis eſt
repleatur & ſentiens defectum calidi, & ſicci, eſculen- D
ta deſiderat, & famis prurigine ſollicitatur, id etiam op
tima ratione confirmatur, nā fames debet eſſe appeti-
tus eorū, quæ corpora nutriunt; fames enim eſt propter
inſtaurationem deperditi, vt conſeruetur ſubſtantia,
aut etiam augeatur quantum fieri poteſt, ac decet pro
forma, ſed calido, & ſicco nutrimur, ideo fames calidi,
& ſicci

A & sicci est appetitus. Hic tamen me pupugit quædam difficultas, quoniam inquit Aristoteles in libro de iuuentute, & senectute, nos calido, humidoque nutriri, quomodo igitur fames erit appetitus calidi, & sicci? Quin etiam si considerentur alimenta, aut sermo erit de intrinseco alimento, aut de eo quod extrinsecum appellatur, si sumamus extrinsecum, certe neque natura hominis omnino sicca desiderat, immo pueri lac appetunt, adultiores iuscula quædam, contusa & liqui B da, quæ actu, & potestate sunt humida, si intueamur alimentum intrinsecum, hoc plane humidum est, & calidum, vt inquit Aristoteles tertio de partibus animalium, quamobrem potius dicendum erat, fames est appetitus calidi & humidi, quàm calidi & sicci, aut simpliciter fames est desiderium cibi, qualiscunque is sit, dūmodo videatur conueniens, sæpe enim sicca, interdū etiam humida desideramus esculenta, sitis autem dicetur potandi concupiscentia, sin autem in aliorum spe C cies aciem conuertamus, pleraque tantum abest vt sicca desiderent, quòd nisi humida actu habeant, omnino abstinent, & famem diutius ferunt, si vero accipiamus alimentum intrinsecum illorum etiam humidum est, itaque fames non est appetitus calidi, & sicci. Respondeo huic difficultati, quòd humidum est duplex, alterum fluidum & roridum, alterum autem solidum, atqui fames appetitus est humidi solidi, id vero cum solidum sit comparatione humidi roridi, quod sitim mo D uet, dicitur siccum, ac fames calidi & sicci desiderium, appello nunc solidum quandam substantiam paulo crassiorem, & quantum ad modum pertinet paulo cōsistentiorem, quippe futura sit nutrimento solidarum partium, totumque animal, & caloris naturam refouere debeat, ac reparare id quod erat deperditū: sed quoniam hoc humidum solidum animal ipsum coniun-

ctum non habet, propterea extrinseca cupit alimenta. A
Cum autem quæritur vtrum sit appetitus extrinseci alimenti; fateor æquidem, nam manifeste id patet, atque illud est, quod appetentiam hanc sedat, dum ingeritur, attamen hoc alimentum, inquit Aristoteles secundo de anima textu quatragesimoquinto in principio est dissimile, & quodam modo contrarium, in fine vero vi caloris efficitur simile, ac propterea calidum, humidumque redditur, ea nimirum humiditate quale est id, quod nutritur; sic enim inquit ad verbum (At enim interest plane si nutrimentum sit id, B
quod vltimo tandem adiungitur, atque additur, an nõ hoc, sed id, quod primum ingreditur, quòd si vtrumque quidem est alimentum, alterum tamen est digestum, alterum indigestum, vtroque profecto modo & contrario contrarium, & simile simili dicere licet nutriri, nam si vt indigestum sumatur contrarium contrario alitur, sin vt digestum simile simili nimirum hoc pacto nutritur.) Ex his ergo satis patet famem esse ap- C
petitum calidi & humidi, id tamen aut in principio tale vel saltem in fine, cum passum aliquid, atque alteratum fuerit. Sed iam reuertamur ad propositum nostrum, vnde discessimus, nam probare nitebamur famem esse huiuscemodi calidi, atque humidi solidioris desiderium. Etenim illius est appetitus, in quo vita ipsius animalis consistit, id enim nutriens est, & vitam reparans, ea vero in calido & humido consistit, igitur fames est talis humidi appetitus. Amplius eorum est D
fames, vt initio dicebamus, quibus etiam constamus, calido autem, humidoque solido constamus, quod siccum aliquo modo est cum termino proprio contineatur, aut tale saltem in respectu. Præterea fames est appetitus instaurandi deperditum: quale igitur est id quod fuit deperditum, tale etiam debet esse illud quod appeti

A appetimus, id vero eſt calidum & humidum ſolidum, ergo fames eſt quædam illius cōcupiſcentia. Amplius tale eſt nutrimentum, quale eſt id quod ab initio generationis miniſtrat natura, hoc autem eſt calidum & quodam pacto humidum ſolidum, vt patet in ijs, quæ ex verme, ex ouo, aut ſemine generantur, quibus omnibus talem ſubminiſtrat ſubſtantiam, quæ futura ſit nutrimentū eius quod generatur. Cæterum quia dicit etiam in definitione eſt appetitus calidi ſe ſe offert oc-
B caſio dubitandi ſi ſit calidi in actu, vel poteſtate tantum: multis plane videretur eſſe appetitus calidi in actu, atque ob id nos fercula deſiderare actu calida: quod tamen abſurdum eſt, vt paulo poſt profuſe dicemus, ob id fateor ex mente Ariſtotelis loco nuper citato famem eſſe appetitum calidi ſaltem in fine, atque adeo ſi quiſpiam diceret fames eſt appetitus cibi ſiue alimenti, hoc ipſum fateretur diminute, ſiquidem Ariſtoteles aſſecutus eſt definitionem hanc per-
C fectiſſime, alimentum enim eſt pro materiali ſolum, ſed ponendo calidum, & humidum connotatur hoc, & alimenti ipſius natura, in quam conuerti debeat, & qua potiſſimum ratione alimentum dicatur, namque hoc modo natum eſt actu, & proxime nutrire, & hæc proprie eſt formalis definitio, quoniam hæc eſt natura famis, & illa ſitis, cæteræ autem quas attulit Galenus ſunt cauſales quippe quæ per cauſam facientem, coniunctam tamen, aſſignantur, cum diceret, fa-
D mes eſt ſenſus ſuctionis, aut aliàs fames eſt ſenſus indigentiæ alimentorum.

Qua

Qua parte corporis, item qua parte animæ cognoscente fiat fames, atque omnino de partibus cibo accommodatis. Caput III. A

MIhi visum est semper aliquos posse suspicari, vt fames sit passio quædam totius sensus, nullius autē determinatę, ac singularum etiam totius corporis partium, conceptaculum tamen eorum quæ comeduntur esse dumtaxat vnum, etenim si fames indigentiam sequitur, & propter instaurationem fit eius quod est deperditum, vt perinde seruetur animalis substantia, certe in singulis partibus nostri corporis fieri deberet, postquam singulæ inaniuntur, & reparationis egent: accedit etiam quòd æque omnes habeant sentiendi facultatem, vt gaudere valeant, & vicissim tristari, gaudere quidem propter conueniens & salutem, tristari vero propter defectum, & contraria, neque videri potest, vt aliqua tantummodo pars corporis esuriat per disciplinam, & consuetudinem, quoniam esuries est appetitus quoad originem pertinet naturalis, & æque fit primis diebus atq; in senio. Alij contra existimarent quidem per vnam dumtaxat partem esurire, quam ventriculum appellant, sed tamen eam proprium quendam sensum huic rei conscriptum obtinere, cuius expertes sunt aliæ partes: quemadmodum vna dumtaxat parte videt animal nimirum oculo, quippe qui solum instrumentum sit idoneum ad hanc actionem propter substantiam transpicuam; cum enim sensus animalis sit vnus, idemque applicatione ad instrumenta fiat varius vtpote applicatus timpano fit virtus auditiua, coniunctus pupillæ fit idoneus visioni, & sic de cæteris: erit etiā si coniungatur ventriculo peculiaris quidam sensus alimenti, & eorum omnium quæ comeduntur, ac bibuntur, B C D

A tur, ipſe etenim ventriculus eſt inſtrumentaria pars, & proportionem habet ad pupillam, ad membranam, ad carunculam, & conſimilia inſtrumenta; quamobrē cunctarum partium vna dumtaxat eſuriret, ac ſextus daretur ſenſus, aliàs vero ſi ſenſum haberet eundem, & ratione huius inſtrumenti nullo modo eſſet diuerſus, certe non minus aliæ partes fameſcerent, atque adeo ſumpto cibo, qui ſatis ſit, fames adhuc inſtaret, non accedente iam alimento in omnes partes, neque id vi-
B detur aſcribendum eſſe ventriculo propter ſenſus ala critatem, nam multæ partes ſunt, quæ vel non deficiũt ab eo, uel fortaſſe etiam ſenſum habent acutiorem, & magis inſolentem, neq; ratione ſuctionis, nam pariter fieret in hepate in quo uenæ radicantur ſecundum opi nionem Galeni, uel in ipſo corde ex opinione Ariſtotelis; quin etiam ſuctio magis ad me ſereon pertingit, in quam partem lactes, ſeu uenę meſeraicę producuntur, neque etiam ob diſciplinam, & conſuetudinem; hoc
C enim confutauimus paulo ſuperius: reliquum eſt igi tur ut ſi in una parte fiat, nempe in uentriculo, eum proprium quendam habere ſenſum, utpote ſextum in numero qui propterea dicatur ſenſus cibi & potus, ſiue alimenti. Mihi tamen uidetur utramque opinionem decipi: quod enim ad ſenſuum numerum acceſſionem facere non oporteat, manifeſtum eſt, nam ſi ex ipſa definitione fames & ſitis ſunt appetitus calidi & frigidi, humidi, & ſicci, quomodo fieri poteſt ne tactus ſit ſen
D ſus eorum? quamobrem Ariſtoteles hoc ita determinauit ſecundo libro de anima tex. uigeſimooctauo his uerbis, alimenti præterea ſenſum habent, tactus enim ſenſus eſt illius, nam ſiccis & humidis, calidis atque frigidis aluntur uiuentia cuncta, horum autem ut patet ſenſus eſt tactus, cæteris uero per accidens nutriuntur, uides hoc loco quàm clare id fateatur, & quomodo illius

lius demonſtrationem auſpicetur ab obiecto, quoniã A inquit fames eſt appetitus calidi & ſicci, vel humidi ſolidi, tu vero ſcis nequaquam augendum eſſe numerũ potentiarum, niſi ſubcreſcat numerus ſubiectorum. Attamen quod ad primam pertinet opinionem appetitus alimenti diuiſus eſt bifariam in naturalem videlicet appetentiam, atque etiam in animalem, peripathetici fatentur partes omnes totius corporis naturaliter deſiderare, ſed propriam indigentiam plantarum more nec ſentire, neque cognoſcere, nam ſi trahant, ſuſci- B piantque alimentum, ſi inaniuntur omnia ſunt vt habitus quidam, & actiones naturales, vnde ſicut plantæ naturaliter attrahunt, primum videlicet illud alimentum ex venis, venæ ab hepate, hepar autem ex ventriculo mediantibus venis meſeraicis, in quibus tanta partium orta eſt diſtinctio, & naturalis ſecretio propter commoditatem, neceſſitatemque naturę, & magnitudinem corporis, vna dumtaxat pars relinquitur, quæ ſuo ſenſu, & illo quidem non obtuſo ſuctionem & in- C digentiam cognoſcit alimentorũ, & ægrefert, quapropter auet: ſed hoc videtur Ariſtoteli repugnare, ſiquidẽ ait tertio Ethicorum cap. quinto famem neceſſitate fieri, & nequaquam eſſe in nobis, attamen ſi appetitus eſſet animalis contingens eſſet, hoc enim modo animalis appetitus à naturali differt. Satiſfacit ibidem Ariſtot. quòd animales appetitus, quorũ principium non eſt in nobis non ſunt ſpontanei, fames autem, & ſitis ſunt illo modo, nam cauſa mouet neceſſario, attamen D non ſine cognitione, alij vero qui fiunt aliquo dumtaxat obiectiue mouente non ſunt neceſſarij, ſed ſpontanei appetitus. At credere dignum eſt omnem partem cibo accommodatam veluti conceptaculum eius, & inſtrumentũ ad coctionem eſurire, quippe quæ alimenti extrinſeci ſenſum habeat, & cuius gaudet plenitudine, eius

A eius quoque inanitionem ægreferat, quamobrem desiderium illud exoriatur, necesse est, & certe si fames est propter alimentum extraneum, hoc autem à determinata parte suscipitur pro toto animali, dicendum est, totum quoque animal famescere secundũ partem eandem, ideoque fieri vt statim suscepto cibo, qui quidem satis sit, continuo sedetur fames, tum vel magis quia sensus est vnus, & per vnam, vt diximus, partem suscipiens, quod videtur ab ipsa natura haud temere factũ,
B nam si cęterę etiam partes esurirent eodem modo sicut ventriculus, profecto ipsum animal incidisset in dogma perpetuę calamitatis, quoniam perpetua cogeretur fame vexari, cum non statim assumptum alimentũ per singulas partes distribuatur: partes autem illæ, quæ cibo accõmodantur, non omnibus sunt eædem, nec numero, & specie pares, nam alia vnicum habent ventrẽ, alia vero plures; quod quidem factum est, aut propter naturam animalis, vel propter qualitatem alimentorũ,
C magnitudinem corporis, & modum quo ingeruntur, ea enim quæ sunt vtrinque dentata, vnicum dumtaxat ventrẽ solent obtinere, quippe quæ has partes habeant molendo cibo, & quadantenus præparando satis idoneas, nonnulla vero ob corporis magnitudinem & cibi difficultatem & nequaquam ad coctionem idonei, sed spinosi, & lignei multiplicem habent ventrem, vt camelus, qui veluti non dentatis animalibus similes habet ventres, ita dentes etiam simili modo sortitur, vt
D pote parum necessarios, quapropter more cornigerorũ ruminare videtur: factum est autem vt ruminantia, & cornigera, ac quæcunque non sunt vtrinque dentata multos haberent ventres propter inopiam dentium, vt alius ab alio suscipiat, & in postremo demum perficiatur conceptaculo satis iam in alijs attritum alimentũ, atque adeo hisce ruminantibus quatuor ventres distin-

 cti ali-

ctiaiquo pacto reperiuntur, quorum nomina, vt placuit Aristoteli, sunt venter, araneum, siue reticulum, omasum, & abomasum, eademque ratione aues vel saltem geminos habent, ipsumque præsertim ventriculum solidissimũ, quoniam præduris vescuntur alimentis, & nullo dentium ordine muniuntur, primam itaq; partem apposite nuncuparunt ingluuiem, alteram autem ventriculum, & natura, vt dixi, in eius partis formatione robur adhibuit caloris & substantiam solidã, vt oris defectum ita rependeret, & compensaret, ac propterea non est mirum si columbarum genus parietum fragmenta, & tectoria comedat, ac digerere possit, & structiocamelus vescatur, vt aiunt, ferro, ipsumque faciat fluxile, nam ventrem habet solidissimum, densum scilicet & crassum, multoque præditum calore, qui propter vehemens robur talia nonnunquam desiderat esculenta tum frigidiora tum valde solida, vt impetum actionis cohibeat, ac cætera non dissipentur alimenta, quæ paulatim actione diuturna in aliam inuertit naturam: sed ego, vt ingenue fatear, non sum admodum facilis ad credendum; qui enim cito credit, leuis est corde; ac propterea dubitaui ne hoc temere crederetur, res enim ardua est, vt ferrũ atteratur, & soluatur adeo in fluorem, vt speciem mutet, ac fluidum, mutatumque in aliam naturam omnino permaneat ab animalis scilicet calore, quod alioqui si à calore ignis fundi & liquari debeat, id nisi diuturno tempore, & ab igne validissimo fieri posset, & forsitan non immutaretur; quãobrem vereor ne paulo post non immutatum quidem excernatur, vel si forte id non est, ne humor aliquis generetur in eorum ventriculo proportione respondens cuidam menstruo chimistarũ quod potest emollire, & attenuare ferri substantiam, quæ sic præparata facilius deinde possit transmutari ab illo calore valido, adhibita po-

A ta potissimum actione diuturna: atqui non est mirum si talis humor in ea parte generatur, id enim si secundū artē fit, id ipsum certe multo forsitan facilius secundū naturā fieri potest. Cum vero plures sint animaliū quorundam ventres, non inepte quispiam dubitaret vtrum fames æque in omnibus fiat, aut in vno tantum, videlicet primum suscipiēte, porro si fiat in omnibus, non esset consentaneū rationi, vt mox ingesto cibo sedetur fames, quoniam non potest eodem tempore in omnes B ventres descendere: cum itaque adhuc inanis permaneat aliquis venter, qui indigentiam natus sit cognoscere, profecto sequetur ipsum adhuc esurire, & famis desiderium non esse penitus extinctum; sin autem fiat in primo tantum ventre, fames nequaquā fieret in ventriculo, qui maius alioqui ad alimenta momentum habet. Respondeo huic difficultati, quòd sensus alimenti est æque in omnibus ventribus, sed quia sensus est vnus, & natura vna, expletur appetitus plenitudine pri-C mæ partis, & propter hanc vnitatem naturæ & conspirationem cōmunem efficitur vt totum animal mox suscepto alimento refici videatur: accedit etiam quòd alimenti pars semper aliqua transcolat, & prolabitur, illęque omnes sunt partes colligatæ, & ad vnum, idemque munus consentientes, ac prope se habentes tanquā magni alicuius cōceptaculi multæ cauitates, quarum omniū membrana subcingens est vna, atque communis, cum itaque prima pars impletur cibo vel potu, con-D sentanee explebitur desiderium vniuersim: nequaquam igitur credendum est in primo dumtaxat ventre fieri famem, nam ingluuies, vt manifeste patet, minus momentum habet ad alimenti confectionem; patet etiam quòd fames non repetit quousque cibus non exiguus in alterutro permaneat ventre; reficitur etiam & roboratur calor, & vis aliorum ob plenitudinem

primi atque ita sedatur illa tristis sensatio, quæ erat A causa desiderij.

An paruula animantia cum sunt in matrice, esuriant, & cibum quo pacto assumant, Caput IIII.

MAgna æquidem se se obtulit difficultas, cum præcedenti capite constitutum esset famem esse pas- B sionem uentriculi, & omnino cōceptaculorum alimenti, quæ sunt in eadem affinitate, atque inter se tum officio, tum communi uinculo coniuncta, hinc sane uideretur ne immatura animalia cum in matrice uiuunt nullo pacto famē sentiant, qnippe quæ cibis non utantur per os assumptis, neque potibus ullis, sed omnino uita matris uiuant, aut potius ne fames etiam in hepate efficeretur, postquam attrahunt alimentum per uenas & arterias umbilicales, quæ radicum more inse- C runtur in utero, & inde adducunt alimentum sanguineum in iecoris substantiam, & nisi pars illa sensum haberet suctionis, profecto nunquam moueretur ad alimenti desiderium, & frustraretur opus naturæ. Hippocrates uero ob id ait in libro de carnibus puerum in utero materno sugere alimentum labijs, unde sequeretur ipsum esurire per partem cōuenientem scilicet uentriculum postquam in illo fieret prima susceptio cibi, immo etiam spiritum trahere eodem tempore confite D tur, quod etiam dixerat in libro de natura pueri, ait siquidem hoc modo (Cæterum puer in utero comprimens labra ex utero matris sugit, & tum alimentum, tum spiritum cordi intro trahit, ubi sane matrix respirarit: hoc enim calidissimum est, & ne uideretur hoc temere dixisse, duabus potissimum confirmauit rationibus

A nibus, qnarũ prima hæc eſt, quia pueri naſcuntur ſtercus in inteſtinis habentes, & vbi nati fuerint, celerrime ventrem tum homines, tum pecora exonerant, attamen ſtercus non haberent, niſi in vtero ſuxiſſent labijs. Cum primũ etiam nati fuerint, incipiunt mãmas ſugere, & videntur os ipſum extendere & iactare, quaſi vero adhuc eſſent in matrice, nequaquam tamen id facerent, niſi didiciſſent prius. Accedit quoque & tertia ratio, quandoquidem uidemus animalia quæ naſ-
B cuntur ex ouo, cum alimentum proportione quadam coniunctum habeant ipſum, ſcilicet uitellum, nam ex albumine animal generatur, cuncta profecto per os attrahunt, non ſæcus atque ſi perfecta iam fracto putamine foris degerent, & alimento ueſcerentur extraneo: eodem quoque modo nutriuntur alia quæ generantur ex uerme, quibus natura partem quandam relinquit uelut alimentum coniunctum uitæ neceſſariũ quoad perficiatur, & maturum fiat animal, non ſæcus
C igitur credendum eſt, ut alia quæ in utero degunt, ſuſcipiant alimentum ſibi à natura paratum.) Idem uero Hippocrates ait in libro de alimento, puerum in utero matris ſuſcipere alimentum per abdomen, ac proprie per ipſum umbilicum, porro ſic inquit ad uerbum (Principium alimenti & humidi, & ſicci os, gula, uenter, uerum antiquius, ac primordiale alimentum per abdomen umbilicus.) ubi clare fatetur primordiale, hoc eſt uetus illud alimentum, quo in primitijs ætatis
D noſtræ utimur, in utero materno principium habere in abdomine, utpote quòd per umbilicum trahatur, quẽadmodum diximus ſupra, poſtea uero inquit, principium eſculentorũ omnium, & potulentorũ ſiue recentioris alimenti eſt os &, gula: itaque manifeſte uidetur Hippocrates de eodem contraria dicere, qua in re ſi ſequamur Galeni ſententiam, qui credebat librum de ali

mento

mento non esse germanum Hippo. hominis tamen ne A quaquam plebei & vulgaris, ac forsitan ipsius Thessali, vel vt alijs placet Herophili, tollitur quidem nota contradictionis in eo, sed relinquitur illa positio, quam auersati sunt omnes alij, præsertim Aristoteles & Galenus, nam manifeste videtur absurdum, vt pueri per os sugant in vtero compressis labijs, postquam sanguineo vescuntur alimento confecto prius in iecore matris; frustra siquidē repeteretur hæc actio, frustra etiam fierent illæ venæ, & arteriæ vmbelicales, nullum præterea vsum B habentes: ac propterea credimus immaturos fœtus si in vtero existant habere dumtaxat appetitū quendam naturalem similem plantis, animalem autem appetentiam non habere, quippe quæ sequitur sensum suctionis in ventriculo, tunc autem fit suctio, attractioq; per venas ipsas vmbilicales ab vtero matris non ex ventre, quamobrem matris vita videntur viuere, quasi partes ipsius adnatæ, & appendices veterorū: fieri tamen posse existimo, si modo aliquo obstruantur hæc vasa vm- C bilicalia, vt generetur fames, nam alio secundum naturam auerteretur suctio, sugerent enim ab ipso ventriculo, & pro tristi sensu suctionis efficeretur illa uentriculi fames, quæ est appetitus animalis, nisi fortassis adeo imperfecta sint, & sensus adeo obtusus, ut ferè plātarum more uiuant; cum uero adoleuerint, & uberius incipiunt egere alimento, ac fortasse etiam respiratione, tunc suctio fit etiam à uentriculo, & incipiunt esurire, quapropter statim uidentur famescere, cum foras D eruperint, & pro uentris appetitu, quem antea sentiebant, os adhibent paratum suctioni ob naturalem necessitatem citra disciplinam, hæc enim & ipsius cognata sine ulla disciplina fiunt. Reliqua itidē animantia, quæ intra ouum generantur, sine ulla controuersia per os sugunt alimentum, ac propterea dignum est crede-

re

A re his fieri famem, si fortasse uenter inanis fiat, nam suctio in illis fieret, & propterea propter indigentiam tristis sensatio, ideoque deficiente, ut aiunt, coniuncto alimento frangunt putamina, & foras secedunt. Rationes autem Hippocratis facillime diluũtur, quod enim ad primam pertinet in eum statim reflecteretur, si siquidem ipsi mirũ uidebatur ut puer, cum foras prodijsset, sciat sugere alimentum labijs, nisi id prius fecisset in utero, & mihi uideretur etiam difficilius, ut idem puer B longe imperfectior inciperet sugere in utero, nisi prius didicisset officium suctionis; sed quomodo illud fieri possit sine disciplina & consuetudine superius explicaui. Secunda itidem ratio reflecti potest, nam si puer in utero per os sugeret alimentum, toto profecto illo tempore efficerentur fœda excrementa primæ concoctionis, quamobrem puer in utero egereret, ac fieret pro matrice cloaca, & quoniam huiusmodi excrementorũ genus prauum est & putridum, diutius citra noxam cõ C tineri non potest, neque satis uideri potest, quoniam sit substantia sanguinea, nam si nos sanguine uescamur, efficitur etiam illud excrementum, ac certe si sanguis in uentriculi cauitatem descendat, mirum esset nisi cõgelaretur uel densior fieret & concresceret, quemadmodum uidemus fieri si uenæ aliquæ sanguinem effundãt in uentrem, aut aliam huiusmodi cauitatem, illud autem excrementum, quod paulo post exortum egerunt, est pars fœculenti sanguinis quæ loco excrementi secer D nitur, & deponitur ab hepate in locũ illum satis huic excremento accõmodatum, quod proportione respondet ei, quod fit ab alimento recentiori, eaque ratione uidetur esse quædam substantia subnigra, & nullum prauum referens odorem, modicæ quantitatis, quoniã propter necessitatem nutriendi parum ex multo deijcitur, in consistentia uero est crassiusculum propter diu

turnam

turnam actionem caloris, atque hinc etiam patet, neq; A
illud tale excrementum esse factũ ex parte eius aliqua,
quod per os descendit, tametsi maior pars alimenti per
uenas umbilicales abeat, ut aliqui fortassis existimarẽt;
tertium postremo argumentum nullius est roboris, id
circo ad alia, quæ magis instant, proficiscamur.

Qua parte fiat sitis. Caput V.

SEd quo in loco fiat sitis, & in quã partem potus abe- B
at, differendum est, quoniam Aristoteles, Hippocra
tes, & Galenus præbuerunt occasionem dubitandi, &
controuersias scribendo fecerunt, Aristoteles tamen
tertio de partibus animalium capite tertio fatetur po
tum per gulam, quam esofagum appellant descendere
in uentriculi cauitatem, & reprehendit eos, qui potum
per arteriam prolabi existimabant, quod ascripserunt
Democrito, profecto inquit irridendam esse istorum
opinionem multiplici ratione, primum quia meatus C
nullus de pulmone in ventrem obducitur, quemadmo
dum ex ore gulam tendere suspicimus, id uero necessa
rium esset, quoniam deijci, postquam fuerit assumptũ,
oportet & cum alimento adduci, postquam necessariũ
valde ad hoc vnum potum esse dicebamus, vt alimenti
coctionem iuuaret, ipsumque deinde efficeret idoneũ
penetrationi; itaque in ventrem oportet delabi, vt mi-
sceatur esculentis ficcioribus, & elixatio illa ventriculi
optime fiat humidi commixtione: præterea inquit per D
vomitum & nauseam unde nam humor remeet, incer-
tum non est, quasi uero dicere hoc uelit, si uomitus e-
ducit ex uentre, tussis autem expectorat, humor non
uomitu, sed tussi tantum excerneretur; cum igitur per
uomitum prodeat, ex ipso remeat uentriculo, in eum
igitur etiam descendit omnis potulenta materia; itaq;
locus

A locus idem eſt conceptaculum potus & cibi, atque eadem hac ipſa parte fit fames, & ſitis: præterea cõfirmat hoc experimento, quoniã ſæpe apparuerunt excrementa tincta fœce vini atri, & in ventris vulnere, ſeu quod vſque ad inteſtina penetrabat hoc idem patuit, cum foras ex vulneris orificio talis humida prodiret ſubſtãtia, qualis antea fuerat aſſumpta. Accedit etiam quòd potiones medicamentoſæ, & laxatiuæ, quæ bibuntur in pulmonem etiam allaberentur, atq; adeo non euacua
B rent per ſeceſſum, neque etiam vomitu redderentur, quod ſæpius accidit: tum etiam quia plerunque experimur ſi bibendo, aut edendo pars aliqua per arteriam deſcendat tuſſim fieri propemodum incõpeſcibilem, ſtrangulatus, & tormina, quomodo igitur fieri poteſt vt potus vniuerſim deſcendat in hunc locum? propterea namque videmus naturam, quæ coniunxerat gulã, & arteriam, vt incommodum hoc vitaret alioqui non exiguum, molitiam eſſe minorem ligulam, vt arteriam
C operiret, eamq; ſingula obtinere viuipera, quibus nec cortex, neque penna eſt operimento, corticatis enim, pannatiſque animalibus guttur vice ligulæ cooperientis ipſum contrahitur & diducitur, quemadmodum illis ſpiritui ttrahendo, reddendoque aperitur, ciboque ingerendo clauditur, ne quid illabatur cum magno incommodo. Ego tamen innixus eiuſdem Ariſtotelis au ctoritati Hippocratis, atque Galeni exiſtimo potũ prope totum deſcendere in ventriculum, eius vero partem
D aliquam prolabi in pulmonem per aſperam arteriam, atque adeo ſitim fieri pro qualibet ſiccitate & calore iſtarum partium, potiſſimum autem in ventriculo, quẽadmodum ipſe eſt præcipuum conceptaculum potulentorum, eamque ob rationem medici prope omnes ex gulæ etiam & palati ſiccitate exiſtimant fieri ſitim, eã tamen eſſe mendoſam, ſiquidem non fiat neque in pro

prio viſcere,neque defectum humidi roridi in toto aut A
in ea ipſa parte ſectetur, quod alioqui ad veram, germanamque ſitim neceſſarium illis eſſe videtur; quòd enim per arteriam non nihil deſcendat, manifeſte declarauit Hippocrates in libro de corde, inquit etenim homo multo maximam partem in ventrem bibit, gula enim ſiue ſtomacus velut infundibulũ potus copiam, & quæcunque volumus, excipit: bibit autem & in guttur, ac arteriam, minus vero & quantum latere poſſit per rimam illapſum;operculum enim exutum epiglosſis, ligula, ſeu minor lingua appellata, ne permiſerit B
quidem aliquid amplioris potus penetrare; hoc etiam confirmauit experimento, ſignum inquiens illius rei hoc eſſe, quòd ſi quis admodum ſitienti animali aquã rubrico intinctam colore bibendam dederit,præſertim ſuibus(hoc enim pecus non eſt curioſum, neque munditiei deditũ) paulo autem poſt ipſius guttur reſeccet, inueniet ipſum eodem intinctũ colore, quaſi vero per eam partem humor allapſus eſſet, id quod etiam ſatis C
manifeſte declarauit altera hiſtoria in libro de aere, aquis & locis, & Galenus ſubſcripſit eidem opinioni, oues inquit plurimas interijſſe ſimul, vnde cuſtodes id quomodo eueniſſet ignari, ſecuerunt nonnulla corpora, & inuenerunt thoracis cauitatem, ipſoſque pulmones fluctuantes in humore ſubuiridi: erat autem is ex aqua paluſtri, quam biberant eadem die, & hoc etiam tacendo vidẽtur aſſeuerare medici cũ in affectibus thoracis vtuntur quibuſdam paſtillis, ac lambitiuis,& om D
nino potibus cum cocleari iubentes vt ſenſim hæc deſcendere ſinant ægrotantes, in quibus profecto deluderentur omnes medici & ægroti, niſi fieri poſſet vt ex eis pars aliqua in locum illum deſcenderet, ſed etiam Hippocrates cauſam ſubſcripſit, quamobrem pars aliqua potus per arteriam deſcendat, de corde ſic dicens: (Habet

A bet ſane cor ipſum humiditatem tantam, quanta ſatis eſt æſtuanti in medelam, cæterum hunc humorem cor emingit bibendo ipſum aſſumens, & conſumens, pulmonis nimirum potum lambens, quibus (vt videtis) aſſerit cor potum frigidum, humidumque ad ſe ſe ex pulmonis potu attrahere, vt feruor caloris moderetur, vtque ſufficere valeat ad neceſſarium motum, nam ſi contrahat ſiccitatem ipſum, aut pulmo, certe ad motũ illum redduntur inepti; ſed enim commode poteſt hic
B humor ſe ſe inſinuare per has partes, quoniam membrana, quæ illas ſubcingit, eſt vna & communis etiam cum palato, & faucibus; ac per rimulas extremæ partis arteriæ res, quæ humida eſt, & fluxilis poteſt ingredi, & ſenſim illabendo deſcendere, atque ita fatetur ſi potus aceruatim deſcendat ciere tuſſim, ſtrangulatus, & tormina, quoniam contra reſpirationem opponitur: ſi uero ſenſim & quaſi per parietem deſcendat nec aeris elationi inſtare, neque ob id tuſſim promouere.) Ariſto-
C teles præterea tertio de partibus animalium cap. ſexto omnem prope cauſam ſitiendi, ac non habendi ſitim retulit in pulmonẽ, quapropter dicebat, uiuipera, quæ pulmonem habent denſiorem & magis ſanguineum, ac propterea magis calidum, aliorum comparatione nimium ſitire, ac plurimo egere potu, ſed ouipara cum pulmonem habeant fungoſum, ac prope ſimilem ſpumæ minus ſitiunt, & bibunt; quædam etiam omnino abſtinent propter illorum exceſſum, tum etiam quia
D coniungitur ineptitudo & inconcinnitas roſtri, multaque neceſſitas uolandi celeriter, quapropter (ut antea dicebam) cibis ueſcuntur humidioribus nempe crudis carnibus cum multo cruore, id etiam confirmauit iterum octauo capite eiuſdem libri, ubi ueſſicam inquit nequaquam traditam eſſe cunctis animalibus, quoniã aliqua pulmonem non habent, alia uero exanguem &

fungoſum, cætera vero propter caloris exceſſum qui in A
ea ipſa parte continetur & congenitam ſiccitatem, ſoliditatemque maiorem frequentius, vberiuſque egent potu, vt refrigerentur, atque humectentur; quapropter ſi pulmonis ratione tota pene oritur occaſio ſitis, quomodo fieri poteſt ne ex potulenta materia aliquid in eum locum illabatur? ſæcus enim quæ ſemel exorta eſt ſitis, nunquam deficeret, nulla re prorſus accedente, quæ poſſit illos exceſſus caloris & ſiccitatis quantum in medelam ſatis eſt moderari. Niſi quiſpiam dicat aſ- B
ſumpto frigido ac humido potu in vētris cauitate mox totam naturam recreari, ac totius caloris feruorem obtundi, quemadmodum ſola accidit refrigerata manu, ſiue auricula, quoniam calor eſt vnus, natura vna, conſenſus vnus, & conſpiratio vna, vt ait Hippocrates in libro de alimento, & quamquam illarum partium natura nonnunquam eſt occaſio vel cauſa ſitiendi, ipſam nihilominus ſitim nunquam niſi conſentiente ventriculo fieri. Sed hæc reſponſio non eſſet ſatis in propoſi- C
to, quoniam manifeſte videmus humore plenius fluctuante in ventriculo, ſitim nihilominus fieri ſi caloris incendium, & ſiccitatis exceſſus in ipſo fiant thorace, nōnunquam etiam quod vidi præteritis diebus in quodam ęgrotante, cui ex longo itinere in ęſtate media aruerant pulmones & partes omnes ſpiritales, qui nunquā poterat vllis expleri potibus tametſi perpetuo biberet, & cum venter ob potum tumeret, ſitis tamen erat inextincta, hinc poſſum colligere nęc totam ſitim in ventri- D
culo generari, ac neceſſarium eſſe, vt non nihil per rimas tanquam per parietes deſcendendo elabatur in pulmonem, vt feruor eius partis ac cordis cōpenſetur, & ſiccitas quantum ad motus neceſſitatem ſatis ſit, obtundatur, vel totius corporis contactu, vel conſenſu & vapore qui per carnes ſibi viam parat, inditium quoq;

illius

A illius eſt, quòd fiſtulæ quæ in thoracis cauitate ſedem habent, plurimam enuctant ſaniem, ac prope dixerim aquam: & mirum profecto eſt, vt è capite deſcendens pituita in thoracem deſcendat, eorum vero quæ bibuntur, nihil prorſus illabatur, quin etiam Ariſtoteles vigeſima ſeptima problematum quæſtione ſecunda, & tertia, metuentes inquit plurimum ſitire, quoniam calor eorum ad intima cordis recurrat, & ſpiratio ijs adeo retrahatur, vt loqui non poſſint vnde ſit ibi calor im-
B menſus, & ſiccitas, ac propterea ſitis inexhauſta.

Quomodo fiat fames, & ſitis. Caput VI.

QVoniam ſingulæ partes tempore neceſſitatis auide trahunt alimentum aliæ ab alijs, quouſq; tandem tota vis tractionis & ſuctionis perueniat ad ventriculum, quippe qui conſtitutus erat, vt pro cunctis totius partibus alimēta ſuſcipiat atq; miniſtret, accidit fortaſ-
C ſe, vt quandoque alimenta non habeat, quamobrem triſtis efficitur ſenſatio ob illam deficientiam, & deſideriū exoritur, vt conuenientibus repleatur cibis, atq; potibus, namque ſi ſolidi tantummodo exiſtat, atque omnino alimenti famem hanc concupiſcentiam appellare conſueuerunt, ſin autem roridi alicuius fluoris, non cibi, ſed potus gratia tantum, hanc proprio nomine ſitim nuncuparunt; attamen videtur hoc valde difficile, vt ventriculus, vel alia quæuis pars illi proportio-
D ne reſpondens ſuctionem illam ſentire valeat, quoniam ſuctio eſt quidam motus, hic autem vnum eſt ex ſenſibilibus communibus, quemadmodum patet, ſed cōmune ſenſibile non cognoſcitur, niſi determinetur à ſenſibili proprio, vt cenſet Ariſtoteles ſecundo de anima; hoc itaq; ſenſibile proprium niſi adeſt, nequaquā fiet, vt ventriculus cognoſcat nudam ſuctionem.

Hiero-

Hieronymus Pontanus præceptor meus, quem honoris causa nomino, perēgregie satisfecit huic difficultati, ut pote quòd suctio cum motus sit, calorem quendam efficit, motus enim, ut inquit Aristoteles secundo cœli quatragesimo secundo, & primo Metheororum capite quarto, natus est generare calorem, atq; hoc pacto fortassis generatur ille calor uentris, quem tempore famis animaduertimus cum molestia, quapropter suctio, & si motus sit, sentiri tamen potest ab ipso uentriculo: neq; uero absurdum esset si nullo prorsus aggenerato calore, suctionem tamen hæc pars cognoscat, quandoquidem suctio uiolenta uidetur attrahere partes ipsas uentriculi, & conuellere, non secus ac si digitum ore comprehendas, seu partem quamuis aliam & ualide sugas, sentiret profecto digitus illam suctionem, attrahunt etiā cæteræ partes & in primis hepar ab eodem uentre proprias humiditates tempore defectus, illæ autem sibi familiares erant, ac si quis eas reuellat, & sugat uiolenter, nisi pars stupida ipsa fuerit, tum cognoscit, tum etiam tristatur, sic enim mammarum papillæ lactis suctionē sentiunt, ipsum uidelicet sugente puero: nihil autem mirū est tametsi suctio sit motus, nam si fiat in parte ipsa sentiente sic ut ipsa uiolentum motum patiatur facillime cognoscit, sentitur etiam ubi inhæreat alicui rei familiari, quæ magnis conatibus attrahatur, quē admodū dicebamus per ipsam suctionem attrahi proprios humores uentriculi à ualida scilicet iecoris attractrice, & propterea uentriculus ægrefert istam suctionem, nam sibi uidetur etiam conuelli & extenuari, itaque pro tristi sensatione, atq; molesta tum corrugatur & ad se ipsum quoad fieri potest reducitur, tum etiam extrinseca desiderat alimenta vt cibis repleatur, ac satisfaciat cunctis particulis attrahentibus, eamq; ob rem dicitur fames sensus suctionis, vel sensus indigentiæ: sunt

A ſunt enim cauſales dictæ definitiones, vtpote quòd fames ſuctionis ac defectus ratione fiat, ipſa enim eſuries per ſe vel ſitis deſiderium eſt ſuctionis, defectuſq; ratione profectũ,ipſa quoque per ſe ipſam alimenti deficientia eſt iniucunda & moleſta vẽtriculo, quoniam tũ alimenti gaudet contactu, vt matrix ſemine, tum etiam ipſo nutritur, & calor proprius qui quidem vehemens eſt, niſi alimentum habeat pro pabulo, atque concoquendo perficiat propriam ipſius diſſipat ſubſtantiam, B & ſequitur ob id triſtitia atque moleſtia cum imbecilli tate caloris: neceſſarium eſt igitur vt pars illa vehementer appetat impleri cibis, & potibus, neque vero mirũ eſt, vt ſenſum huius rei habeat, nam auditus non ſolũ cognoſcit ſonum, ſed ſilentium, viſus cognoſcit lucem, & tenebras; eodem itaque modo ſenſus ventriculi plenitudinem natus eſt cognoſcere alimentorũ, & eorum pariter defectum, aſſimilarem ęquidem hoſce defectus & repletiones nummorum defectui & plenitudini, vt C enim plenitudo appetitum explet eorum, & voluptatem affert inſignem, ita indigentia eſt cauſa deſiderij & triſtitiam adducit; ſed quoniam in huiuſmodi defectu fit aliqua fortaſſis intemperies ſicca, propterea non erit ſolum cognitio priuatiua. multoque etiam magis ſi ſuctionem coniungamus, cuius tanta vis eſt atque poteſtas, vt quandoq; inappetẽtia fiat, ſi lactes ita obſtruantur, vt iecur attrahere ad ſe ſe alimenta non poſſit,, aut ſi vel hoc vel illo etiam quòd communis adſit obſtru- D ctio ſiue partium imbecillitas fiat atrophia, quam noſtri nutriendi defectum appellarunt; neceſſaria tamen tantopere eſt ſenſus conuerſio, applicatioque, vt ſæpe quamuis naturalis fames efficiatur ac ſitis, & cauſæ omnes vrgeant propter uehementem indigentiam, fames nihilominus & ſitis dicta anima'is nequaquam generatur, ſicut accidit delirantibus quibuſdam, quibus adeo

conuersus est totus sensus, ac totius animi vis in vanas A
quasdam imagines & deliramenta, vt nulli præterea rei se admoueat, quapropter non animaduertunt neq; suctionem, neque indigentiam, itaque cum multa alioqui sit necessitas potus & cibi nunquam neque potum, neque cibum postulant, desiderium enim sectatur cognitionem, & constantem animi applicationem, non secus etiam fit aut paulo minus si negotijs aliqui vehementer incumbant, solent namque cibationis horam obliuisci, quasi vero non egeant, ob id vero etiam fit, B
vt post consuetudinem aliquam eadem semper hora nisi aliquid prohibeat, fames ipsa repetat; tunc enim adhibita memoria mouetur sensus illius partis, & cum indigere se sentiat, ægrefert, sæpe etiam sola ipsa consuetudo satis est, nam etiam dormientes certis quibusdam horis expergiscuntur, cum sensus aliàs consueuerit eadem hora vigilare, & è somno surgere, etenim consuetudo est sensui pro lege.

C

De his quæ comeduntur, & bibuntur, siue de extrinseco alimento. Caput VII.

Consueuimus extrinsecum alimentũ appellare omnem cibum, atque potum, qui cibi gratia assumatur, attamen alimentum ipsum magis quàm ille patet, quoniam ad uiuens ut uiuens est, refertur; itaque conuenit etiam plantis, cibus autem ad animal dicitur, nisi forsitan per quandam translationem plantarũ quo- D
que extrinsecum alimentum lubeat appellare cibum ipsarum, id multi qui de ipso sunt locuti in multiplicẽ speciem diuiserunt non omnes tamen eodem modo, neq; ab eodem sumpto principio; quidam enim agressi sunt diuisionẽ ex vario genere pærparationis, loquentes potius (ut mihi uidetur) de humano, quàm cõmuni ani-

A ni animalium uictu : alij uero diuisionē fecere à primis qualitatibus : alij ex uario modo substantiæ, atque alij alijs modis, prout uidebatur conueniens. Mihi uero vnum illud uidetur necessarium, vt explicetur; quapropter ortus est hic uarius usus in cibo & potu, etenim homo familiarissime uescitur pane, equi hordeo & auena, quædam etiam uescuntur herbis, alia carnibus, alia multiplici fruticum genere : ac præterea cur nonnullis de genere cibi tum humidi, tum sicci sine fastidio uti
B ualeamus, utpote cibo quem triticea ex farina conficimus, uino insuper, & aqua, alijs uero quamuis suauioribus toties sine fastidio nequaquā uti ualeamus. Manifestum plane est, quòd omnia illud appetunt, quod est propriæ naturæ familiarius, & magis accomodatū, ac quemadmodum necessitate nutriendi opus fuit alimento, ita secundum necessitatem, commoditatemq; cœperunt animalia cibum captare, & ubi potuerunt, magis utique gratum ac conuenientem elegerunt, sæ-
C pe uero necessitas legem ponit, & parit quasi naturalē consuetudinem, & communem habitum cōgenitum, pisces enim necessitate coacti, ac potissimū quia uoraces sunt, cum cibus cito defluat, cognatis uescuntur animalibus, quod etiam accidit auibus qui cibum ex rapina uenantur, nam multa cupiditas necessitatem imponit, atque eiusmodi mihi uidetur esse singulorum uictus secundum naturam, quem uenter ipsorum familiariter amplexatur; calor conficit, & quibus optime
D nutriuntur, qui ne fastidio nullo afficiat tempore, nisi propter exuperantiam. Nobis porro familiarissimus est cibus ex triticea farina confectus, quem panem appellamus, unde quærebat Aristoteles uigesima prima sectione problematum quæstione secunda, quamobrē cibus hic nostris corporibus est competētior & uescentior, quàm hordeaceus. Respondet hunc uictum me-

diocrem habere lentorem, quem cibus habeat, oportet, quippe qui adhærere, conglutinarique corpori debeat, quæ res non nisi lentore fieri potest, hordeum vero rigidius est, sed vim etiam consuetudinis hic potes intueri, neque enim omnes homines totius vniuersi vescuntur pane triticeo: quidam etiam sunt carniuori, & caro est illis pro cibo conuenienti, ac nõnulli humana vescuntur carne, quidam carent tritico, & vescuntur cibo ex farina aliorum fruticum confecto, nonnulli vtuntur maizzo appellato semine, alij hordeo, alij auena, aut horum cognatis, quidam etiam in Regno Neapolitano volebat conficere panes ex ari radicis polline atque farina, & pollicebatur hoc fore magnæ vtilitati citra noxam salutis, res plane absurdissima, cum eius farina substantia & viribus adeo distet à triticea farina nobis alioqui familiarissima, & medicamenti potius illa radix vim habet, quàm cibi, illumque lentorem conuenientem, qualem nobis Aristoteles familiarissimum esse, ac prope dixerim necessarium, asserebat, non habet: relinquo præterea si tanquã radix conueniat humanæ naturæ; alijs potissimum antea consuetæ; hoc enim excedere videretur limites nostræ tractationis, tametsi propter necessitatem Cæsaris exercitus, aliorumque Romanorum pane vterentur ex radicum farina confecto; cum vero panis triticeus lentorem hũc dulcem ac mediocrem habeat, qui quidem est velut anima tritici, teporemque vtilem concoctioni; propterea tum nobis placet, tum cæteris commixtus conducit, nam cuncta bene commiscet; & in vnum coit, lentumque efficit alimentum satis præterea ad nutriendum cõueniens: sed quoniam panis ipse ob id densari facillime potest, propterea non vt signũ modo prauæ alicuius dispositionis panis repletio est pessima; sed quoniam densatur admodum, & in prauam abit corruptionem; hinc etiam fit,

A fit, vt non ſtatim ex ventre profluat, ac ſi vino miſceatur tum nutriat vberius, tum etiã diutius permaneat, quoniam vinum per ſe alit plurimum & ſiccat ſuo calore, quoniã tenues partes in vaporem digerit, quapropter offa panis vino diluta diutius ſeruare poteſt citra deſiderium noui alimenti: habet præterea panis dulcedinẽ quandam neque admodum plenam, neque nimis inſipidam prope ſimilem lactis dulcedini, quod nobis familiariſſimum eſt initio generationis, vt cibus naturalis;
B poſtea vero cum calor ſolidiora vult alimenta robuſtior factus, ac partibus ipſis effectis ſolidioribus incipiunt alia eſſe iucundiora: reliqua vero eſculenta, quæ neque ſecundum naturam, neque ex conſuetudine aliqua ſunt nobis eodem modo familiaria pro tempore cupiuntur ſine faſtidio, præſertim ſi cito famem ſedent vt dulcia & pinguia, aut exundent in ſtomaco, ſiue reliquias ingratas deponant: ea enim appetentiam obtundere cõſueuerunt, aut ſi ventriculum ipſum hebetent,
C laxent, ac tale aliquid faciant, ſiue in ipſa decoctione quomodolibet moleſtiam afferant. Cum autem plurimæ quæſtiones oriantur ſpectantes cibo, & potui diuidemus eas trifariam; etenim nõnulla contingunt ante cibationem, aliqua dum cibi & potus aſſumuntur, alia denique poſt ipſam aſſumptionem, primo nimirum ordini tres quæſtiones præcipuæ accommodantur, prima earum eſt, quamobrem famis tempore calor quidã & ille non exiguus ſentiatur in ventriculo: ſecunda cur
D oſcitamus frequenter: tertia cur ſi nimia intercipiatur mora ita vt tempus cibationis prætereat plerunque fames ſedetur, ab alijs quæſtionibus abſtinebo, nempe cur fiat abolita appetẽtia diminuta aut deprauata, quoniã alterius fortaſſis egent tractationis. Ad eas igitur me conuerto, & quantum ad primam pertinet, aio cauitatem ventriculi, ſi inanis exiſtat, plenã eſſe aere denſiore,

siore, qui quidem calidior fit in loco tepido si diutius A
permaneat & non permutetur; itaque caloris sensum
mouet in illa parte, eoque potissimũ tempore propter
suctionem, quæ per se ipsam calorem efficere potest.
Ad secundam respondeo, quòd propter ingens desiderium, & cibi auiditatem ventriculus & esofagus, ac
musculi omnes, qui in extrema illius parte inhærent,
hiant; itaque propter consensum hiat etiã os, & oscitatio generatur: ob sitim vero non fit, quia siccitas partes
potius contrahit, ac dolorem parit, ac prope illarum B
partium immobilitatem, itaque anhelitus ille sequitur
ingentem auiditatẽ & molestiam, vel etiam fit ob quandam sensus & caloris molestiam: tunc enim labores
patitur, & imbecilliorem fieri sibi videtur alimenti defectione non itidem potus, ac propterea partes illę, quę
cibo accommodantur, dilatant se, & pandiculantur, vt
molestiam prope deponant, & interdum etiam ratione
cuiusdam caloris qui molestus est, & remissionem, refrigerationemq; desiderat, eoque magis cum sursum sub C
id tempus calidus ascendat vapor, qui partes illas teneras, quæ in extremo sunt gutturis & esofagi replet, afficitq; molesto sensu, adeo vt exonerare se dum cupiunt,
prope assurgant, ac se dilatent: solet etiã oscitatio hæc
esse præludium somni, vel quòd eo tempore plurimus
vapor respiret ad partes superas, vel quia dum somnus
instat, laxitas quædam oboritur, sensusque molestia, &
pigritia etiam motus; itaque molesta & fastidiosa videtur respiratio cũ sensum adhibemus, & partes illæ quæ D
sunt in perpetuo labore sibi ipsis videntur esse oneri,
quapropter dilatant se, vt onere ab illo leuentur, ac molestiam illam deponant, vel si caloris salutem esse fateamur, cum multa simul fiat intus susceptio frigidioris
aeris, ac vicissim calidæ fuliginis emissio, mirum non
erit si fiat instante somno & fame, nam somni calorem

A concludunt, partim etiam imbecillitatem quandam afferunt, celeres autem defectiones per se ipsas hoc faciunt, ob famem vero vult corpus impleri, & quoniam partes illæ extremitatis arteriæ, esofagi, ac musculorũ etiam, qui ibi desinunt mouentium mandibulas quadam lassitudine calefactoria perpetuo laborant, & calidi spiritus plenitudine homini potissimum propter rectitudinem figuræ, & maiores corporis, animæque suspensiones, propterea modica occasione adhibita
B oscitamus, nempe si alterum hiantem suspiciamus, exigua nimirum adhibita consideratione mox sensus illarum partium mouetur, & laxatis habenis se ipsas dilatant, & pandiculantur: cum enim laboramus quiescente aliquo ad eam quoque alij alliciuntur, & quadantenus trahuntur ad quietẽ, & fit ille consensus, quẽ sympathiam appellant. Tertia difficultas facilem plane habet solutionem, nam tempore illo, quo fames instat propter alimenti indigentiam, & validam suctio-
C nem ventriculus humores pro cibo à cunctis partibus reuellit: itaque fit tenuium humiditatum plenitudo eneruans vires ipsius, ac propterea famis tentigo emarcescit, quæ deinceps humido dissipato vehementius repetit. Dehinc vero tres aliæ quæstiones emergunt penes ipsam cibationem. Prima quidem est si dulcia sunt adeo amica naturæ, mirumq; immodum placent, quãobrem cito famem explent, quamuis modice assumuntur, vt qui vescatur cibis dulcibus, confestim satietatẽ,
D ac plenitudinem sentiat, ac famis omnino desiderium obtundatur: huc etiam pertinet quare pingues cibi cito famem expleant, & satietatem quandam submolestam atque iniucundam afferant. Secunda questio est, cur vinum post dulcium esum ebibitum displiceat, aqua vero voluptatem afferat. Tertia demum est, quare acerba, & austera ciborum auiditatem augeant.

Primam

Primam quæſtionem tetigit Ariſtoteles vigeſima ſecunda problematum quæſtione tertia, & inquit (Cum acria non ualde nutrire queant, ſed parū alimenti multum uero habeant excrementi, merito amplius hæc appetimus, parumque eorum cupiditatem explemus, at dulcia tota ipſa cibus idoneus ſunt) patet igitur cenſere Ariſtotelem ob id dulcia famem cito ſedare, quoniā tota nutriunt: huic ſolutioni propter Ariſtotelis reuerentiam nolo contradicere, quamuis facile poſſem, nā partes eo tempore non cœperunt ſentire nutriendi beneficiū: attamen ſatietas fit, ac forſitan nonnulla, quæ magis nutrire poſſunt, quàm ſaccarū, minime hanc afferrent ſatietatē. Ego ob id cenſeo contactum ciborū dulcium in ventriculo eſſe tam blandum, & ſuauem, ut uentriculus ipſe laxetur, quemadmodum laxatur & dilatatur uermis attactu caloris iucundo, ac totus dilatatur aper prægrata prurigine in denſa cute, ita uero ſatietas fit accedente etiam uaporoſa per totum uentrem plenitudine non ingrata, ut prope totus cibus ſibi uideatur, uentriculus autem ſi debeat appetere, uehementer debet arrugari, & familiariter amplecti alimentum, ac robur ſeruare ſuarum partium, quod etiā fit ex alijs quibuſcunq; rebus plenioris ſaporis, & optime aromatum generibus conditis, tum etiam quia exundationem quandam in uentriculo faciunt, & calori uberius, celeriuſque ſatiſfaciunt, & ſpiritus quamprimum atque uberrime reficiunt, ut nimium illis habere, quamuis modicum ſit, uideatur. Cæterum de pingui uictu, aiunt ferè omnes ipſum explere appetitum celeriter, quoniam ſupernatat in uentriculo cum partibus cōſtet igneis, & aereis; quapropter minus concoqui poteſt. quæ enim ſupra feruntur, propterea quòd minus tangi poſſunt ab actiuo, & à loco magis diſtant calidiore ægre concoquuntur, & uentriculus ipſa auer

ſatur

A fatur tanquam inepta ad coctionem. Ego existimo pinguia cuncta tenacem quãdam habere substantiam, ac prope inuincibilem, & incorruptibilem ob suæ naturæ modum, itaque uirtuti ipsi alteranti & concoquenti onus molestũ esse videntur: semper enim supra manet aliquid in ventriculo, essetque ipsum iniucundum, & nisi potus multus existat certe nequaquã supernatarent pinguia; attamen satietatem facerent: vel potius illud est, quia pingue tristem ac molestam facit sensationem B ventriculo & partibus fermè omnibus per quas transit alimentum, quoniam lentum est, & lubricum, quamobrem adhæret tenaciter, & poris sese insinuat, videturque insipidum quidam, hoc autem molestũ est uentriculo, & cuilibet parti, quæ uult esse expedita, ita etiã uidemus si seuum, uel tale aliud pingue illinatur palato & faucibus, præsertim uero equis satietas fit, & famis extinguitur desiderium, ipsa uero pinguia si frigida sumantur magis displicent, nam frigiditas facit hæc appa C rere magis insipida propter frigiditatem emarcescente sapore. Ad secundam autem difficultatem respondeo quôd uinum post dulcem cibum epotum facit apparere quendam saporem medicamentosum, siue dulcem acrem: uinum enim si ualde dulcibus, quale est saccarum, aut mel misceatur ad uomitum fermè ciendum est idoneum, uel quoniam ex tota substantia prauam, atque inconcinnam efficiunt mixtionem saltem ex quadam actione in sensum, cum unum uelit contrahere, D alterum autem laxare instrumentum gustus, quamobrem fit molesta applicatio, sensatioque iniucunda, id quod etiam in aliorum sensuum obiectis obseruamus, nam quidam inter se colores non bene coeunt, neque soni aut odores. Aliis fortasse uideretur cum vtrumq; gratum sit seorsum, uinum non nihil displicet post dulce, quia proprius, utriusque sapor obtunditur, atqui ingra-

ingratum est sensui non posse gustare iucundum alicuius saporem sicut est in se ipso, aqua uero nullũ corrumpit saporem, & tanquam frigida post dulciũ esum per se ipsam placere potest. Tertia difficultas paruo videtur egere negotio, quoniam manifestum est, vt resolutio, laxatioque ventriculi inappetentiam ciet, parte nimirum ipsa eneruata, atque illius robure dissoluto, sic è contra illius corrugatio facit appetentiam, quoniam virtutem in vnum colligit, & neruosam substantiam intendit, additque illi robur: ob id itaque non sine ratione credimus austera & acerba per se appetitũ augere, quippe quæ ventriculum contrahere, & corrugare valeant. Adhuc autẽ tres aliæ difficultates emergunt, postquam assumptus est cibus: prima quidem est, quapropter post cibationem extrema refrigerentur, & horror nonnunquam fiat: altera cur cibo assumpto, nisi modum superet, corpus minus ponderet, cum alioqui maius pondus habere deberet propter plenitudinem: tertia deinceps cur ficus, tametsi nouissime assumantur, per vomitum postremo respondent, quod Esopus recenset in fabellis. Primæ difficultati medici prope omnes respõdent hoc pacto, quòd assumpto extrinseco alimento, calor qui actione hac & fomite per cibum ministrato delectatur, affatim corruit in ventris locum, quamobrem extrema refrigerantur. Aristoteles vero trigesima quincta sectione problematum quæstione nona inquit, quòd cibus frigidiusculus admissus vincit principio magis naturalem calorem, quàm vincatur: cum itaq; vẽtriculus refrigerationis sensu afficiatur, pars alioqui satis neruea, consentaneum est, vt quãdoq; inhorrescamus, & extrema refrigerentur. Secunda etiã difficultas facile diluitur; accidit enim vt corpus in defectu cibi sit debile, & caloris vis minus ipsum possit substinere; huic enim motus ascribitur conicus, a-

ctioque

A ctioque perpetua, cum sustinere atque efferre debeat totius corporis molem, idcirco per inædiam corpus nimis grauitat debilitato calore, cum vero cibus assumptus est, calor reficitur pabulo, & vires acquirit, quapropter fit, vt corpus minus ponderet, quantum enim magis ponderat corpus mortuum præ viuo, tantum prope cibo inanitum ac debile effectum magis ponderat pleno. Tertiam difficultatem soluit Aristoteles vigesima secunda sectione problematum quæstione pri-
B ma, & ait hoc fieri propter grauitatem: ob id enim descenduut in imum ventris, & cæteris subsident esculentis, quod multis visum est ex mente Aristotelis eodem loco esse proprium cunctorum fructuum, cum dicat, cæteris esculentis pomorum genus grauius esse, ipse tamen hoc nequaquam censet, sed quærit his verbis, quā ob causam poma non ita prius, vt postea ingesta in repletionis mole respondeant, sensus quæstionis est, quapropter fit, vt poma si prius assumantur, postremo euo-
C mantur, ea vero si sumantur postremo, primo respondeant, causa inquit illa est, quòd genus pomorum est graue, itaque in imum descendit, partemque superius relinquit inanem, vt secundo aduenientem cibū admittat: ea igitur prius euomuntur, quàm poma; sed si hæc postremo assumantur, superiorem partem occupant, cum expedite nō possint descendere propter alia: tunc igitur primo respondeant, necesse est. Responsio hæc (vt arbitror) non est Aristotelis, sed alterius qui forte
D addidit illud problema: si enim velimus eam accommodare propositæ quæstioni de ficu, non est ad propositum, & perperam ille hoc addit exemplum in corroborationem, siquidem ait ficus etiam nouissime esitatas, postremo respondere, poma autem quamuis grauia sunt nouissime esitata statim prodeunt: propterea sciendum est, multiplicem esse causam cur aliqua per

vomitū sero reddantur, prima est ratione partis ipsius A
sentientis, ea namque res sibi magis familiares seu minus ingratas serius euomit, altera ex patte eorum, quæ assumuntur, nempe si lubrica sint & grauia, nā vtriusq; ratione in imum descenderent, & subterfugerent conatum euomentis particulæ: tertia si viscosam quandam habeant consistentiam; ob id enim flegmatis quodam genus viscosum & viscidum vix magnis conatibus potest excerni; ficus itaque cum actione caloris viscosam quandam naturam assumant, quæ tenaciter adhæret B
tunicis ventriculi, propterea post cætera respondent in repletionis mole; argumentum namq; huius est, quòd ita apparet cum reddantur, tum etiam quia dum comeduntur succus ille lacteus, qui manibus adhæret, modica actione caloris eiusdem partis viscosus efficitur adeo, vt digitis quodam gluten illitum esse videatur, id etiam interna declarat substantia, tenax enim est & viscosa, cum aruerint.

C

Quamobrem sitis multo difficilius feratur, quā fames, & quomodo fieri potest, vt eadem parte, nimirum ventriculo nos simul calida, & frigida desideremus, potum scilicet frigidú, cibos autem calidos, & eorum quæ comeduntur, ac bibuntur quamobrem nonnulla calida, aliqua vero frigida desiderantur. D
Caput VIII.

EXcitauit Aristoteles eam quæstionem, quapropter animantes magis ægreferant sitim, quàm famem vigesima octaua problematum quæstione quinta, & fatetur hoc eam ob causam euenire, quoniam sitis res est magis

A magis anxia cum aduersetur rei suauiori; aut quoniam calor natiuus humidū magis quàm siccum desiderat; aut quoniam sitis est libido duarum rerum, potionis inquam & cibi, fames vero vnius tantum scilicet cibi, id quod etiam sequenti quæstione confirmauit: quoniam vero perspicue videmus hoc non esse omnibus animalibus commune vt sitim ægrius, quàm famem tollerent, quædam enim potum desiderant exiguum & raro, cibum contra vehementius auent, propterea rem B non inutilem facturus existimaui si causam prius huius ce diuersitatis explicem, tum vel magis quoniam huius problematis explicatio non parum momenti habet ad explicationē alterius: vidimus enim in præcedentibus esse quædam animalia, quæ vel potum non desiderant ob frigiditatem naturæ & modum alimentorum, quibus vescuntur, quemadmodum sunt exanguia, ac potissimum insectorum genus, eaque omnia quæ pulmonem non habent, quemadmodum sunt pisces, aut illū C fungosum admodum & exanguem, cuncta hæc parum, vel nihil sitiunt, ciborum tamen sunt auidiora, & cum bibere videntur, cibi potius, quàm potus gratia bibunt. Alijs contra euenire debet, vt potum vehementius appetant si pulmonem habeant contrario modo affectū, quemadmodum est homo, & aliorum plurima, vidi namque semel sitientem mulam ex alto se præcipitem dedisse lictore, dummodo potandi desiderium expleret, & febricitantes homines maiora his faciunt, non-D nulli etiam cum nimium abstinere coguntur, celerem mortem oppetunt, quemadmodum obierunt plurimi cōmilitones Caroli quinti Imperatoris cum ad Africæ littora cōmigrasset, quapropter ego existimaui sitim esse molestissimam huic animantiū generi; quoniam siccantur interea pulmones, & calor cordis, earumque partium pene auctus suffocatur, hoc autem molestiam

affert, & dolorem, cum periculo etiam non vacet: ita- A
que nihil mirum si potus tantopere desideratur, talemque illius defectus afferat anxietatem, cum humidi, frigidique indigentia sit magno incommodo huic necessariæ actioni respirationis, atque caloris faciat molestã passionem, nec alia ratione arbitror hunc esse causam interitus, postquam manifeste patet, potum, si sit aquę, non nutrire, sic vt deperditam substantiam reficere possit, hoc enim præstari per cibi assumptionem consenta nec omnibus videtur; atq; his postremo accedit, quod B
sitis est desiderium multarum partium, plures fines attingens. Quantum uero ad cibi desiderium attinet, inquit Aristoteles quarto de partibus animaliũ cap. quinto, omne insectorum genus minime contentum esse alimento, quippe quæ sibi ipsa sufficere ualent non tam corporis exiguitate, quàm caloris remissione, tametsi nonnulla eorum, ut muscæ nunquam uideantur expleri cibis, quoniam parum assumunt pro uice, & multũ absumunt ob uegetem motum, illud enim quod cali- C
dum est, cibũ desiderat, & cito concoquit, contra quod frigidum cibo carere facile potest, nam proprius calor minus absumit, ac propterea fatetur cicadarũ genus maxime omnium ieiunum esse, quoniam ipsis pro alimento satis est humor proprius, alia uero quæ calorem habent, ualidiorem uberius comedunt, quoniã calor uehementius agit, ac prope substantiam dissipat; tertio itidem de partibus animaliũ cap. ultimo recenset alia animantium genera, quæ pauco tempore possunt D
ferre abstinentiam cibi, ea potissimum ratione, quoniã cibus breui tempore manet in vẽtriculo, ac citius quàm concoquatur, deijcitur: itaque breuis est vsus fruendi, quemadmodum inquit est omne genus piscium; hoc enim lubricum est, quia modicus eorum calor solida, quibus vtuntur, ac frigida alimenta immutare non potest,

A test, minusq; propter ambientem aquam transpirant, & coniungitur ventris, atque intestinorum lubricitas propter innatam humiditatem, quibusdam etiam sola intestinorum natura id facit, vtpote si recta sint & laxa, siquidem illorum laxitas auiditatem auget cibi, rectitudo autem accelerat, quapropter animalia, quæ continentiora esse oportebat ad cibi desiderium, hæc in sua aluo anfractus, orbesque plures continent: atque hoc modo patet quomodo in genere animalium non-
B nulla magis sitim alia potius famem ferant, & omnino ciborum quæ sint auidiora. Nunc explicandum est, quapropter potus desideratur frigidus, quæ vero comeduntur calida, & quomodo pars eadem cõtraria simul desideret: omnes videntur in hac re consentire, quòd sitis est appetitus frigidi & humidi, fames autem calidi & sicci (vt ait Aristoteles) ac propterea nihil mirum esse si esculenta optentur calida, potus autem frigidus, atque in eadem parte posse fieri eodem tempore desi-
C derium contrariorum propter duplicem indigentiam, ac respectu, vt aiunt, diuersorum, porro ob defectum humidi roridi, quod frigidum esse debet ob refrigeriũ & salutem caloris appetitur potus frigidus, ob indigentiam autem humidi solidi quod sua natura calidũ est, desiderantur calida esculenta. Mihi tamen videretur huic rei diligentius incumbendum esse, etenim neque omnia esculenta desiderantur calida, nec omnia potulenta optantur frigida, siquidem panem non cupi-
D mus actu calidum nisi exhibeatur in iusculo fructus omnes desiderantur actu, & potestate frigidi, bellaria, caseus & aliorum plurima potius frigida, quàm calida comeduntur, cucumeres, etiam pepones, & citreoli, quibus salatutium conficimus, quemadmodum sunt potentia, & actu frigidi sic etiam cupiuntur, eoque eduntur modo quomodolibet assumpti, si vero

vero etiam consideres cætera animalia, quæ opus hoc comedendi, & bibendi nobiscum habent commune, videbis ea non uti calidis cibis, sed optare calida seu frigida, qualia illa sint, citra delectum, & fortasse potius frigida auent comedere: quamobrẽ mihi videtur hunc varium vsum alimentorum esse propter consuetudinẽ, & quandam peritiam, cœpimus namque assuescere in vtero vesci alimento sanguineo calido, deinde calido etiam lacte, atque sub id tempus cœperunt nobis parari iuscula calida propter vtilitatem caloris & coctionis, scilicet vt tũ alimenta ab igne alterata facilius concoqui possent, tum etiam pars ipsa concoquens ab extrinseco adiuta calore multo facilius cõcoqueret, nam calor extraneus innatum fouet & adiuuat, & quoniam aliqua desiderantur alimenti tantum gratia, alia vero etiam vt refrigerent, quæ sunt in primo ordine consueuerunt optari calida, cætera autem frigida vt fructus, alia itidem calida optantur, qnoniam sic magis sapiunt, alia vero frigida: sic enim videntur gustui suauiora, pro ut calor proprios immutat sapores, aut saltem in actione ad sensum præualet, vt proprium rei, quæ comeditur, obtundat saporem, & rem faciat alio modo apparere; sic itaque facillimum erit satisfacere huic propositæ difficultati, animaduertendo tamen desiderium calidi & frigidi, & in ventriculo non esse passiones contrarias, oportet enim esse respectu eiusdem, attamen hoc desideratur calidum, aliud vero frigidum.

Quod nam sit magis proprium, atque conueniens obiectum sitis, aqua, vel vinum. Caput VIIII.

AQuam vero proprium, ac naturale obiectum esse ipsius sitis, mihi videtur lyppis, ac tonsoribus esse mani-

A manifestum, quoniam Philosophus demonstrationem huius conclusionis auspicatur à definitione: etenim sitis est appetitus frigidi & humidi, aqua vero per se frigida est & humida, vinum autem calidum secundum formam, tametsi frigidum sit secundum materiam, participatione videlicet aquæ, vt ait Aristoteles quarto Meteororum; patet igitur aquam primum esse obiectum sitis: quod etiam eo modo confirmatur, nam longe melius aqua potest explere omnem defectum, & in-
B digentiam vnde efficitur sitis, quàm vinum; igitur ipsa est magis conueniens & accommodatum obiectũ, probatur antecedens, quoniam siccitati per se ipsam optime satisfacit, nam humidissima est, & cuiusdam lentoris particeps, vt partim hærere, partim etiam diutius seruari possit, vinum autem potius exsiccat in fine, tametsi initio humectandi vim habeat, caloris etiam feruorem multo quàm vinum præstantius sedat, nam sua ipsius natura frigida est, vinum autem calidum, & propterea
C ad intrinsecum calorem accessionem facit; aer autem, tametsi humidus, & forsitan ipsamet aqua humidior, frigidusque euaserit, qualis in hybernis horroribus est, nequaquam tamẽ idoneus est ad sedandam sitim, quoniam oportet humorem esse paulo crassiorem, & lentum: aer enim ob id non humectat, vt declarauit Aristoteles in problematibus, neque etiam sicca potest cõgregare alimenta, & fluida facere, & quemadmodum hic nequit satisfacere desiderio potus, ita neq; famem
D sedat, neque etiam odor, quamuis aliqui perperam existimant Chameleontem aere nutriri, & nos odoribus refici: illud enim falsum est, gaudet quidem aere, cum sit tanquam cauitas plena spiritus, ac perpetuo ob id videtur hiare, sed vbi necessitas vrget, vescitur cibis sibi conuenientibus: alterum quoque absurdum est, nam odor recreat & consolatur calorem, & forsitan vaporo

so

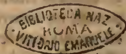
ſo permixtus corpori, fumidæque (vt aiunt) exhalatio- A
ni poſſet inſtaurare ſpiritus, ſolidiores autem partes haud poſſet nutrire, earum quippe nutrimentum multo craſſius eſſe deberet, interdum autem quod ad ſitim attinet, videmus eam ſedari ſi iuxta fluuios, & fontes maneamus, aut venti ſpirent ab auſtro, namque ijs in locis & auſtrali conſtitutione vel pluuia tum frigidior eſt, tum denſior multo vapore; is autē eſt aquæ diſgregatio, vt ait Ariſtoteles primo Meteororū, quapropter ſitim poteſt conciliare humectando, & caloris obtun- B
dendo feruorem, cum enim ſpiratione attrahitur, totum humectat corpus, primum autem partes ipſas ſpiritales, quæ nimium calent, & refrigerationis egent, ac propter perennem motum, nimiam humectationem deſiderant; ſecus enim inſtrumenta ipſa redduntur inepta motioni. Amplius aqua eſt potus magis naturalis cunctis videlicet ab ipſa natura miniſtratus, vinum vero ſecundum naturam non eſt, ſed potius ſecundum peritiam, ſiquidem in illa prima ſotietate vini vſus nō- C
dum venerat, poſtea vero cœperunt homines varijs oblectari potibus, vt ſimul ſitim ſedarent, & coctioni quo ad fieri poterat, opem ferrent fouendo ventris calorem, itaq; alijs placuit uſus uini, alij ceruuſij, ut plurimis Galliæ populis, alijs pomorū ſucci varij, ſicut Antiochenis & aliorū nonnullis. Hoc etiam confirmatur, nam potus aquæ eſt communis cunctis animantibus, quoniā ſitis non homini tantum fit, ſed etiam alijs animalibus, uinum autem pauciſſimis eorum placet: non eſt igitur D
obiectum ſitis naturale, & accommodatum, manifeſta quidem eſt minor propoſitio, nam etiam multæ homi, num nationes uini potum legum edicto & naturali cōſuetudine auerſantur, quemadmodum faciunt Barbaræ nationes, & plurimi eorum, qui recens inuentas regiones accolunt, cæterorum autem pauciſſima inueniuntur,

A untur, quibus uinum placeat, atque inter hæc potissimum narrat Aristoteles uiperas, utpote quæ uino inebriatæ capiantur dolo, & simias præsertim caudatas, quæ adeo fiunt ebriæ, ut ebriorum prope more insanire uideantur. Videmus præterea quòd in ingenti siti qualis fit in æstiuis squalloribus, & febrili caumate uinum quantumuis accipiatur uel non placet, uel sitim non sedat, quemadmodum facit aquæ potus. Quibusdam tamen uisum est potius uinum primo loco esse
B accommodatum ad desiderium potus, utpote quòd longe melius appetentiam illam possit explere, quoniã Aristoteles uigesima octaua problematum quæstione quinta inquit, sitim esse duarum rerum desiderium cibi uidelicet, ac potus, illud ergo est maxime coueniens obiectum sitis quòd potest esse pro cibo simul & potu, uinum uero est huiusmodi, cum plurimum nutriat, igitur uinum præstat aquæ in extinguenda siti. Confirmatur præterea, nam potus ad instaurandum intrinsecum
C humorem substituitur, sed aqua illum instaurare non potest, ut uinum, cum nullo pacto nutriat, igitur uinũ est magis consentaneum siti: præterea uinum frigidũ est in actu, & humidum sicut aqua fouet etiam calorẽ, coctionem adiuuat, ventriculum roborat, cunctarum partium vires, & substantiam reficit, continuo humorem reparat, & spiritus ipsos consolatur; igitur vinum est per se ipsum magis coueniens, ac primarium obiectum sitis. Videmus præterea ex moderato vini potũ
D homines fieri alacriores, fortiores, magis viriles, & ad omnes viriles actiones magis idoneos, aqua autem cõtra ventriculum laxat, calorem hebetat, coctiones impedit, & pigerrimos facit homines, ac cæteris paribus magis effœminatos, quapropter vel siti saltem humanæ magis conueniens, & accommodatum esse videtur quibus accedit, quòd si vini vsus modum non excedat

diuturniorem non nihil efficit vitam, quoniam homines senes cum imbecilles sint, & frigidi prope extincto calore vitali, & emarcescēte humore natiuo huiuscemodi potum desiderant, & cum illo bene habent, quapropter Plato in libris de lege vinum plurimis vetat, senibus autem nunquam. Ego arbitror facillime sedari posse hanc controuesiam, nam aqua est conuenientior potus potionis tantum gratia, uinum autem utriusque simul ratione, cibi nimirum & potus est magis accommodatum, quamobrem aqua est magis conueniens siti per se siue ut sitis est tantum, uinum autem ex accidenti, & hoc modo singulæ diluuntur rationes, quas non oportet sigillatim recensere, uini autem incommoda quot & qualia sint, historiam & causas in aliū locum dimitto, cui magis id proprium esse videatur.

A — B

FINIS.

Errata sic corriges.

Pagina 3. ad vnu, ad vnum. 12. b. appetitu, appetitus. 17. a. genere, generi. 27. d. differant, differunt. 48. a. quidpiam, quispiam. 54. d. 8. phis. 48. primo phis. 49. 57. c. iucundissimum, iucundum. 97. a. inducandos, indicandos. 99. a. retrahit, retrahi. Ibid. c. exeunt, exuunt. 119. d. quod qui, qui. 126. b. peruirgilio, peruigilio. 153. a. quietem, quiete. 161. c. cogentur, cogeretur. 190. b. veterorum, vterorum. 199. a. enuctant, eructant.